

**OSMANLI DEVLETİ'NDE ERK VE İDEOLOJİNİN
TEMSİLİ OLARAK HÜKÛMET KONAĞLARI:
SAFRANBOLU HÜKÛMET KONAĞI ÖRNEĞİ**

Sema Tuba ÖZMEN

**2021
YÜKSEK LİSANS TEZİ
MİMARLIK**

**Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Beyza ONUR**

**OSMANLI DEVLETİ'NDE ERK VE İDEOLOJİNİN TEMSİLİ OLARAK
HÜKÛMET KONA KLARI: SAFRANBOLU HÜKÛMET KONA ĞI ÖRNE Ğİ**

Sema Tuba ÖZMEN

**T.C.
Karabük Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Mimarlık Anabilim Dalında
Yüksek Lisans Tezi
Olarak Hazırlanmıştır**

**Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Beyza ONUR**

**KARABÜK
Nisan 2021**

Sema Tuba ÖZMEN tarafından hazırlanan “OSMANLI DEVLETİ’NDE ERK VE İDEOLOJİNİN TEMSİLİ OLARAK HÜKÛMET KONAKLARI: SAFRANBOLU HÜKÛMET KONAĞI ÖRNEĞİ” başlıklı bu tezin Yüksek Lisans Tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Dr. Öğr. Üyesi Beyza ONUR
Tez Danışmanı, Mimarlık Anabilim Dalı

Bu çalışma, jürimiz tarafından Oy Birliği ile Mimarlık Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir. 08/04/ 2021

<u>Unvanı, Adı SOYADI (Kurumu)</u>	<u>İmzası</u>
Başkan : Prof. Dr. Neşe GURALLAR (GÜ)
Üye : Dr. Öğr. Üyesi Beyza ONUR (KBÜ)
Üye : Doç. Dr. A. Esra BÖLÜKBAŞI ERTÜRK (KBÜ)
Üye : Dr. Öğr. Üyesi Mehmet MUTLU (KBÜ)
Üye : Dr. Öğr. Üyesi Merve TUNA KAYILI (KBÜ)

KBÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu, bu tez ile, Yüksek Lisans derecesini onamıştır.

Prof. Dr. Hasan SOLMAZ
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

“Bu tezdeki tüm bilgilerin akademik kurallara ve etik ilkelere uygun olarak elde edildiğini ve sunulduğunu; ayrıca bu kuralların ve ilkelerin gerektirdiği şekilde, bu çalışmadan kaynaklanmayan bütün atıfları yaptığımı beyan ederim.”

Sema Tuba ÖZMEN

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

OSMANLI DEVLETİ'NDE ERK VE İDEOLOJİNİN TEMSİLİ OLARAK HÜKÛMET KONAKLARI: SAFRANBOLU HÜKÛMET KONAĞI ÖRNEĞİ

Sema Tuba ÖZMEN

**Karabük Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Mimarlık Anabilim Dalı**

**Tez Danışmanı:
Dr. Öğr. Üyesi Beyza ONUR
Nisan 2021, 98 sayfa**

Mekân, fiziksel bir oluşumun ötesinde ideolojik aktarımların da gerçekleştiği yerdir. Mekân üretme pratiğiyle ilişkili olarak mimarlık, ideolojileri ve erkin görünürlüğünü temsil eden, topluma ileten araç niteliğinde olmuştur. Bu çalışma, ideoloji ve erk kavramlarından yola çıkarak, Osmanlı Devleti'nde hükûmet konaklarını araştırmış ve Safranbolu Hükûmet Konağı'na odaklanmıştır. Belirlenen dönemde, hükûmet konaklarının, Tanzimat ideolojisinin gereği olarak, kentsel mekâna yapılan ideolojik müdahaleler olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda, kentin erk alanında, devletin temsili ideali ile konumlanan Safranbolu Hükûmet Konağı'nın ideolojik bağlamının ele alınması amaçlanmıştır. Çalışmada öncelikle, Safranbolu kent tarihi incelenmiştir. Kent formunda askeri ve idari statüye sahip olan ve bugün ayakta olmayan kalenin bulunduğu tepe alanının, kent el değiştirdiğinde idari statüsünü koruduğu bilgisiyle karşılaşılmıştır.

Safranbolu Hükûmet Konağı'nın kent tarihi içindeki önemi, kentle kurduğu ilişki, kentliye verdiği ideolojik mesaj ve mimari üslubu arşiv araştırmalarına dayalı bir yöntemle irdelenmiştir. Hükûmet konakları, kent-mekân kurguları ve sahip oldukları mimari dil ile ortak bir ideolojinin ürünüdür. Osmanlı Devleti'nin erkini simgeleyen yapılardan olan Safranbolu Hükûmet Konağı da benzer bir ideolojik anlayışla üretilmiştir. Böylece, Osmanlı'nın son dönem mimari ürünlerinden olan Safranbolu Hükûmet Konağı'nın üretim biçimi üzerinden egemen ideolojinin okunabilirliği doğrulanmıştır.

Anahtar Sözcükler: İdeoloji, erk, mimarlık, hükûmet konakları, Safranbolu

Hükûmet Konağı

Bilim Kodu : 80112

ABSTRACT

M. Sc. Thesis

GOVERNMENT HOUSES AS PRESENTATION OF POWER AND IDEOLOGY IN THE OTTOMAN STATE: THE CASE OF SAFRANBOLU GOVERNMENT HOUSE

Sema Tuba ÖZMEN

**Karabük University
Institute of Graduate Programs
Department of Architecture**

Thesis Advisor:

Assist. Prof. Dr. Beyza ONUR

April 2021, 98 pages

Space is a place where ideological transfer take place beyond a physical formation. In this sense, in relation to the practice of producing space, architecture has become a tool that represents the visibility of the political power and transmits ideologies to the society. This study, based on the concepts of ideology and power, researched the government houses in the Ottoman State and focused on the Safranbolu Government House. It is known that in this specified period, government houses were a political extension of the Tanzimat reforms and important ideological interventions to the urban space. In this context, it is aimed to address the ideological context of Safranbolu Government House, which is located with the representation ideal of the state in the power zone of the city. First of all, Safranbolu city history has been examined in the

study. It has been observed that the hilly area where the castle, which has a military and administrative status in the form of a city and is not standing today, preserved its status even when the city changed hands. The importance of location of the Safranbolu Government House in the history of the city, the relationship it established with the city, the ideological message and architectural style features it gave to the urbanite have been examined with a method based on archival research. Government houses are the product of a common ideology with their architectural language and city-space constructions. Safranbolu Government House, which symbolize the power of the Ottoman State, was produced with a similar ideological understanding. Thus, the readability of the dominant ideology has been confirmed by the production method of Safranbolu Government House, one of the last period architectural products of the Ottoman State.

Key Word : Ideology, power, architecture, government houses, Safranbolu
Government House

Science Code : 80112

TEŞEKKÜR

Bu tez çalıŐmasının oluşumunda ve yürütülmesinde ilgi ve desteğini esirgemeyen, yüksek lisans eğitimim boyunca her konuda manevi desteğini sunan saygıdeğer danıŐman hocam Dr. Öğr. Üyesi Beyza ONUR'a içten bir teşekkürü borç bilirim.

Tez jürimde yer alarak yapıcı yorumları ile tezimin daha iyi bir noktaya taşınmasını sağlayan saygıdeğer hocalarım Prof. Dr. Neşe GURALLAR'a, Doç. Dr. A. Esra BÖLÜKBAŞI ERTÜRK'e, Dr. Öğr. Üyesi Mehmet MUTLU'ya ve Dr. Öğr. Üyesi Merve TUNA KAYILI'ya; yüksek lisans eğitimim boyunca bilgi ve tecrübelerinden yararlandığım Karabük Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'nin saygıdeğer hocalarına; bu tezi FYL- 2020- 2221 kodlu proje olarak destekleyen Karabük Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü'ne teşekkürlerimi sunuyorum.

Attığım her adımda arkamda olduklarını bildiğim; manevi ve maddi her türlü desteği sağlayan annem Mukadder ÖZMEN'e, babam Kamuran ÖZMEN'e ve sevgili kardeŐlerime en içten sevgilerimi ve teşekkürlerimi sunuyorum.

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
KABUL.....	ii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	vi
TEŞEKKÜR	viii
İÇİNDEKİLER.....	ix
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	xi
KISALTMALAR DİZİNİ.....	xv
BÖLÜM 1	1
GİRİŞ	1
1.1. AMAÇ VE KAPSAM	1
1.2. TEZİN YÖNTEMİ VE LİTERATÜR İRDELEMESİ	2
BÖLÜM 2	6
İDEOLOJİ, ERK KAVRAMLARI VE OSMANLI DEVLETİ'NDE İDEOLOJİ	6
2.1. İDEOLOJİ VE ERK KAVRAMLARININ TANIMI.....	6
2.2. OSMANLI'DA İDEOLOJİ VE İMAR FAALİYETLERİ.....	11
BÖLÜM 3	19
OSMANLI'DA HÜKÛMET KONAKLARI'NDA DEVLET TEMSİLİ VE MİMARİ	19
BÖLÜM 4	28
SAFRANBOLU'DA DEVLETİN TEMSİLİ: SAFRANBOLU HÜKÛMET KONAĞI.....	28
4.1. SAFRANBOLU KENT TARİHİ.....	28

	<u>Sayfa</u>
4.2. SAFRANBOLU HÜKÜMET KONAĞI.....	37
BÖLÜM 5	55
SONUÇ	55
KAYNAKLAR.....	60
EK AÇIKLAMALAR.....	65
ÖZGEÇMİŞ	98

ŞEKİLLER DİZİNİ

Sayfa

Şekil 3.1. a) Giresun Hükûmet Konağı, b) Tekirdağ Hükûmet Konağı	23
Şekil 3.2. Amasya Hükûmet Konağı yerleşimi (1- Hükûmet konağı, 2- Belediye binası, 3- Saat kulesi, 4- Cezaevi)	24
Şekil 3.3. Edirne Hükûmet Konağı yerleşimi (1- Hükûmet konağı, 2- Vilayet matbaası, 3- Posta, 4- Adliye, 5- Cezaevi, 6- Jandarma okulu).....	24
Şekil 3.4. a) Bilecik Hükûmet Konağı bahçe kapısı, b) Edirne Hükûmet Konağı bahçe kapısı.....	25
Şekil 3.5. a) Amasya Hükûmet Konağı plan ve cephe çizimi, b) Bolu Hükûmet Konağı birinci kat planı, c) Konya Hükûmet Konağı zemin kat planı ...	26
Şekil 3.6. a) Konya Hükûmet Konağı, b) Sinop Hükûmet Konağı.....	27
Şekil 4.1. 14. yüzyılda Safranbolu; Eski Cami, Eski Hamam ve Gazi Süleyman Paşa Medresesi	30
Şekil 4.2. Eski Safranbolu'da Çarşının Yerleşme Düzeni	33
Şekil 4.3. Safranbolu Çarşısı (1- Kazdağlı Cami, 2- Yeni Hamam-Cinci Hamamı, 3- Cinci Han, 4- Köprülü Mehmet Paşa Cami, 5- Arasta dükkânları).....	34
Şekil 4.4. Eski Safranbolu Haritası	36
Şekil 4.5. Eski Safranbolu genel görünüşü (1- Safranbolu Hükûmet Konağı, 2- Eski cezaevi, 3- Saat Kulesi, 4- Kışla, 5- Kazadğlı Cami, 6- Yeni Hamam, 7- Cinci Han, 8- Köprülü Mehmet Paşa Cami, 9- Arasta Dükkânları, 10- İzzet Paşa Cami).....	37
Şekil 4.6. Safranbolu Hükûmet Konağı yerleşkesi (1- Hükûmet konağı, 2- Mescit, 3- Saat kulesi, 4- Cezaevi, 5- Jandarma binası).....	41
Şekil 4.7. Safranbolu Hükûmet Konağı	42
Şekil 4.8. Safranbolu Hükûmet Konağı'nın kent içindeki konumu	42
Şekil 4.9. Safranbolu Hükûmet Konağı'nın genel görünümü	43
Şekil 4.10. Safranbolu Hükûmet Konağı ve meydanı.....	44
Şekil 4.11. Safranbolu Hükûmet Konağı ön cephe	45
Şekil 4.12. Safranbolu Hükûmet Konağı arka cephe	45
Şekil 4.13. a) Safranbolu Hükûmet Konağı yerleşkesi giriş kapısı, b) kitabe, c) arma,	

	<u>Sayfa</u>
d) tuğra	47
Şekil 4.14. Giriş katı planı (Ölçeksiz).....	48
Şekil 4.15. Birinci kat planı (Ölçeksiz).....	48
Şekil 4.16. Giriş katı.....	49
Şekil 4.17. Giriş katı- Giriş bölümüne doğru bakış.....	49
Şekil 4.18. Birinci kat- Merdiven çıkışından bakış.....	49
Şekil 4.19. Birinci kat.....	50
Şekil 4.20. Bodrum katı ve bodrum katı plan şeması	50
Şekil 4.21. a) 1976 tarihli Tercüman Gazetesi haberi, b) Farklı bir gazeteye ait haber	51
Şekil 4.22. a) Yangın öncesi Safranbolu Hükûmet Konağı, b) Yangın sonrası Safranbolu Hükûmet Konağı fotoğrafı.....	52
Şekil 4.23. Safranbolu Hükûmet Konağı'nın yangın sonrası görüntüleri.....	52
Şekil 4.24. Safranbolu Saat kulesi ve Safranbolu eski cezaevi	54
Şekil 4.25. a) ve b) Safranbolu eski cezaevi, c) Safranbolu Saat kulesi	54
Şekil Ek 1. Kastamonu'ya mülhak Safranbolu Hükümet Konağı havlusuna Ziraat Bankası şubesine mahsus kargir bir bina inşası hakkında Şura-yı Devlet kararı. (1310R-01) (1) [BOA.; İ.TNF., 1-14, 16 Rabiulahir 1310, 06 Kasım 1892].....	66
Şekil Ek 1. Kastamonu'ya mülhak Safranbolu Hükümet Konağı havlusuna Ziraat Bankası şubesine mahsus kargir bir bina inşası hakkında Şura-yı Devlet kararı. (1310R-01) (2) [BOA.; İ.TNF., 1-14, 16 Rabiulahir 1310, 06 Kasım 1892].....	67
Şekil Ek 2. Safranbolu Hükümet Konağı kirası olarak tahsisi lazım gelen meblağa Kastamonu bütçesinden bir karşılık bulunup bulunamayacağı bildirilmesi [BOA; DH.MKT., 2514- 29, 09 Rabiulahir 1319/25 Temmuz 1901].....	68
Şekil Ek 3. Safranbolu'da hükümet konağı olarak kiralanın binanın kirasının bütçeye ilave edilerek tesviyesi [BOA.; DH.MKT., 2537- 127, 16 Cemazeyilahir 1319/29 Eylül 1901].....	69
Şekil Ek 4. Safranbolu Hükümet Konağı'nın icra-yı tamiri kabil olamayacak surette harab olması cihetiyle isticar olunan hane kirasının tesviyesi. (Dersaadet 20) [BOA.; ŞD., 2713- 37, 03 Şaban 1319/15 Kasım 1901].....	70
Şekil Ek 5. Safranbolu'da hükümet konağı ittihaz olunmak üzere isticar olunan hanenin bedel-i icarının suret-i tesviyesi (1) (Dahiliye) [BOA.; BEO., 1748- 131030, 09 Şaban 1319/21 Kasım 1901] ... 71Şekil Ek 5. Safranbolu'da hükümet konağı ittihaz olunmak üzere isticar olunan hanenin bedel-i icarının suret-i tesviyesi (2) (Dahiliye) [BOA.; BEO., 1748- 131030, 09 Şaban 1319/21 Kasım 1901].....	72

Şekil Ek 6. Safranbolu Hükümet Konağı'nın tamiri esnasında isticar olunan hanenin kira bedelinin maaş tevkifatından karşılanması [BOA.; DH.MKT., 2572- 81, 21 Ramazan 1319/01 Ocak 1902].....	73
Şekil Ek 7. Zağferanbolu Hükümet Konağı'nın tamiri mümkün olmadığından hükümet konağı olarak kiralanan hanenin kira bedelinin Kastamonu Vilayeti bütçesinden ödenmesi (1) [BOA.; DH.MKT., 2572- 87, 21 Ramazan 1319/01 Ocak 1902].....	74
Şekil Ek 7. Zağferanbolu Hükümet Konağı'nın tamiri mümkün olmadığından hükümet konağı olarak kiralanan hanenin kira bedelinin Kastamonu Vilayeti bütçesinden ödenmesi (2) [BOA.; DH.MKT., 2572- 87, 21 Ramazan 1319/01 Ocak 1902].....	75
Şekil Ek 7. Zağferanbolu Hükümet Konağı'nın tamiri mümkün olmadığından hükümet konağı olarak kiralanan hanenin kira bedelinin Kastamonu Vilayeti bütçesinden ödenmesi (3) [BOA.; DH.MKT., 2572- 87, 21 Ramazan 1319/01 Ocak 1902].....	76
Şekil Ek 8. Zağferanbolu Hükümet Konağı'nın inşası için keşfinin yapılp, inşaatının ne şekilde olacağını bildirilmesi [BOA.; DH.MKT., 2583- 130, 25 Şevval 1319/04 Şubat 1902].....	77
Şekil Ek 9. Zağferanbolu Hükümet Konağı'nın kira bedelinin ödenmesi [BOA.; DH.MKT., 2588- 126, 08 Zilkade 1319/17 Şubat 1902].....	78
Şekil Ek 10. Safranbolu Hükümet Konağı yapılmak üzere kiralanan hanenin kira bedelinin daireler üzerine taksim edilerek tesviye olunması gerektiği [BOA.; DH.MKT., 466- 19, 22 Zilhicce 1319/01 Nisan 1902].....	79
Şekil Ek 11. Safranbolu'da hükümet konağı olarak kiralanan binanın kira bedelini Dahiliye bütçesinden ödemek mümkün olmadığından maliye bütçesinden ödenmesi isteği [BOA.; DH.MKT., 511- 44, 17 Safer 1320/26 Mayıs 1902]....	80
Şekil Ek 12. Zağferanbolu Hükümet Konağı'nın kira bedelinin tesviyesi (1) [BOA.; DH.MKT., 572- 83, 03 Cemazeyilahir 1320/06 Eylül 1902].....	81
Şekil Ek 12. Zağferanbolu Hükümet Konağı'nın kira bedelinin tesviyesi (2) [BOA.; DH.MKT., 572- 83, 03 Cemazeyilahir 1320/06 Eylül 1902].....	81
Şekil Ek 12. Zağferanbolu Hükümet Konağı'nın kira bedelinin tesviyesi (3) [BOA.; DH.MKT., 572- 83, 03 Cemazeyilahir 1320/06 Eylül 1902].....	82
Şekil Ek 13. Zağferanbolu'da inşasına lüzum görülen hükümet konağıyla hapishanenin masrafının tesviyesi (1) [BOA.; DH.TMIK.S., 53- 40, 11 Rabiulevvel 1322/27 Mayıs 1904].....	83
Şekil Ek 13. Zağferanbolu'da inşasına lüzum görülen hükümet konağıyla hapishanenin masrafının tesviyesi (2) [BOA.; DH.TMIK.S., 53- 40, 11 Rabiulevvel 1322/27 Mayıs 1904].....	84
Şekil Ek 13. Zağferanbolu'da inşasına lüzum görülen hükümet konağıyla hapishanenin masrafının tesviyesi (3) [BOA.; DH.TMIK.S., 53- 40, 11 Rabiulevvel 1322/27 Mayıs 1904].....	85

Şekil Ek 13. Zağferanbolu'da inşasına lüzum görülen hükümet konağıyla hapishanenin masrafının tesviyesi (4) [BOA.; DH.TMIK.S., 53- 40, 11 Rabiulevvel 1322/27 Mayıs 1904].....	86
Şekil Ek 13. Zağferanbolu'da inşasına lüzum görülen hükümet konağıyla hapishanenin masrafının tesviyesi (5) [BOA.; DH.TMIK.S., 53- 40, 11 Rabiulevvel 1322/27 Mayıs 1904].....	87
Şekil Ek 14. Safranbolu'da ianeten inşa edilen hükümet konağının inşasından dolayı taltifleri gereken zevatın ne şekilde taltif edilecekleri (1) [BOA.; DH.MKT., 1042- 35 22 Zilkade 1323/18 Ocak 1906]	88
Şekil Ek 14. Safranbolu'da ianeten inşa edilen hükümet konağının inşasından dolayı taltifleri gereken zevatın ne şekilde taltif edilecekleri (2) [BOA.; DH.MKT., 1042- 35 22 Zilkade 1323/18 Ocak 1906]	89
Şekil Ek 14. Safranbolu'da ianeten inşa edilen hükümet konağının inşasından dolayı taltifleri gereken zevatın ne şekilde taltif edilecekleri (3) [BOA.; DH.MKT., 1042- 35 22 Zilkade 1323/18 Ocak 1906]	90
Şekil Ek 15. Safranbolu Hükümet Konağı inşaat masrafları. (Kastamonu) (1) [BOA.; ML.EEM., 887- 21, 19 Zilkade 1327/02 Aralık 1909]	91
Şekil Ek 15. Safranbolu Hükümet Konağı inşaat masrafları. (Kastamonu) (2) [BOA.; ML.EEM., 887- 21, 19 Zilkade 1327/02 Aralık 1909]	92
Şekil Ek 15. Safranbolu Hükümet Konağı inşaat masrafları. (Kastamonu) (3) [BOA.; ML.EEM., 887- 21, 19 Zilkade 1327/02 Aralık 1909]	93
Şekil Ek 15. Safranbolu Hükümet Konağı inşaat masrafları. (Kastamonu) (4) [BOA.; ML.EEM., 887- 21, 19 Zilkade 1327/02 Aralık 1909]	94
Şekil Ek 15. Safranbolu Hükümet Konağı inşaat masrafları. (Kastamonu) (5) [BOA.; ML.EEM., 887- 21, 19 Zilkade 1327/02 Aralık 1909]	95
Şekil Ek 15. Safranbolu Hükümet Konağı inşaat masrafları. (Kastamonu) (6) [BOA.; ML.EEM., 887- 21, 19 Zilkade 1327/02 Aralık 1909]	96
Şekil Ek 15. Safranbolu Hükümet Konağı inşaat masrafları. (Kastamonu) (7) [BOA.; ML.EEM., 887- 21, 19 Zilkade 1327/02 Aralık 1909]	97

KISALTMALAR DİZİNİ

BOA.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
BEO.	: Bab-1 Ali Evrak Odası
DH.MKT.	: Dahiliye, Mektubi Kalemî
DH.TMIK.S.	: Dahiliye, Islahat
H.	: Hicri
İ.TNF.	: İrade, Ticaret ve Nafia
M.	: Miladi
ML.EEM.	: Maliye Nezareti Emlak-i Emiriyye Müdüriyeti
ŞD.	: Şura-yı Devlet

BÖLÜM 1

GİRİŞ

Bu tez, Osmanlı Devleti'nin son dönemdeki ideolojik değişimlerinin mimari alanındaki yansıması olan hükûmet konaklarından yola çıkmıştır. Tanzimat sonrası dönemde üretilmiş hükûmet konaklarının varlığının devletin varlığı ile özdeşleşmesi birçok çalışmaya konu olmuştur. Hükûmet konaklarının bu işlevi, buldukları kentin çehresine kattığı ideolojik ve mimari etkilerin önemini ortaya çıkarmaktadır. Bu kapsamda, Osmanlı Devleti'nde ticaretin önemli bir durağı olan Safranbolu kazasında inşa edilen Safranbolu Hükûmet Konağı, kent formundaki yerleşimi ve Osmanlı'nın amaç edindiği gibi kentlinin hafızasında devletin gücü olarak yer edinmesi ile incelenmeye değer görülmüştür.

1.1. AMAÇ VE KAPSAM

Bu tez, 19. yüzyılda Tanzimat reformları ile gelen batılılaşma sürecinde, erkin mimari ile bütünleşmesini 19. yüzyıl Osmanlı hükûmet konaklarının bir örneği olan Safranbolu Hükûmet Konağı üzerinden araştırmaktadır. 19. yüzyılda Osmanlı'da, Tanzimat ideolojisinin kamu yapılarındaki görünürlüğünü ortaya koyan hükûmet konakları, Tanzimat reformlarının siyasi bir uzantısı ve kentsel mekâna yapılan önemli ideolojik müdahalelerdir. Literatürde, Tanzimat öncesi dönemde merkezi bir kamusal meydana bahsedilemezken bu dönemden sonra hükûmet konaklarını merkez alan bir düzenden bahseden birçok çalışma mevcuttur. Bu bağlamda, birer temsil ögesi olan hükûmet konaklarının kamusal alanı yeniden düzenleyen bir işlevinin olduğundan söz etmek mümkündür. Bu çalışmada, hükûmet konakları kentsel mekândaki konumları ve işlevlerinin yanı sıra mimari biçim dilleri bakımından da ele alınmıştır. Çalışmada, hükûmet konakları kent-mekân-mimari üslup bakımından incelenmiş ve Safranbolu Hükûmet Konağı özelinde ideoloji-mimari temsil konusu detaylandırılmıştır.

Tez, dört bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünü takip eden ikinci bölümde, tezin teorik altyapısını oluşturan ideoloji ve erk kavramları irdelenmiş, bu kavramların mimarlık ile bağlantıları tartışılmıştır. Daha sonra Osmanlı'da Batılılaşma ve modernleşme süreci ele alınarak; Tanzimat öncesi ve sonrası idari, askeri ve kentsel değişimler ele alınmıştır. Üçüncü bölümde, Osmanlı'da ideoloji ve erkin mimarlık ile ilişkisi hükûmet konakları üzerinden incelenmiştir. Dördüncü bölümde Safranbolu Hükûmet Konağı, kent tarihi içinde incelenmiş, Safranbolu'nun idari değişimleri ile hükûmet konağının kent içindeki önemi ortaya çıkarılmıştır. Beşinci bölümü oluşturan sonuç bölümünde, Safranbolu Hükûmet Konağı'nın ideolojik temsil bağlamında önemli bir mimari ürün ve kentsel öge olduğu sonucuna varılmıştır.

1.2. TEZİN YÖNTEMİ VE LİTERATÜR İRDELEMESİ

Tez, arşiv araştırmalarına dayanan tarihsel bir perspektifle yorumlanmıştır. İlk olarak, literatür taraması yapılarak ideoloji ve erk kavramlarının mimari ile ilişkisi sunulmuştur. Daha sonra, bahsedilen kavramlar ışığında hükûmet konaklarını irdellemek amacıyla, yapıların mimari üslupları ve kent mekânındaki önemleri analiz edilmiştir. Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivleri'nde Safranbolu Hükûmet Konağı'na ait belgeler taranmış, elde edilen çeşitli belgeler ile tezin içeriği zenginleştirilmiştir. Bu çalışmalar sonucunda, Safranbolu Hükûmet Konağı'nın kent içindeki konumu, kentle kurduğu ilişki, kente ve kentliye verdiği ideolojik mesaj, kent planları ve yapı ölçeğindeki görsel malzemelerle birlikte tartışılmıştır.

Mimari üzerinden ideolojinin okunmasına dair önemli çalışmalar ortaya koyan Neşe Gurallar Yeşilkaya'nın 1997 yılında hazırladığı "*İdeoloji Mimarlık İlişkisi ve Türkiye'de Halkevi Binaları: 1932 – 1946*" başlıklı yüksek lisans çalışması ve bu çalışmanın ürünü olarak 2003 yılında yayımladığı "*Halkevleri: İdeoloji ve Mimarlık*" başlıklı kitap çalışmaları bulunmaktadır. İdeoloji ve mimarlık kesitinde birçok araştırmaya başvuru kaynağı haline gelen bu çalışmalarda Gurallar Yeşilkaya, Cumhuriyet Dönemi'nde kurulan halkevlerinin ideoloji aktarımını başarılı bir şekilde gerçekleştirdiğini ifade ederken bu yapıları iktidarın, mimarının temsil gücünden yararlanarak, ideolojisini mimaride bedenselleştirdiği yapılar olarak tanımlamıştır.

Halkevlerinin Kemalist ideolojiyle beraber bu ideolojiyi benimseyen dönemin tek partisinin ilke ve reformlarını yaymayı amaçladığı; mimarlığın, halkevi binaları ile halka bu yeni ideolojiyi ve getirdiği yeni hayat düzenini benimsetmek için araç olarak kullanıldığını ifade etmiştir. Halkı parti tarafından, partinin ideolojisi ile eğitmeyi amaçlayan bu yapı türü hem kent içindeki konum seçimi hem de tasarımı ile tam olarak bir ideolojik tasarım ürünü olduklarını ortaya çıkarmıştır. Osmanlı'da Tanzimat Dönemi ideolojisinin kamusal alana yansımaları üzerine yine Neşe Gurallar Yeşilkaya'nın (2003) "*Transformation of a Public Space in the Nineteenth Century Istanbul: Beyazıt Meydanı*" başlıklı doktora tezi önemli bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Gurallar Yeşilkaya bu çalışmada ideoloji ve erk bağlamında Beyazıt meydanının dönüşümünü irdelemiştir. Bu irdeleme sonucunda, Yeniçeriliğin kaldırılması ile Beyazıt meydanının, yeni kurulan askeri düzenin merkezi ve tören alanı haline geldiğini ifade etmiştir. Beyazıt Camii'nin önceden bir dış avluya sahip olduğu ancak dönüşüm sonucu avlu duvarının yıktırılarak kamusal alana katıldığı tespit edilmiştir. Beyazıt Meydanı, modernleşmenin gerektirdiği diğer bileşenler ile de düzenlenmiş, erkin kentsel mekânda temsiline önemli bir örnek olmuştur.

Tez kapsamında birçok noktada yararlanılan önemli kaynaklardan biri, İlhan Yaşar Hacısalihoğlu'nun 1995 yılında doktora tezi olarak hazırladığı, "*Şehir Coğrafyası Açısından Safranbolu- Karabük İkilemi*" başlıklı çalışmasıdır. Bu tez, Safranbolu ve Karabük'ü coğrafi özellikleri bağlamında ele alırken kentlerin geçmişten bugüne gelen siyasi, sosyal ve kültürel değişim ve gelişimlerini de detaylı bir biçimde incelemiştir. Yazılı tarihte Safranbolu'nun ilk defa hangi uygarlığın hâkimiyetine geçtiği, daha sonra el değiştirmeleri ve dönemsel gelişimlerini ele almıştır. Hacısalihoğlu'nun doktora tezi, Safranbolu kent tarihini tüm detayları ile ele alan ve haritalar ile bu anlatımı pekiştiren nadir kaynaklardan biri olarak bu teze büyük katkı sağlamıştır. Safranbolu ve Karabük'ün şehir coğrafyasının yanında tarihi ve gelişimi hakkında daha fazla bilgi almak isteyenlerin bu tezi incelemesinde yarar bulunmaktadır. Bir dönem (1974-1980) Safranbolu Belediye başkanlığı yapmış olan Kızıltan Ulukavak, topladığı arşiv belgeleri, kendi gözlemleri ve şahitliği ile Safranbolu'ya dair çok sayıda çalışmayı literatüre kazandırmıştır. Bunlardan 2017 yılında yayımlanan "*Bir Safranbolulunun Penceresinden Safranbolu (Gözlemler-Derlemeler-Denemeler)*" ve

2020 yılında yayımlanan “*Safranbolu- Korumada Tarihsel Süreç*” adlı kitap çalışmaları tez kapsamında yararlanılan kaynaklar olmuştur. Bu kaynaklar içerisinde Safranbolu kentini, çeşitli görsel ve yazılı kaynaklar ile hem bir kentli gözünden hem de profesyonel bir bakış açısıyla ele almıştır.

Osmanlı’da Tanzimat Dönemi ideolojisi ile ilgili tartışmalar, literatürde çeşitli perspektiflerden değerlendirilerek birçok çalışmaya konu olmuştur. Literatürde, hükûmet konaklarını ele alan çalışmalar mevcuttur. Nurcan Yazıcı Metin’in (2019), “*Devlet Kapısı Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Hükûmet Konaklarının İnşa Süreci ve Mimarisi*” isimli kitabı bu konuda hazırlanan en kapsamlı kaynaklardan biridir. Hükûmet konakları hakkında detaylı bir araştırmanın sonucu olan bu kitapta yazar arşiv belgelerinin ışığından yola çıkarak hükûmet konakları hakkında elde ettiği verileri güncel araştırmalarını da ekleyerek derlemiştir. Bu konakları tez kapsamında ele alındığı gibi ideoloji bağlamında da değerlendirmenin yanında inşa süreçleri ve mimarileri hakkında da araştırma sonuçları bulunmaktadır. Bu kitap tezin altyapısının oluşmasında değerli veriler sağlamıştır. Aynı yazara ait, yine hükûmet konaklarını ele alan ek çalışmalar da bulunmaktadır. Yasemin Avcı’nın (2017) “*Osmanlı Hükûmet Konakları: Tanzimat Döneminde Kent Mekânında Devletin Erki ve Temsili*” kitabında hükûmet konakları, yine erkin temsili olarak irdelenmiştir. Çalışma, geniş bir çerçeveden kentsel alanın Tanzimat değişimlerini ve yeni idari mekanizmanın kurulmasının incelenmesi ile başlamış olup, konu bazı iller özelinde indirgenerek ele alınmıştır. Bu iller Bursa, Edirne, Ankara, Konya, İzmir ve Trabzon olup mekânsal kurguları, tarihi kent merkezleri, oluşan yönetici merkez ve hükûmet konaklarının buradaki ana eleman olarak etrafında kurduğu kamusal yapı alanını tartışmıştır. Hükûmet konaklarını erk ve temsil yönünden ele alan kapsamlı bir çalışma daha mevcut olmakla beraber, bu çalışma Türkiye sınırları dışında kalan Rumeli bölgesindeki hükûmet konaklarını incelemiştir. Bu çalışma Neval Konuk Halaçoğlu’nun (2018) “*Tanzimat Sonrası, Osmanlı Rumeli Vilâyetleri Hükümet Konaklarında İdeoloji ve Erk’in Mimari Temsili (1839-1922)*” başlıklı doktora tezidir. Tez içerisinde ele alınan hükûmet konaklarının tarihçesi, kent-mekân kurgusu ve yer seçimi, mekânın fiziksel bileşenleri ve Osmanlı yönetimi sonrası işlevlendirme durumları hakkında araştırmalar ortaya konulmuştur. Hükûmet konakları hakkında

detaylı olarak yapılan bir diğerk çalışma ise Önder Aydın'ın (2006) “*Son Dönem Osmanlı Mimarlığı'nda Batılı Klasik Oranların Kullanımı Üzerine Bir Araştırma: Sultan II. Abdülhamid Devri (1876-1909) Hükümet Konaklarında Sütun Düzeni Analizi*” başlıklı doktora tezidir. Aydın bu tezde hükümet konaklarında klasik sütun düzenlerinin kullanımını irdelemiştir. Tez kapsamında belirlenen hükümet konaklarının sütunları ölçülerek hesaplar ve analizler ile klasik sütun düzenleri ile karşılaştırmalar yapılmıştır. Osmanlı'nın Batılılaşma yönelimi içinde olduğu bu dönemde klasik sütun düzenlerinin yorumlanarak kullanıldığı görülmüştür.

Literatürde, Safranbolu Hükümet Konağı'na yönelik çalışmalar bulunmaktadır. Ancak bu çalışmalar içinde, Safranbolu Hükümet Konağı'nı kent tarihi içerisinde inceleyip yorumlayan ve ideolojik bir mimari temsil olan hükümet konağının Safranbolu kentinin doğal bir ögesine dönüşümünü ele alan bir çalışmaya henüz rastlanılmamıştır. Osmanlı için önemli bir yerleşim olduğu bilinen Safranbolu'da, yine önemli bir mekân olan kale alanı üzerinde kurulan Safranbolu Hükümet Konağı, ideoloji ve erk temsili bağlamında incelenmeye değer görülmüştür. Bu bağlamda tez, Safranbolu'ya odaklanarak özgünlüğünü bu ekseninde oluşturmayı hedeflemiştir. Bu tez çalışmasının vurgulamak istediği bir diğerk konu ise Safranbolu kent tarihinin ve kentsel oluşum sürecinin daha fazla irdelenmesi gerekliliğidir. Tezin kurgusu içerisinde önemli bir payı olan Safranbolu kent tarihi hakkında yapılan literatür araştırması sırasında, Safranbolu'nun kentsel oluşum ve biçimlenme süreci hakkında yeterli güncel verinin olmadığı görülmüştür. Güncel çalışmaların genellikle eski kaynaklara referans verdiği ve Safranbolu hakkında yeni söylemlerin bulunmadığı tespit edilmiştir. Bu nedenle çalışmaların birçoğunun belirli sınırlar içinde kaldığı anlaşılmıştır. Tüm bu yönlerle birlikte bu çalışma, Safranbolu Hükümet Konağı'nı yalnızca ideolojik bir mimari temsil olarak ele almakla kalmayıp, kentin keşfedilmeye ve doğru yorumlarla aydınlatılmaya değer noktalarının olduğunu vurgulamayı ve bu değerlerin kentin şekillenmesinde ne denli etkili olduğunu ortaya çıkarmanın önemini göstermeyi de umut etmektedir.

BÖLÜM 2

İDEOLOJİ, ERK KAVRAMLARI VE OSMANLI DEVLETİ'NDE İDEOLOJİ

Sosyal bilimler alanında sıklıkla ele alınan ideoloji kavramı, birçok tartışma alanı açmaktadır. Bu tartışma alanlarından biri de ideoloji kavramının mimarlıkla kurduğu yakın ilişki üzerinedir. Bu bakımdan, mimarlığı sadece bir yapı üretim etkinliği olarak değil aynı zamanda ideolojilerin bir taşıyıcısı niteliğinde görmek gerekmektedir. İdeoloji-mimarlık ilişkisi bağlamında, özellikle erkler etki alanlarını genişletmek ve kalıcı olabilmek için mimariyi bir araç olarak kullanmaktadır. Bir başka deyişle, iktidar sahipleri mevcut ideolojilerini mekân üretim biçimleriyle sağlamlaştırmaktadır. Bu bağlamda, bu bölümde, erk ve ideoloji kavramlarına ve bu kavramların Osmanlı Devleti'ndeki yansımalarına değinilecektir.

2.1. İDEOLOJİ VE ERK KAVRAMLARININ TANIMI

Erk kavramı, ele alındığı tüm çerçevelerde, baskıcı güç anlamını karşılamakta ve hiç şüphesiz ki bu çağrışımı yapmaktadır. Kavramın sözlük anlamı, “*Bir bireyin, bir toplumun, başka birey, küme veya toplumları egemenliği, baskısı ve denetimi altına alma, hürriyetlerine karışma ve onları belli biçimlerde davranmaya zorlama yetkisi veya yeteneği*” (URL 1) olarak tanımlanır. Erkler baskı ve egemenlik kurma çabaları için en etkili buldukları soyut veya somut yolları kullanmaktadırlar. Eğitim, sanatın göstergeye/görselliğe dayanan en iyi temsil kolları, iktidar veya muhalif siyasetin bütün kurumları ve mimarlık gibi alanlar bunun için en iyi araçlardır.

İdeoloji kavramı ise tarihsel süreç içerisinde birçok kez değişikliğe uğramış ancak kesin ve net son bir tanımı yapılamamış, dönem ve mekân farklılıkları içerisinde anlam değişimleri yaşamış bir kavramdır. Bu değişimler ideolojiye, kimi zaman olumlu kimi

zaman ise olumsuz anlamlar katmaları ile dikkat çekmektedir. İdeolojinin sözlük anlamı “*Siyasal veya toplumsal bir öğreti oluşturan, bir hükûmetin, bir partinin, bir grubun davranışlarına yön veren politik, hukuki, bilimsel, felsefi, dinî, moral, estetik düşünceler bütünü*” olarak ifade edilmiştir (URL 1).

Tarihsel sürece bakıldığında, ideoloji teriminin ilk olarak 18. yüzyılın sonunda Antoine Destutt de Tracy ve arkadaşları tarafından, fikirlerin (ideo-) oluşuna dair bir teori (-loji) olarak tanımlandığı bilinmektedir (Althusser, 2015: 97). Kendilerini ideolog olarak adlandıran de Tracy ve arkadaşları, Fransız Devrimi'nin son aşamasında Konvansiyon idaresi esnasında fikirleri ile ortaya çıkmış ve ideoloji için doğru düşünme bilimi tanımını yapmışlardır. İdeologlara göre fikirler, uyum ürünüdür. Fikirlerin insan zihninde belirmesinin nesnel olarak incelenebilir olduğunu, bu sayede insanlara doğru düşünceleri düşündürmenin mümkün olduğunu iddia etmişlerdir. İdeologlara göre insanların yanlış düşüncelerini düzeltmeye yarayacak fikir bilimini yaymanın zamanı gelmiştir. Napolyon iktidara geçince bu olanağı ideologlara sağlamış fakat rejimini pekiştirmek adına ihtilâl zamanında konmuş olan, sosyal ve siyasal sistemi pekiştirmek için dinsel kurumların eğitim yapma yasağını kaldırması ile ideologları karşısında bulmuştur. Bu aşamadan sonra ideologların övücü bir anlamda kullandıkları "ideoloji" kelimesi Napolyon'un dilinde olumsuz bir anlamda dönüşmüştür. Bundan sonra Napolyon, ideologları "metafizik" yapmakla suçlamıştır. Böylece, "ideoloji", birtakım eksantrik insanların acayip fikirleri anlamını kazanmıştır (Lichtheim, 1967; Drucker, 1974; Mardin, 2018: 24- 25).

Marx'ın ideoloji kavramını bir bireyin veya topluluğun zihninde hâkim olan fikirler, temsiller sistemi (Althusser, 2015: 64) ve mistifikasyon yani toplumsal gerçeğin çarpıtılması (Örs Hekimoğlu vd., 2018: 15) olarak iki genel tanımla ele aldığı bilinmektedir. Mardin'e (2018: 38) göre; Marx'ın ideolojiye bağladığı anlamlar özetle şöyledir:

“1. ‘İdeolojik’ şekilde düşünmek toplum dinamiğini insanın içinde gömülü bulunduğu günlük hayatının ‘maddî’ unsurlarıyla izah etmemek, bunun yerine fikir hayatını ön plana geçirmektir,

2. *Tarihsel bakımdan sınırlı bir görevi olan bir Weltanschauung'u her zaman için geçerli saymaktır,*
3. *Çıkarlarını paylaştığı grubun etkisi altında iş görmektir.”*

İdeoloji kavramının çok anlamlılığını Eagleton (1996: 17), *“farklı kavramsal liflerle bütün bir doku halinde örülmüş bir metin”* olarak nitelendirmiş ve bu kavramları tanımlamıştır. McLellan’a (2005: 1-2) göre; ideolojinin geçmişi 200 yıldan az bir süreye dayanır. Bu terim, Sanayi Devrimi ile gelen toplumsal, siyasal ve düşünsel değişikliklerin bir sonucudur. İdeoloji, genel olarak olumsuz çağrışım oluşturan bir kavram olmuştur. Bu yaklaşımı şöyle özetlemiştir; *“İdeolojik olan başkası'nın düşüncesidir; bizimki değil”*. Bizim için önem arz eden kavramlarımızın değişken bir temele oturduğu iddia edilmesin diye fikirlerimizin ideolojik olduğunu reddederiz.

Ergil (2015: 69) ideoloji için *“İdeoloji, belirli bir biçimde düşünmeyi ve davranmayı haklı çıkarmak ya da düşünce ve davranışları belirli bir biçimde etkilemek işlevini taşıyan inanç, tutum ve düşünceler demetidir.”* demiştir. Althusser (2015: 69-72) ideoloji için negatif ve pozitif olduğunu ifade ettiği iki tez sunmuştur. Bunlar; *“1) İdeoloji bireylerin gerçek varoluş koşullarıyla kurdukları hayali ilişkiyi gösterir, 2) İdeoloji maddi bir varoluşa sahiptir.”* Bu tanımlara ek olarak Althusser’in (2015: 77) merkeze aldığı ana tezi ise; *“İdeoloji bireyleri özne diye çağırır; Her ideoloji ancak bir özne yoluyla ve özneler için var olabilir.”* Bu son tezinde anlatmak istediği ana düşünce, ideolojilerin özne olmadan işlevlerini yerine getiremeyeceğidir.

Hekimoğlu Örs vd. (2018: 9) göre *“İdeoloji günlük kullanımda çoğu kez objektif olmamayı, bilimsellik özelliği taşımamayı, taraflılığını ve dogmatikliği ifade etmektedir. İdeoloji, farklı olanın, bizim gibi düşünmeyenin düşüncesidir. Kimse kendi dünya görüşünün ideoloji olduğunu kabul etmemekte, her ideolojik grup farklı grupları ‘ideolojik’ olmakla suçlamaktadır”*.

Mardin’e (2018: 129) göre 19. ve 20. yüzyılda ideolojinin bu kadar yayılmasının temel sebepleri: bunu yayacak yeni yayım araçları ve yeni eğitim sistemlerinin ortaya çıkması, aydınların toplumda fikir üreten kesim olarak önem kazanmaları ve 19.

yüzyılın sosyal olaylarıdır. Endüstri toplumunun geliştiği dönemde aydınlar olarak özelleştirilmeye başlanmış bir grup olmasaydı, 19. ve 20. yüzyıllarda ideolojik düşüncenin yer alması, devam etmesi ve kümeli bir iş olma şansı azalırdı. Nihayetinde de ideoloji bu denli yayılmazdı. İdeoloji bu değişimlerin tamamının sonucudur.

Tüm ideoloji tanımlamaları veya daha doğru bir ifadeyle tanımlama çabaları sonucunda kavram çok anlamlılığını, günün şartlarına uyan ‘bir kişi veya bir topluluğun savunduğu düşünceler bütünü’ anlamına bırakmaktadır. Bu tanım, tez kapsamında ele alınan ideoloji tanımını karşılamaktadır.

Althusser (2015: 16-17), devletin baskıcı aygıtları ve devletin ideolojik aygıtları (DİA) olarak tanımladığı iki farklı aygıt biçimi olduğunu ifade etmiştir. Hükûmet, yönetim, ordu, polis, mahkemeler, hapishaneler vb. Althusser’in gruplandırmasında devletin baskı aygıtlarıdır. DİA’ları ise dini, siyasal, hukuki, aile, öğretimsel, kültürel vb. olarak ifade etmiştir. Gurallar Yeşilkaya (2003: 19) mekânın bir DİA olarak ele alınabileceğini ifade etmiştir. Bu bağlamda erkin tekelinde DİA’ya dönüşen mimarlık, güçlü ve diğer DİA biçimlerinden daha etkili olabilmektedir.

Foucault’a (1984: 13) göre “... onsekizinci yüzyıldan sonra; siyaseti, insanları yönetmenin sanatı olarak gören her siyaset tartışmasında, bir ya da birkaç bölüm, şehircilik, toplu kullanımlar, sağlık ve özel mimarlığa ayrılmıştır.” 18. yüzyıldan sonra meydana gelen bu değişim ile mimarlığın, siyasetçilerin düşüncelerindeki değişikliklerin etkisi altına girdiğini söyleyen Foucault, mimarların mimarlık adına düşüncelerinde ve tekniklerinde olmayan bu değişimin, siyaset mekanizması tarafından geliştirildiğini ifade etmiştir.

Aydınlı (1996: 25), “Aristokrasinin hüküm sürdüğü zamanlar namus, onur, bağlılık; burjuvazinin hüküm sürdüğü zamanlar ise özgürlük, eşitlik vb. kavramlar sahip oldukları ideolojilerin birer göstergeleri olarak düşünülebilir. Mimarlık ya da mimari çevre, toplumların ve kültürlerinin gelişmesinde ideolojik yapılanmasında farklı bir yere sahiptir” diyerek her dönem ve yönetim biçiminde farklı şekillerde dahi olsa ideoloji kavramının mimarlık ile yakınlığını ifade etmiştir. Tanyeli’ye (1989: 79) göre

ideolojiler, mimarlık ürününü tasarım aşamasından itibaren etkiler, bunu tasarımın nasıl gerçekleştirileceğine dair belirli kurallar koyarak gerçekleştirir. Bu kuralları da tasarım için “*bir yanıt kalıbı*” olarak nitelendirir.

Göl’e (2009: 9-18) göre erk sahibi olanlar, bu erki elinde tutmak için ideolojiden bir araç olarak yararlanır. Bu erkin salt kişiler üzerinde değil çevre üzerinde de etkisi olmaktadır. İdeoloji çeşitlerine bakıldığında, tüm topluma ulaşma endişesini en çok siyasi ideolojiler gütmekte, bu yüzden siyasi ideolojiler fiziki çevreyi daha kapsamlı olarak etkilemektedir.

Etkin ideoloji türlerinden biri olan siyasi ideolojiler, etki sahalarını olabildiğince geniş tuttıkları ölçüde anlaşılabilirliklerini düşünmektedir. Bu nedenle bu ideolojiler, etki alanlarını genişletmek ve kalıcı olabilmek için çeşitli araçlar kullanmaktadır. Bu amaca uygun olarak her ideolojik görüşe, tasarım yoluyla cevap verebilmesi, mimarlığı her zaman cazibeli kılmıştır. Mimarlık, anlatmak istediği olguları, fikir veya fikirler bütününe barındıran “*yanıt kalıbına*” (Tanyeli, 1989) uygun tasarlayarak etkili olmaktadır. Mimarlığın ideoloji ile ilişkisi, bu iki kavramın beraber anılmaya başlanması ile bildiğimiz anlamda sadece yakın yüzyıllarda değil, mimarlığın toplumsal boyutta ele alındığı yüzyıllardan itibaren vardır. Çağlar boyunca mimarlık hem ideolojilere hizmet etmiş hem de kendi ideolojisini oluşturmuştur. Her dönem kendi içerisinde bir ideoloji barındırırken, mimarlığı da bu alan içine alarak kullanmıştır. Sosyal yaşamın ve yönetsel güçlerin değişmesi ile dönemin getirdiği yeni yaşam biçimlerine uygun yeni yapı türlerine ihtiyacı doğmuş, bazı yapı türleri ise kullanım dışı kalabilmiştir. Yani erklerin uzandığı mimarlık, kurallarını erk düzeninden alarak kimi zaman ayakta kalabilmiş kimi zaman ise devamını sağlayamamıştır. Mimarlığın, ideoloji ve erkin etki alanı içerisinde kalması ve bu denli etkilenmesi, bir fikir veya fikirler bütününi iyi bir şekilde yansıtarak bu kavramların somut eseri olabilmesinden kaynaklanmaktadır. Bu yol ile erkler, ideolojilerini yansıtarak karşı tarafı yani hedef kitlesini etkileyip fikir/ fikirler bütününi benimsetme amacı taşımaktadır.

Erklerin yönlendirmesi altında kalan mekânlar, sadece mimari bir öge değil, aynı zamanda ideolojik bir mesaj görevi görür. Erkler, mimarlık yolu ile somut bir görünürlük kazanabildiğinden, her zaman mimarlığı ve meslek insanını elinde tutmaya çalışmıştır. Bazı kuralların kısıtlaması altında kalan, bazı kuralları ise zorunlu serbestliği ile kullanmak durumunda kalan mimar, tasarımda özgürlüğün ve özgünlüğün belirli bir ölçüde ardında kalmaktadır. Erklerin bu alana müdahalesi ile mimarlık ve mimarlığın etki alanı değişmekte, erkin gücüne göre de genişlemektedir. Kolaylıkla, ideolojinin mimarlık ile kurduğu ilişkinin, mimarlığın ideolojinin bir vücut bulma isteğini karşılamasından kaynaklandığı söylenebilir.

2.2. OSMANLI'DA İDEOLOJİ VE İMAR FAALİYETLERİ

Osmanlı Devleti'nde, Tanzimat Dönemi öncesinde başlayan fakat Tanzimat döneminde gerçekleşen geniş çaplı değişimler ile bağdaştırılan “Batılılaşma” ve buna bağlı olarak ifade edilen “Modernleşme” süreçleri, bir dizi olayın beraberinde getirdiği olgulardır. Bu olgulardan Batılılaşma, yani Batı gibi olma durumu, Osmanlı'nın 19. yüzyılda benimsediği bir model olmuştur. Modernleşme ise bu dönemde Batılılaşma kavramı ile neredeyse eş tutulmuş, devletin ilerlemesini ve modern gördüğü devletlere yetişmesini ifade etmiştir. 19. yüzyıl Osmanlı'da Batılılaşma ve Modernleşme süreçleri, dönemin iç ve dış şartlarının getirdiği zorunlulukların sonucunda gerçekleşmiştir (Ortaylı, 1985).

Çalışmanın başında açıklanmaya çalışılan ideoloji kavramı, kalıplaşmış ve inanç unsuru haline gelmiş düşünceler bütünü olarak, Tanzimat döneminin düşünce yapısını açıklamakta kullanılabilir. Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra Batılılaşma fikri, devletin benimsediği bir akım- bir ideoloji haline gelmiştir. Tanzimat ideolojisi, kendinden önceki dönemlerde girilen düzenleme çabalarının devamı niteliğinde olan bir Batılılaşma çabasından doğmuştur. Bu ideolojinin oluşmasında dönemin padişahlarından ziyade siyasi olarak batılı bir tutum sergilenmesini destekleyen kişilerin devlet yapısında yer alması ve söz sahibi olması bu yönde bir değişimin gerçekleşmesi için önemli bir adım olmuştur. Bu ideolojinin temelinde değişimler yatmaktadır. Bu değişimler başta bozulan askeri düzeni ve meydana gelen toprak

kayıplarını düzenlemek adına yapılırsa da daha sonra diğer alanlara da etki etmiştir (Ortaylı, 1985; Tanör, 1985). Tanzimat'ın getirdiği bu değişimlerin, dönemin siyasi yapısında, hükümdar ve tebaası arasındaki ilişkilerde, yönetimdeki kademelerde, mimaride ve kentlerde görünür olmak üzere, daha birçok alanda etkileri görülmüştür. Bütün bu değişimlerin halk tarafından benimsenmesi kolay olmadığı gibi tarihçilerin aktarımlarına göre tam anlamıyla başarılı oldukları da söylenemez.

Tanzimat Dönemi, Osmanlı'da Batılılaşma yönünde atılan büyük bir adım olmuştur. İnalçık'a (2006: 14) göre, tek bir tanımı yapılması güç olan Tanzimat "*İmparatorluğun bütün XIX'uncu asır tarihini izah eden temel hadisedir. Tanzimat, iktisadi-içtimai temelleri çürüyerek yıkılmağa yüz tutan bir imparatorluğun yeni prensiplerle yeniden kurulma teşebbüsünü gösterir*". Kendinden önceki dönemlerden farklı olarak bu dönemde reformların çeşitliliği ve sürekliliği önemli bir yaklaşımdır. Findley'e (2011: 40) göre "*Tanzimat politikası, reformun süreklileşmesini ve yoğunlaşmasını temsil eder. Tanzimat, düzenleme veya reformun genişletilmesine ya da yoğunlaştırılmasına işaret eder. ... Tanzimat, bir yandan yaklaşan çöküş tehlikesini haber veren bir buhranlar dönemi, bir yandan da yenilenişe delalet eden bir reformlarda hızlanma dönemi*". Findley'in belirttiği bu tezatlık, dönemin çalkantılı ilerleyişine ayna tutmaktadır.

19. yüzyıl başlarında, askeri yenilgiler ve buna bağlı toprak kayıpları artmıştır. Bunun sonucunda Mustafa Reşit Paşa tarafından, II. Mahmud döneminde (1808- 1839) temeli atılan Gülhane Hatt-ı Hümayûnu, diğer adıyla Tanzimat Fermanı, Abdülmecid döneminde (1839-1861) ilan edilmiştir. Ferman; elçiler, devletin ileri gelenleri ve halktan oluşan bir topluluk önünde 3 Kasım 1839 tarihinde Mustafa Reşid Paşa tarafından Gülhane'de okunmuştur (Tanör, 1985). Osmanlı Devleti'nde Modernleşme ve Batılılaşma çağı olarak kabul edilen Tanzimat Dönemi'ni başlatan bu ferman olmuştur. Tanzimat döneminde, kişi can ve mal güvenliğini sağlamaya yönelik yasal girişimlerin yanında, Batılılaşma düşüncesi kurumlara, eğitime ve daha sonra düşüncelere yansımıştır (Ortaylı, 1985: 137). Tanzimat fermanı, sanıldığı gibi aksine tüm tebaaya eşit haklar tanımamıştır. Ferman, verilen vaatlerin yerine getirilmesini yine şeriat hükümlerine bağlamıştır. Ferman, şeriate göre eşit olmayan Müslümanlar

ile gayrimüslimlerin eşit olduğunu söylememiş, yalnız tanıdığı tüm hakların Müslümanlar ve diğer cemaat mensuplarına istisnasız uygulanacağını söylemiştir (Findley, 2011: 44-45).

Akyürek (2008: 4-25), Tanzimat sürecini ve bu süreçte rol oynayan aktörleri özetle ele almıştır: *“Bütününe bakıldığında sultanın şahsında temsil edilen ve çerçevesi şeriat kurallarıyla çizilen dünyanın aşkın düzenine dair kavrayıştan, kişiler ve kurumlarla dünyevileşen, ancak kanunlar yoluyla koruma altına alınan ve soyut bir adalet kavramı etrafında aşkınlaştırılan “modern” devlet anlayışına doğru bir dönüşümden bahsedilebilir. Dünyanın geleneksel teolojik algısından kopuşun yaşandığı bir çözülme durumuna karşılık tüm toplumsal mekanizmaların maruz kaldığı yeniden inşa sürecinin temel dinamiklerinden biri olarak bu dönüşümü üretme ve denetleme iddiasında olan yönetici seçkinlerin rolü ise aynı süreçte büyük önem kazanmaktadır”*

19. yüzyıldaki merkezileşme çabası ile resmi bürokratik teşkilatların büyümesinin yanında, meclislerde de eskiden görülmediği kadar bir artış yaşanmıştır. Bu gelişmeler çoğunlukla ‘temsili hükûmet’ oluşumuna giden adımlar olarak yorumlanmış, vilayetlerdeki idare meclislerinde seçilen üyelere ve yerel dini liderlere yer verilmesi bu yorumu güçlendirmiştir. Bunlara ek olarak, tarihsel olarak kurul ya da meclis birimleri, memur sayısı yetersiz olan bürokratik kurumların faaliyet alanını büyütme veya sürekli bir birimin henüz kurulmadığı bir alanın ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla iş görmüştür. Buna örnek olarak, Meclis-i Ticaret ve Ziraat (1838) nezarete (1871), Meclis-i Vala-yı Ahkam-ı Adliye de kısa bir süre sonra Adliye Nezareti’ne dönüştürülmesi verilebilir (Findley, 2011: 50).

Erk devlet düzenini, dinden ve yıllardır süre gelen imparatorluk düzeninden almaktaydı. Deringil’e (2014: 34-35) göre, 19. yüzyıl padişahlarından II. Abdülhamid döneminde (1876-1909) Osmanlı’nın erk sembolleri, dört kategoriye ayrılmıştır. İlk olarak Osmanlı Devleti’nin ününü ve erkini doğrudan yansıtan kamusal binalardaki armalar, gerçekleştirilen törenler, resmi müzik ve kamusal işler gibi, padişah/halifenin kişiliğinin kutsallığı ile bağlantılı çeşitli simgeler vardır. İkinci olarak nişanlar, özel olarak bağışlanmış Kuran nüshaları, imparatorluk sancağı ve diğer törensel ziynetler

gibi, imparatorluğun cömertliğinin özgül ve şahsi göstergeleri gelmiştir. Üçüncü sırada, sarayda bulunan ve İslam'ın önde gelen isimlerine ait olduğu iddia edilen hat örnekleri veya benzer öneme sahip başka malzemeler gibi, dini açıdan sembolik öğeler yer almıştır. Dördüncü ve son kategori, Osmanlı resmi dokümantasyonundaki dil sembolizmi ile ilgilidir. Daima hükümdarın şahsıyla doğrudan bağlantılı olmamakla beraber, resmî belgelerde sıklıkla kendini gösteren belirli kilit ibare ve sözcükler, bu dönemin bürokrasisinin yöneten ve yönetilen ilişkisi gibi sorunları nasıl kavramsallaştırdığına, göçebe halklara karşı yaklaşımına ve devlet seçkinleri olarak kendi içlerindeki ilişkilere dair değerli ipuçları vermiştir.

Osmanlı Devleti'nde inşa faaliyetleri önemli bir yer tutmuştur. Devlet, sarayın ve devletin diğer inşa faaliyetlerinde mimarlara görev vermiştir. İdeolojik tutumun ön planda olduğu bir örnek olarak 1453 İstanbul'un fethi sonrası burayı bir Türk-Müslüman şehri haline getirmek için Bizans izlerini silecek faaliyetlerle harekete geçilmiş; cami, mescit, saray, medrese, hastane ve türbe gibi yapılar inşa edilmiştir. Özellikle Osmanlı Devleti'nin askeri yapıda bir imparatorluk olması, fethedilen yerlerde ihtiyaçlarını karşılayacak her çeşit bina yapmak, savunma amaçlı tedbir almak ve ordunun ulaşımı için yol ve köprüler kurmak gibi ihtiyaçların karşılanmasını gerektirmiştir (Erdenen, 1966).

Osmanlı'da gerekli imar işleri, tam olarak ne zaman kurulduğu hakkında kesin bir bilgiye ulaşılamamış olmakla beraber İstanbul'un fethinden sonra kurulduğu düşünülen Hassa Mimarlar Ocağı'nın denetiminde yapılmıştır. Bu ocağın başındaki kişi Sermi'mârân-ı Hâssa (Mimarbaşı) olarak adlandırılmış, onun denetiminde mimarlar ve diğer yardımcı elemanlar çalıştırılmıştır. Sarayın Bîrun (dış) kısmına bağlı olan ocak, Şehreminiliği'ne bağlı bulunmuştur. Mimarbaşı, imar faaliyetlerinden sorumlu iken Şehreminliği bu işlerin daha çok maddi taraflarıyla ilgilenmiştir (Erdenen, 1966; URL 2). Şehremini, Osmanlı Devleti'nde sarayların ve resmi binaların inşası ve tamiri için gerekli malzemeyi temin eden kişidir. Bu unvan, 1855'ten sonra belediye başkanlarının unvanı olmuştur (URL 3). Hassa Mimarlar Ocağı'nın işlerini görmek için mimarbaşının gözetiminde bir fen heyeti oluşturulmuştur. Bu heyet; Merkezde Şehremini'nin kontrolü ve Hassa Mimarbaşı'nın

gözetimi altında, Mimâr-ı Sani, Suyolu Nazırı, İstanbul Ağası (Acemi Oğlanlar Ağası), Kireççibaşı, Anbar Müdürü, Anbar Birinci Kâtibi ve Tamirat Müdüründen oluşmuştur (Turan, 1964; Erdenen, 1966: 15). Topkapı Sarayı'nda Yalı Köşkü ile Sepetçiler Kasrı'nda oturan bu heyetin dışında, Vefa civarında mimarbaşı kârhânesi denilen bir atölyesi de bulunan Hassa Mimarları Ocağı; sarayları, camileri, kamu yapılarını veya hayır işlerini inşa etmek ve onarmakla yükümlüydü (URL 2).

Osmanlı Devleti'nde imar işlerinin saray teşkilatından çıkarılıp devlet mekanizması içindeki konumuna getirilmesi için ilk girişimler Tanzimat öncesinde II. Mahmud döneminde başlatılmıştır. Bu dönemde yeniçeriliğin kaldırılmasından sonraki düzenlemelerde Mimarbaşılık ve Şehreminliği görevleri birleştirilerek Ebniye-i Hassa Müdürlüğü kurulmuştur (1831). Ebniye-i Hassa Müdürleri, Mühendishane-i Berri-i Hümayûn halifelerinden seçilmiştir. 1839'da Umûr-ı Ticaret ve Nâfia Nezareti kurulunca Ebniye-i Hassa Müdürlüğü buraya bağlanmış ve merkezî yönetimin bir dairesi olmuştur. Günümüzdeki imar hukukunun temellerini oluşturan ve kentlerimizin biçimini belirleyen kural, yasa, yönetmelik gibi düzenlemeler Tanzimat düzenlemeleri içinde getirilmiştir. Önceden ihtiyaç duyuldukça ve genellikle yangınlardan sonra çıkartılan ferman ve hükümlerle yapı alanına belirli kurallar ve sınırlamalar getirilirken, Tanzimat döneminde bunların bir yönetmelik bütünlüğüne ulaştığı görülmüştür. Günümüzdeki imar yönetmeliklerinin ilk örnekleri olan 1. Ebniye Nizamnamesi (1848) ve 2. Ebniye Nizamnamesi (1849) ile yapım işleri ilk defa bütünlük içinde kurallara bağlanarak, kısıtlama ve haklar belirlenmiş, daha da önemlisi yasallık ve devamlılık getirilmiştir. Yol genişliği, yapıların kat yüksekliği, malzeme ve yapı denetimi, çıkma saçaklar, avlular, oda ve diğer mahallerin içerecekleri hizmet birimleri, konut, han, dükkân gibi yapıların yapım süreçleri belirlenmiştir (Batur, 1985: 1047).

Osmanlı kentlerinin yapısında değişimlerin yoğun olarak yaşandığı yüzyıllar 16. yüzyıl ve 19. yüzyıldır. Klasik Osmanlı dönemi olan 16. yüzyılda Osmanlı kentleri bir kale kurgusuna bağlanmış, bu kurgu kalenin içi ve kalenin dışı olarak ayrılmıştır. Kalenin içi olarak adlandırılan bölgede ikiye ayrılmış olan asıl kent bulunmaktadır. Burada yöneticilerin oturduğu ve yönetim işlevlerinin yer aldığı bir içkale bulunurken

kale içinin içkale dışında kalan bölümünde zanaat faaliyetleri yer almış ve kentin ileri gelenleri oturmuştur. Kale dışında kalan bölümde ise genellikle pazarlar gibi yerleşik olmayan ticarî faaliyetler sürdürülmüş, bu kesimde ayrıca yolcuların konaklaması için kervansaraylar, kentten kopuk olan ve tarımla uğraşanların yaşadığı alanlar ile bazı tekke ve zaviyeler de yer almıştır. Yine bu yüzyılda, bir yandan nüfus artışı yaşanırken, öte yandan dünya ticaretinde gezgin tüccar önemini kaybedip yerleşik tüccar ortaya çıkmış, bu değişim kentin yapısında bir dönüşüm meydana getirmiştir. Yerleşik olmayan ticari faaliyetler sona ermiş ve ticaret bedestenler içinde gelişmiştir. Bu durum, bedestenlerin çevresinde belirli üretim alanlarında ticaret ile hizmet faaliyetlerinde uzmanlaşan sokakların oluşmasını, böylece kentin yapılaşmasının kale dışına taşmasını sağlamıştır (Tekeli, 1985: 881).

Kentlerin yapısında 17. yüzyıl ve 18. yüzyılda önemli değişimler yaşanmamış, sadece askeri sınıfın önemini kaybetmesi ve ayanların yükselmesi sonucu ayanlar merkeze yakın bir konuma gelmiştir. 19. yüzyılda ise kentler farklı bir dönüşüm yaşamıştır. 16. yüzyılda oluşan bedesten etrafındaki merkez, 19. yüzyılda içine girilen yeni kapitalist iş ilişkileri çevresinde yetersiz kalmış, bu merkezin yanında yeni iş bağlantılarının gerektirdiği yeni merkezi bir iş alanı oluşmuştur. Tanzimat'ın getirdiği bürokratik ortam ile devlet işleri askeri sınıf mensuplarının konaklarında değil, kent merkezlerinde yer alan devlet dairelerinde görülmeye başlanmıştır. Bu değişim de devlet yapılarını kent merkezlerinde yeni bir çekim noktası haline getirmiştir. Son olarak, Batı kültürüne yönelişin getirdiği tüketim ve yaşam biçimlerinin ortaya çıkardığı kuruluşlar olmuştur. Eğlence yerleri, lüks tüketim dükkânları, tiyatrolar ve kafeteryalar gibi birimler yine bu dönemin eseridir (Tekeli, 1985: 881). Tanzimat ile başlayan, taşrada yeni vilayet binalarının, okulların, mahkemelerin, polis karakollarının ve rıhtımların yapımı ile Tanzimat ıslahatları anıtsal bir form da kazanmaya başlamıştır (Findley, 2011: 51).

Osmanlı'da kent kurgusunu merkezine camiye alan, merkezi bir devlet ofisi (başkent İstanbul'da saray, eyaletlerde ise sancakbeyi konağı), lonca binası ve bedesten oluşturmuştur. Bu çekirdek alanın etrafında zanaat ile uğraşanlar ve esnaf bulunurken bu bölgeden sonra ise konut alanları gelmiştir (Ortaylı, 2017: 280- 281). Batılılaşma

dönüşümlerinden önce büyük bir cami ve çarşının bulunduğu merkez, tüccarların ekonomik ve sosyal faaliyetlerine elverişlidir. Her biri birbirinden kopmuş ve merkez ile bağlantılı mahalleler, İslam'ın kent içinde birleştirdiği birbirinden farklı büyük aile birimlerine denk düşmektedir. Bu mekânsal düzende iktidar yer almaz; iktidar kent dışında bir kaleye sığınmış ve meydan ile oluşan bir güvenlik kuşağı ile kendini kentten soyutlamıştır. Bu dönemde meydan, Batılı anlamda bir buluşma mekânı olmaktan çok, imparatorluk muhafız alayının manevra sahası konumundadır. Bu açıdan tipik bir İslam kenti modelinde olan Osmanlı kentlerinde kamusal alanın varlığından söz edilemez. Hükümdarlara, vakıflara veya özel kişilere ait mülkler ile komşu veya bütün cemaatin ortak kullanım alanları vardır (Yerasimos, 1996; 2006).

Tanzimat ile yeniden şekillenmeye başlayan kentlerde eskinin çıkmaz sokaklı cadde ve yolları, bu cadde ve sokaklara sırtını dönmüş konut alanları, cami etrafında şekillenen külliye kurgusu ve çarşı- pazar alanları etkilenmiştir. Din merkezli yönetim ve mimarinin sivilleştiği bu dönemde, Osmanlı'da kentsel alanda meydana gelen düzenlemelerin asıl amacı Batı gibi olmaktan çok, merkezileşme çabası güden devletin, kentleri ve kent hayatını düzene oturtarak bu çabasını gerçekleştirme isteği olmuştur. Batılılaşma ise bunun için bir araç konumundadır. Büyük kentler; sokakları ışıklandıran havagazı lambaları, inşaat nizamnameleri, yeni itfaiye teçhizatı ve toplu taşımacılığın başlaması ile bu dönemde tanışmıştır (Findley, 2011: 51). Merkezi sistemi vurgulamak adına belirli alanlarda inşa edilen kamusal yapılar, kentsel mekâna yapılan ideolojik müdahaleler olarak kendini göstermiş, devlet 19. yüzyılda Tanzimat ideolojisini kentliye kamusal alanda yoğun bir biçimde hissettirmiştir.

Osmanlı'da 16. yüzyıldan başlayarak, yoğun olarak 19. yüzyılda gerçekleştirilen değişimler içerisinde mimari, önemini sürekli arttırarak bu değişim sürecinde önemli bir alan olmuştur. Özellikle Tanzimat Dönemi'nde benimsenen Batılılaşma tutumu ile değişen devlet yapısında kurulan yeni kurumlar ve eski kurumların Batı tarzında yenilenmesi ile yeni yapı tipleri ihtiyacı doğmuştur. Bu ihtiyaç mimarinin etkin kullanımı ile karşılanmıştır. Erk, Tanzimat reformlarını mimari olarak sembol unsuru haline getirmiştir. Askeri alanda başlattığı reformları, yeni mimari yapılar olarak kışla, karakol ve silahhane gibi yapılar ile tamamlarken, daha sonraki süreçte bürokratik

gelişmeler, yeni devlet daireleri ve kurumların açılması ile devam etmiştir. Belediyeler, postaneler, hapishaneler ve bunların yanında yeni eğitim ve sağlık yapıları gibi yapı çeşitleri literatüre girmiştir. Bahsi geçen değişimlerin yansımaları ve Osmanlı iktidarının erk ve ideolojisinin temsil mekânları, hükûmet konaklarıdır. Tanzimat sonrası dönemde üretilmiş hükûmet konaklarının buldukları kente ve dönem mimarisine kattığı görünümle ile ideolojik temsil bu çalışmanın çerçevesini oluşturmaktadır. Resmi işlerin görüldüğü, merkezde ve taşralarda inşa edilen bu konaklar şehirlerin biçimlenmesini de etkilemiştir. Devletin, ülkenin her köşesinde varlığını göstermeyi amaç edindiği bu yapı türü, çevresinde oluşturduğu idari merkez ile incelenmeye değerdir.

BÖLÜM 3

OSMANLI'DA HÜKÛMET KONAKLARI'NDA DEVLET TEMSİLİ VE MİMARİ

19. yüzyıla kadar, Osmanlı'da resmi işlerin ayrı olarak yürütülmesi amacıyla yapı inşa edilmediği bilinmektedir. Taşralarda ve Dersaadet'te (İstanbul'da) bakanlık, hükûmet konağı, adliye ve tapu müdüriyeti (defteri hâkâni nezareti) gibi binalar bulunmamıştır. Bu alanlarda görevli kişiler, tuttıkları evlerde kapı halkıyla birlikte hem ikamet etmiş hem de işlerini görmüştür. Örneğin, bir şehre giden kadı, orada bir konak kiralayıp kendi memuruyla beraber işlerini bu konaklardan yürütmüştür. Buradan görüleceği gibi, ayrı kamu binalarından yani en nihayetinde de bir hükûmet konağından söz edilemez (Ortaylı, 1984: 3; Yazıcı Metin, 2019: 30).

Yönetimsel yapıda meydana gelen değişimlerin paralelinde, kentlerin mekânsal yapılarında yeni ögeler ortaya çıkmış, bunlardan biri ise “yönetici merkez” olgusu olmuştur. 19. yüzyılda oluşmaya başlayan bu yönetici merkezin odak noktasında ‘hükûmet konağı’ yer almıştır (Aktüre, 1985: 896). Bu konakların içinde ilk başta adliye yapısı gelmekle beraber zaptiye, polis, 1864 Vilayet Nizamnamesi'ne göre kurulan Umûr-u Nâfia, Ticaret ve Ziraat, Maarif, Umûr-u Ecnebiye müdürlükleri ve defterdar bulunmaktadır. Yine yapı içinde bütün ırklar ve dinler için çeşitli kurulların kurulması ile iş gören mahkemeler bulunmuştur. Şer-i mahkemelerin bu dönemde hâlâ devam etmesi gibi bir durum söz konusu olmakla beraber bu mahkemeler hükûmet konağı içinde yer edinmemiştir. Bu durum laiklik adına önemli bir göstergedir (Ortaylı, 1984: 5- 6).

Yazıcı Metin'in (2019: 181) aktardığına göre Osmanlı yazışmalarında hükûmet konakları, “*ma'mûr bir kente yakışan*” binalar ya da “*gelişmişliğin ölçütü*” olarak görülmüştür. Kentlerin modernliği ve ma'murluğu, mimarlık diliyle hükûmet konaklarında somut bir ifade bulmuştur. Bu tanımlamalar hem bütününde mimarının

hem de özelinde hükûmet konaklarının, dönemin önemli öğeleri olduğu görülmektedir.

Hükûmet konakları, Osmanlı'nın bütün yerleşimlerinde hızla inşa edilemediğinden öncelikle yeni işleve hizmet edebileceği düşünülen mevcut binaların kiralanması yöntemi de kullanılmıştır. Bu durum, bürokratikleşme sürecinin hız kazanmasını sağlamıştır. Bu kiralama işlemi halkın yardımı ile gerçekleşebildiği gibi inşa edilecek yeni konaklar için de halktan yardım alındığı bilinmektedir. Konaklar ile ilgili dikkat çeken bir diğer konu ise bu konakların, buldukları yerleşim yerinin büyüklüğüne göre birtakım değişiklikler göstermesidir. İdari düzenlemelere göre yönetim bölgesinin merkezini oluşturan ve sancak merkezi de olan vilayet merkezleri, taşradaki idari yapılanmanın üst basamağını oluşturmuştur. Bu yüzden inşa edilen hükûmet konaklarından en büyük ve gösterişli örneklerin vilayet merkezlerinde inşa edildiği, buna paralel olarak vilayet merkezindeki hükûmet konaklarının içinde de çok sayıda hükûmet dairesinin yer aldığı görülmektedir. Kaza merkezlerinde inşa edilmiş olan konakların, vilayet ve sancaklardaki örneklere göre daha küçük ölçekli olduğu da bilinmektedir. Yerleşim yerinin büyüklüğüne ek olarak hac yolu güzergâhında olan yerleşimler ile önemli ulaşım ağları veya stratejik açıdan önemli olan yerleşimlerde de hükûmet konakları, özellikle yapılar olarak öne çıkabilmektedir. Tanzimat'ın idari düzenlemeleri sonucu sancak, kaza ve sonradan oluşturulan nahiye birimlerinde de hükûmet konağı inşa edilmesi, merkezi iktidarın hâkimiyeti altına aldığı her noktada varlığını gösterme isteğinin somut ideolojik bir karşılığı olarak görülmektedir (Yazıcı Metin, 2019: 46-50).

Sembollerin ön plana çıktığı 19. yüzyıl mimari biçimlenmesinde, kamu yapılarında “*Bir devletin, bir hanedanın veya bir şehrin simgesi olarak kabul edilmiş resim, harf veya şekil*” (URL 1) olarak arma, “*Osmanlı padişahlarının imza yerine kullandıkları, özel bir biçimi olan sembolleşmiş işaret*” (URL 1) olarak tuğra ve genellikle üzerinde bulunduğu yapının yapım tarihi, yapıyı yaptıran dönem padişahı veya yerleşimin yöneticisi konumunda olan vali veya kaymakama övgüler yazılan kitabelerin sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Hükûmet konakları da bu yapı türlerinden biridir. Bu sembolik kullanımlar, hükûmet konaklarının da ideolojik temsilini güçlendirmiştir.

Yazıcı Metin'in (2019: 159-171) resmi kaynaklardan elde ettiği bilgilere göre, hükûmet konaklarının tasarımında mimar unvanıyla nadir olarak karşılaşılmaktadır. Genellikle başmühendis veya sadece mühendis isimleri geçmektedir. Bunlar başkent İstanbul'dan gönderilen kişiler olabildiği gibi vilayet merkezlerinde görevli kişiler de olabilmektedir. Bazı örneklerde konakların planlarının merkezden hazırlanarak gönderildiği, bazı örneklerde ise yerelde çalışan mimar veya mühendisler tarafından hazırlandığı görülmüştür. Konakların onarım ve inşa işlerinde müteahhitliği ise çoğunluğu gayrimüslim olan usta ve kalfalar yürütmüştür.

Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyılda inşasına başlanılan hükûmet konaklarının bugün Türkiye içinde birçok ilde örneği bulunmakla beraber inşalarının gerçekleştiği dönemlerde Osmanlı hâkimiyeti altında olan ama bugün Türkiye sınırları dışında kalan bölgelerde de çok fazla örneği bulunmaktadır. Yazıcı Metin (2019: 80-87) bu yapıların Balkanlar'da ve Ortadoğu'daki örneklerinin bulunduğunu ifade etmiş ve çalışmasında bunlara da yer vermiştir. Ortadoğu örnekleri olarak bugün İsrail, Lübnan, Suriye ve Ürdün sınırları içinde kalan örnekleri incelemiştir. Balkan bölgesinde bulunan hükûmet konaklarını Konuk Halaçoğlu (2018), Rumeli vilâyetleri hükûmet konaklarını ele aldığı doktora tez çalışmasında Arnavutluk, Bosna-Hersek, Bulgaristan, Kosova, Makedonya ve Yunanistan'da bulunan hükûmet konaklarını tüm hatlarıyla belgeleyerek ele almıştır.

Çalışlar'ın (1999: 103) ifadesine göre “*Bir siyasal ideolojinin etkinliği bir ülkenin anayasasıyla belirlenen resmî ideoloji haline geldiğinde, bunun aynası olarak yine mimarının kullanıldığı görülmüştür.*” Bu ifade hükûmet konakların temsil ögesi haline gelmesi ile bağdaşmaktadır. 19. yüzyıl hükûmet konaklarına dair bazı söylemlerden, yapının ideolojik temsil düzeyindeki önemi daha iyi anlaşılabilir. Yazıcı Metin (2019: 182), arşiv belgelerinde 1864 yılında Amasya'da bulunan mevcut hükûmet konağı hakkında “*Amasya şehri Samsun'dan Anadolu'ya gidecek yâr ü âğyârın ibtidâ' görecekleri şehri cesim olub hükûmet mahallinin pek çirkin görünmekte*” denildiğini ifade etmiştir. Bu nedenle yeni bir konak yapılması ihtiyacı doğmuştur. Bu söylemden anlaşılacağı üzere hükûmet konağının çirkin görünmesi, şehir için önemli bir sorun

olarak görülmektedir. Bu da konakların, şehrin temsilinde önemli bir araç olduğunu göstermektedir. 1898 yılında inşası tamamlanan Bartın hükûmet Konağı'nın, Yazıcı Metin'in (2019: 76) aktardığına göre dönemin Bartın'daki en gösterişli yapısı olduğu bilgisi verilmektedir. Öyle ki maliyeti de fazla olan yapının masraflarının tamamı ödenememiştir. Bu masrafları karşılamak adına Bartın'ın bağlı olduğu Kastamonu vilayetine bağlı diğer kazalardan bazı yapıların satışının gerçekleştirilmesi planlanmıştır. Yine Yazıcı Metin'in (2019, 184) eski yazışmalardan aktardığına göre Bolu Hükûmet Konağı hakkında "*Birçok vilayet merkezinde emsaline tesadüf olunmayacak suretle...*" denilmiştir. Konak ihtişamlı bir yapı olarak övülmüştür. 19. yüzyılın sonunda inşa edilen Konya Hükûmet Konağı hakkında, Yazıcı Metin'in (2019: 183) aktardığına göre 1864 yılında yazıldığı bilinen yazışmada "*...Bu misillü mevak-i heyet-i hükûmetin her yerde ve hususıyla Konya gibi bir mahalde harab bırakılması yâr-u ağıyâra karşı tecviz (caiz görme) olunamayacağına ...*" dair bir bilgi geçtiği görülmektedir. Konya'nın vilayet olması sebebiyle, harap olmuş bir yapının kentin imajına ve temsiline yakışmayan bir durumda olduğu ifade edilmiştir. 1900'lerin başında inşa edilen ancak günümüze ulaşamayan Aydın Hükûmet Konağı'nın da Aydın'ın övündüğü bir yapı olduğu, o dönemde Aydın hakkında bilgi veren bir yayın içerisinde "*yepyeni bir tarzda ve güzellikte*" inşa edildiği söyleminden anlaşılmaktadır.

Gurallar Yeşilkaya (2003: 19) mekânı, bir sembol unsuru olarak, egemen yönetimin varlığını yönettiklerine ileten, yönetimin varlığını meşrulaştırıp doğallaştıran bir araç olarak tanımlar. Çalışlar'a (1999: 58) göre "*Uygun bir mimari dilin, yönetim biçimi ne olursa olsun halkla iletişim kurabildiği bir gerçektir... Mimari, kültürel bir kimlik oturtmaya yardım ettiği gibi bu vesileyle dünyaya arzulanan kurum kimliğinin ne olduğunu da göstermektedir. Bu bilinç, mimariye yetki veren gücün diğer bir ifadesi olarak bağlantılanır. Kurumsal ya da siyasi statüler hem mimarı hem mimariyi denetler.*" Hükûmet konakları, bu söylemleri karşılayan bir üründür. Bu konaklar Osmanlı'nın hâkimiyet kurduğu kentlerde, 19. yüzyıldan başlamak üzere inşasına önem verilen yapılar olmuştur. Yapılarda yerleşim yeri seçimi, çevresinde kurgulanan yapılar, genel mimari tasarım kurguları ve yapı üzerinde kullanılan sembolik biçimlerde benzerlikler görülmüştür. Bu öğeler ile hükûmet konaklarının, ideolojinin

hem kent ölçeğinde hem de yapı ölçeğinde temsilini amaç edindiği açıkça okunabilmektedir.

Konakların inşa yeri olarak genellikle Şekil 3.1’de görülen Giresun Hükûmet Konağı gibi kent içindeki yüksek tepeler veya Tekirdağ Hükûmet Konağı örneğindeki gibi geniş ve merkezi alanlar seçilmiştir. Bu seçimler ile konakların buldukları alanda erkin görünürlüğü artırılmak üzere karşılanmaktadır.

(a)

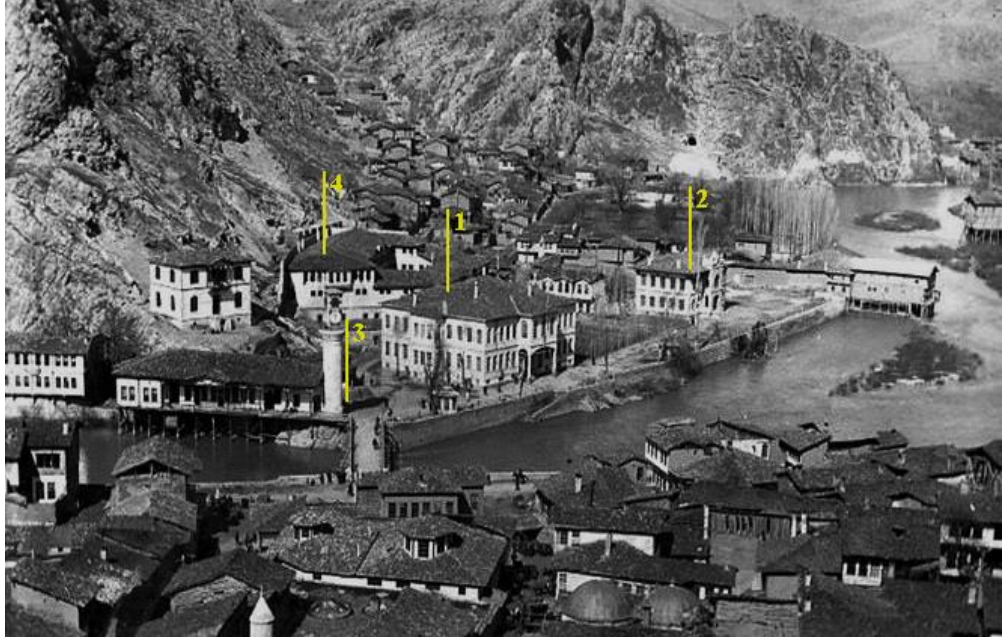

(b)

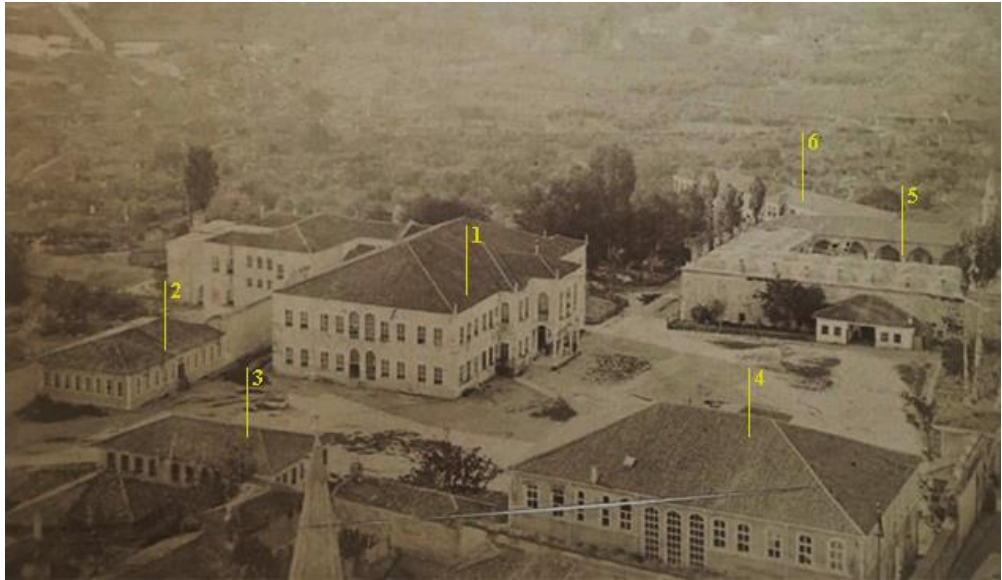
Şekil 3.1. a) Giresun Hükûmet Konağı, b) Tekirdağ Hükûmet Konağı [URL 4; URL 5]

Hükûmet konaklarının yakınında kışla, cezaevi, adliye, postane ve saat kulesi gibi yapılar da inşa edilebilmektedir. Bu şekilde hükûmet konakları, çevresi ile adeta bir yerleşkeye dönüştürülerek dönemin önemli temsil merkezleri olmuştur. Bu yerleşkeler, zamanla kent meydanına da dönüşmüştür. Aktüre'nin (1985) yönetici merkez olarak nitelendiği bu bütünleştirme çabası, Şekil 3.2’de görülen Amasya Hükûmet Konağı ve çevresi örneğinde olduğu gibi herhangi bir eleman ile sınırlandırılmayan örneklerin bulunmasının yanında, Şekil 3.3’te görülen Edirne Hükûmet Konağı örneğinde olduğu gibi sonradan örülen duvarlar veya kale duvarları ile kapatılan yerleşkeler de kurulmuştur. Bu merkez yerleşkeler yüksek, geniş ve erk sembolleri barındıran giriş kapıları ve geniş bahçeleri ile dikkat çekmektedir. Bunlara örnek olarak Şekil 3.4’te verilen Bilecik Hükûmet Konağı bahçe kapısı ve Edirne Hükûmet Konağı bahçe kapısı gösterilebilir. Tamamen açık bir alanda kurgulanan

konaklarda ise genellikle ön cephede olmak üzere bir geniş bir meydan oluşturulmasına önem verilmiştir. Yerleşke unsurlarının boyutlarındaki bu büyüklükler, devlet olgusunun büyüklüğü ile eşleştirilebilir.

Şekil 3.2. Amasya Hükûmet Konağı yerleşimi (1- Hükûmet konağı, 2- Belediye binası, 3- Saat kulesi, 4- Cezaevi) [URL 6]

Şekil 3.3. Edirne Hükûmet Konağı yerleşimi (1- Hükûmet konağı, 2- Vilayet matbaası, 3- Posta, 4- Adliye, 5- Cezaevi, 6- Jandarma okulu) [URL 7]

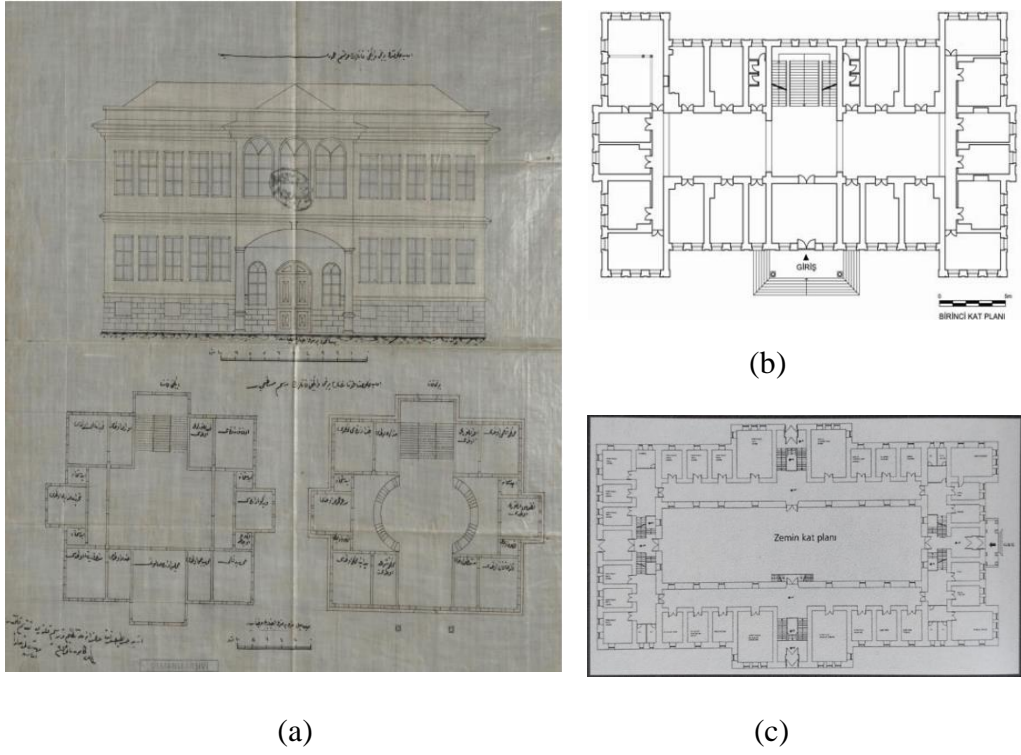
(a)

(b)

Şekil 3.4. a) Bilecik Hükûmet Konağı bahçe kapısı, b) Edirne Hükûmet Konağı bahçe kapısı [Ortaylı, 1984; URL 8]

Bu yapılar, genel olarak, kareye yakın dikdörtgen veya dikdörtgen planlıdır. Plan şemalarına dair Yazıcı Metin'in (2019: 124-125) belirttiğine göre; konaklarda, Türk evinin iç sofa, dış sofa ve orta sofa plan tipolojileri referans alınabilmektedir. Hükûmet konaklarında Türk evinin 'sofa' terimi 'koridor' karşılığını almaktadır. Bu şemalar yapının ortasında uzun bir koridorun bulunduğu, bu koridora her iki yönden açılan odalar bulunan plan şeması; odaların tek yönde sıralandığı koridorlu plan şeması ve odaların orta koridor/hol etrafında biçimlendiği plan şeması olarak karşımıza çıkmaktadır. Şekil 3.5'te görülen Amasya Hükûmet Konağı'nda kareye yakın dikdörtgen planlı şemada odalar orta hol etrafında biçimlenmiştir. Bolu Hükûmet Konağı örneğinde ise uzun orta koridora bağlı çok sayıda birimin olduğu görülmektedir. Bu plan şemalarının yanında üstü açık veya kapalı olabilen bir orta avlu etrafında düzenlenen plan şemaları da bulunmaktadır. Yapı ortasında avlu bulunan konak planına yine Şekil 3.5'te görülen Konya Hükûmet Konağı örnek gösterilebilir.

Şekil 3.5. a) Amasya Hükümet Konağı plan ve cephe çizimi, b) Bolu Hükümet Konağı birinci kat planı, c) Konya Hükümet Konağı zemin kat planı [BOA; DH.MKT., 2567-62; Topçubaşı ve Eyüpgiller., 2010; Oktaç, 2008; Yazıcı Metin, 2019]

Hükümet konaklarının büyük çoğunluğu, yüksek bir bodrum kat üzerine iki katlı bir yapı olarak kurgulanmıştır. Cephesel tasarımları, neo-klasik üsluplu, Osmanlı mimarlığı için modern-batılı denilen yeni mimari biçimlenmeye örnektir. Yüksek giriş kapıları ve yüksek pencereler bu dönemin yeni kamu yapı türlerinde kullanılan öğelerdir. Yapılarda üst örtü olan çatıların, bazı örneklerde öne çıkmasıyla beraber, parapet ile çevrili olan örnekleri de mevcuttur. Giriş cephesinde giriş üstünün alınlık ile sonlandığı örnekler yaygın olarak görülmektedir. Bu alınlıklar, üçgen biçimli olabildiği gibi farklı formlara da sahip olabilmektedir. Osmanlı erk sembollerinden olan arma, tuğra ve kitabe gibi semboller, dönemin kamu yapılarında olduğu gibi, hükümet konaklarında da kullanılmıştır. Bu semboller öncelikle giriş cephesinde olmak üzere, önemli noktalara işlenmiştir. İktidar sembollerinden olan arma ve tuğra, bu konaklarda genellikle alınlıklarda ve giriş kapısı üzerinde görülmektedir. Çoğunlukla giriş kapısı üzerinde bulunan kitabelerde de Yazıcı Metin'in (2019: 185) belirttiği gibi, yazılan yazıların dili semboliktir. Şekil 3.6'da görülen Konya Hükümet

Konağı ve Sinop Hükümet Konağı mimarileri ve barındırdıkları semboller ile örnek olarak gösterilebilir.

(a)

(b)

Şekil 3.6. a) Konya Hükümet Konağı, b) Sinop Hükümet Konağı [URL 9; URL 10]

Hükümet konakları, bu bölüm boyunca sözü geçen genele dayalı temel mimari özelliklerin yanında yerel unsurların etkisi ile farklılaşmalar göstermiştir. Tezin izleyen bölümünde, ideoloji ve erk bağlamında Safranbolu Hükümet Konağı'na odaklanılacaktır.

BÖLÜM 4

SAFRANBOLU'DA DEVLETİN TEMSİLİ: SAFRANBOLU HÜKÛMET KONAĞI

Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılda başlayan batılılaşma yönelimi, Safranbolu kentinde de benzer bir yapılanmayla karşımıza çıkmaktadır. Safranbolu Hükûmet Konağı, Tanzimat reformları sonrası Osmanlı kentlerinde inşası gerçekleştirilen ve devlet temsilinin önemli bir ögesi olan hükûmet konaklarının günümüzde ayakta kalabilen bir örneğidir. Kent ile uyum içerisinde kurgulanan ve kentlinin hafızasına kazınan konumu ile Osmanlı'nın Safranbolu'daki ana yönetim yapısıdır. Bu konak, Tanzimat'ın ilanından sonraki yıllarda inşasına başlanan hükûmet konaklarının geç tarihli bir örneği olarak 1906 yılında inşa edilmiştir. Hükûmet konağına değinmeden önce, şimdiki şeklini Osmanlı Devleti zamanında almış bir yerleşim birimi olan Safranbolu'nun zaman içindeki idari dönüşümünü ele almak, hükûmet konağının kent içindeki önemini anlamak için gereklidir.

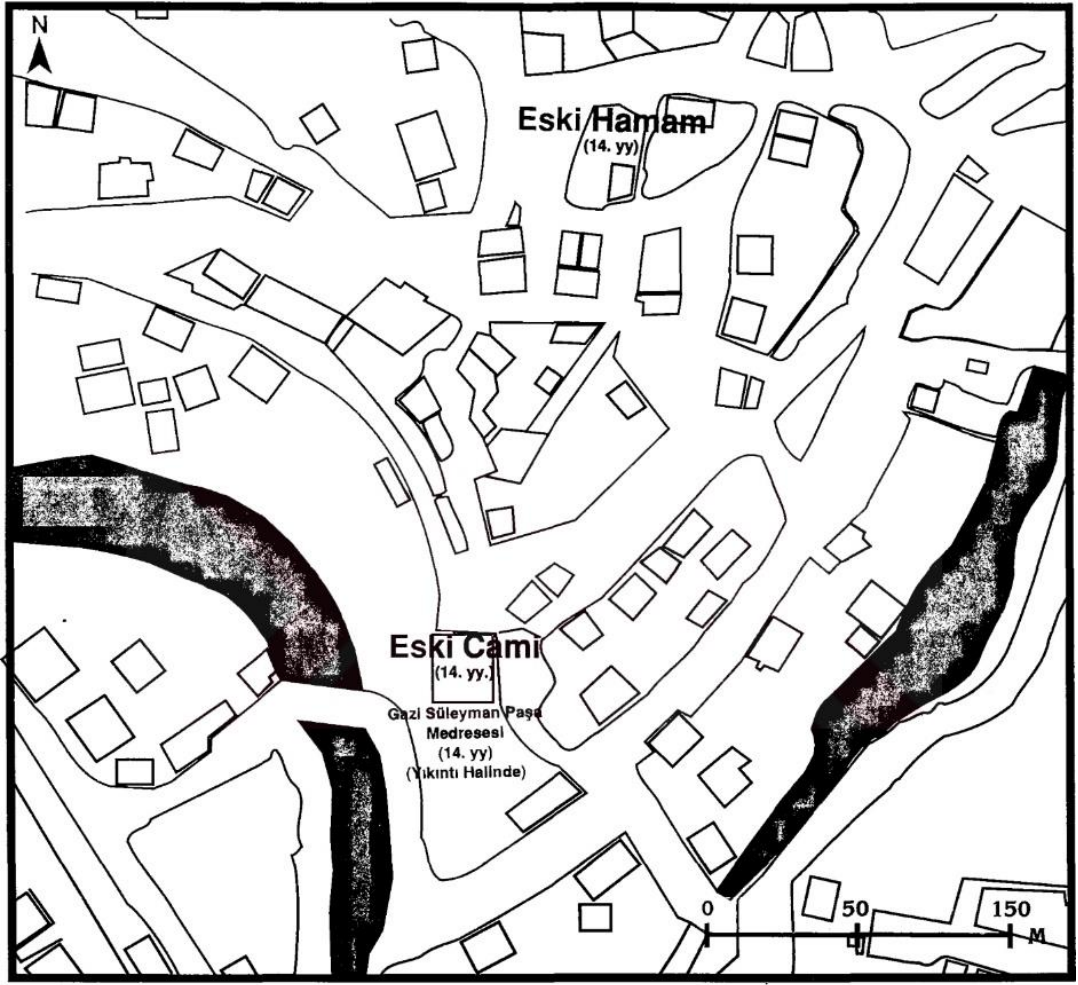
4.1. SAFRANBOLU KENT TARİHİ

Safranbolu, Türkiye'nin Batı Karadeniz bölümünde yer alan ve günümüzde Karabük ilinin ilçesi konumunda olan bir yerleşim birimidir. Topografik yapısına bağlı olarak gelişen Safranbolu'nun ilk yerleşimi, Gümüş ve Akçasu dereleri ile bu derelerin birleşerek oluşturduğu Tabakhane Deresi'nin arasında kalan vadi içinde olmuştur. Yerleşimin paleolitik çağlara kadar dayandığı düşünülen şehir, tarih boyunca, çok sayıda farklı medeniyetin etkisi altında kalmıştır. Çeşitli uygarlıkların, Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı hâkimiyeti altına giren bölgede bugün hâlâ bu dönemlerin bazılarına ait izler görülmektedir. Bölgenin Türk hâkimiyetine geçmesi 1180-1196 yıllarını bulmuştur. Bu hâkimiyet, Bizans döneminde, içinde sadece askeri amaçlı bir karakol veya garnizon bulunduğu düşünülen Safranbolu Kalesi ile sağlanmıştır. Bu

dönemde, bölgede bir şehirleşmenin bulunmadığı bilinmektedir. Safranbolu bölgesinin Bizans ve Selçuklu arasında stratejik açıdan önemli bir sınır alanı olması, sürekli istilalara ve idari değişikliklere neden olmuştur. Bu karmaşık dönemlerden sonra kent, 1213 yılında tekrar Türklerin eline geçmiştir (Hacısalıhoğlu, 1995: 43- 45).

Safranbolu, Yıldırım Beyazid'in (1389-1402) denetimi altına girdikten sonra Ankara Savaşı'nda Candaroğulları'na kaybedilmiş, II. Murad (1421-1444) devrinde 1424 yılında tam anlamıyla Osmanlı hâkimiyetine geçmiştir (Hacısalıhoğlu, 1995; URL 11). Yazıcıoğlu'na (1982: 42) göre, bu bölge 1392 yılından sonra 1402'de Candaroğulları Beyliği tarafından tekrar işgal edilmesine rağmen 1392 yılı, Safranbolu'nun Osmanlı'nın yönetsel düzenini aldığı yıl olarak kabul edilmelidir. Yazıcıoğlu (1982: 22), bu yüzyılda Safranbolu'da inşa edilen ve Şekil 4.1'de görülen Eski Cami, Eski hamam ve Süleyman Paşa Medresesi'nin Osmanlı hâkimiyeti altında inşa edildiğini ifade etmiştir. Ancak Aktüre ve Şenyapılı (1976), Hacısalıhoğlu (1995) ve bu konuda çalışan araştırmacıların genel görüşüne göre bu yapılar, Candaroğulları Beyliği'nin yönetiminde inşa edilmiştir. Hacısalıhoğlu (1995: 51), 14. yüzyılda Candaroğulları tarafından inşa edildiğini ifade ettiği Süleyman Paşa Medresesi'nin Osmanlı zamanında da kullanıldığını gösteren bir kitabenin varlığından bahsetmektedir. Günümüze ulaşamayan medresenin kitabesinde, Abdülmecid'in 1846'da bu yapıyı tamir ettirdiği bilgisinin bulunduğunu ifade etmiştir.

14. yüzyılda Safranbolu'da Şekil 4.1'de görülen yapılaşma, şehirleşmenin başlangıcı olarak yorumlanmaktadır. 14. yüzyıla gelinceye kadar Safranbolu'nun Kıranköy civarında, Rum nüfusun azınlık olarak yaşamını sürdürdüğü, bugün çarşı (çukur) olarak adlandırılan bölgede kalenin bulunduğu tepelik alanın çevresinde ise daha çok Türklerin yerleştiği görülmüştür. Bu dönemde yerleşme alanlarının kale eteklerinden vadinin iç bölgelerine doğru genişlediği anlaşılmaktadır (Hacısalıhoğlu, 1995: 49- 50).

Şekil 4.1. 14. yüzyılda Safranbolu; Eski Cami, Eski Hamam ve Gazi Süleyman Paşa Medresesi (Hacısalihöğlu, 1995: 128)

Canpolat'ın (2020) “*Seyahatname ve Yazılı Kaynaklarda Safranbolu*” başlıklı çalışmasında yer verdiği metinlerden, Safranbolu'nun geçmiş yüzyıllar içindeki idari, sosyal ve kültürel durumunu anlaşılabilir. Bu çalışmada ele alınan 14. yüzyılın önemli seyyahlarından İbn Battuta'nın (1304-1368) seyahatnamesinde Safranbolu hakkında verdiği bilgiler bölümünde o dönemde şehrin yapısı ile ilgili önemli bilgiler aktarılmaktadır. İbn Battuta, gerçekleştirdiği seyahatlerde, 1333-1334 yıllarında Safranbolu'dan geçmiş ve gözlemlerini seyahatnamede şu şekilde aktarmıştır:

“Buradan Borlu'ya gittik. Tepe üzerinde kurulmuş küçük bir şehir. Eteklerinde hendek var. Tam zirvede sarp bir kale mevcut. Orada bir medresede konakladık. Bizimle beraber gelen hacı, medresenin müderris ve talebelerini tanıyor, onların yanında

derslere katılıyordu. Talebelerle olan sıkı dostluğundan Hanefi olduğu belliydi. Şehir emiri Ali Bek bizi huzuruna çağırdı. Bu adam cömert ve iyiliksever. Kastamunya hükümdarı Süleyman Padişah'ın oğludur... Yanına varmak için kaleye çıktık; selam verdik. Bize "Merhaba!" dedi, ikramda bulundu. Yolculuklarımı sordu, anlattım. Beni yanı başına oturttu. Meşhur müelliflerden olup şehrin kadılığını ve Ali Bek'in kâtipliğini yapan -Hacı Alaeddin Muhammed de teşrif ettiler. Yemek geldi. Bütün davetlilerle beraber yemek yedik. Sonra hafızlar göz yaşartan yanık sesleri ve hayranlık uyandıran makamlarıyla Kur'an-ı Kerim okudular. Meclis bu şekilde sona erdi ve oradan ayrıldık" (Tancî, 2005, s. 304; Canpolat, 2020)

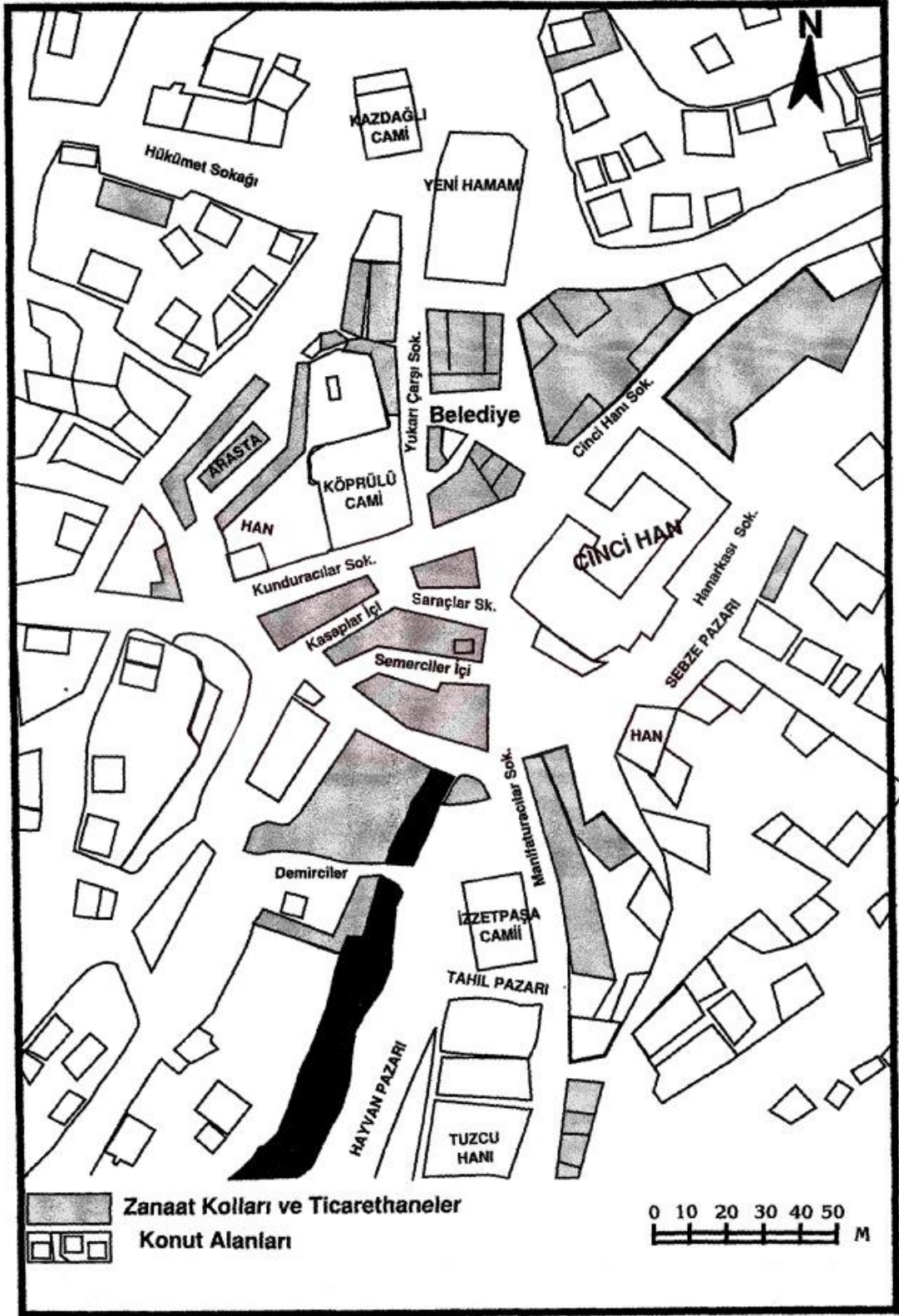
İbn Battuta'nın aktarımlarından, Candaroğulları Beyliği'nin hâkimiyeti altında olan bu dönemde şehrin idari yapısında söz sahibi olduğu anlaşılan kişilerin kalede bulunduğu anlaşılmaktadır.

Hacısalihioğlu (1995: 52), Safranbolu ve çevresi için "*sahip olduğu coğrafi koşulların belirlediği iktisadi faaliyetlerin çeşitlendiği yerleşme merkezi*" durumunda olduğunu ifade etmiştir. Bu durum Safranbolu'nun Osmanlı Devleti'nin yönetimi altına girdiği yüzyıldan sonra Osmanlı ticareti için önemli bir konum olmasının nedenidir. Safranbolu, şehirleşmenin başladığı dönemden sonra büyük bir pazar merkezi haline gelmiştir. Bunun birincil nedeni alt bölgenin artı ürününü toplayan, işleyen ve dağıtan yani kırsal ünite ile büyük şehir arasında aracı konumunda olmasıdır. Ticari faaliyetlerin gelişmesi ile bu faaliyet kollarının gerçekleştirilebileceği yapı türlerinin inşası da paralellik göstermiştir. 17. yüzyılın ortalarına doğru, Safranbolulu Cinci Hoca tarafından yaptırılan Cinci Hanı'nın aynı dönemde diğer şehirlerde bulunan hanlar ile kıyaslandığında Safranbolu için büyük bir han olduğu görülmüştür. Bu durum, bu dönemde Safranbolu'nun önemli bir ticaret ağı üzerinde bulunmasından kaynaklanmaktadır (Aktüre ve Şenyapılı, 1976: 61, 63- 64; Hacısalihioğlu, 1995: 52).

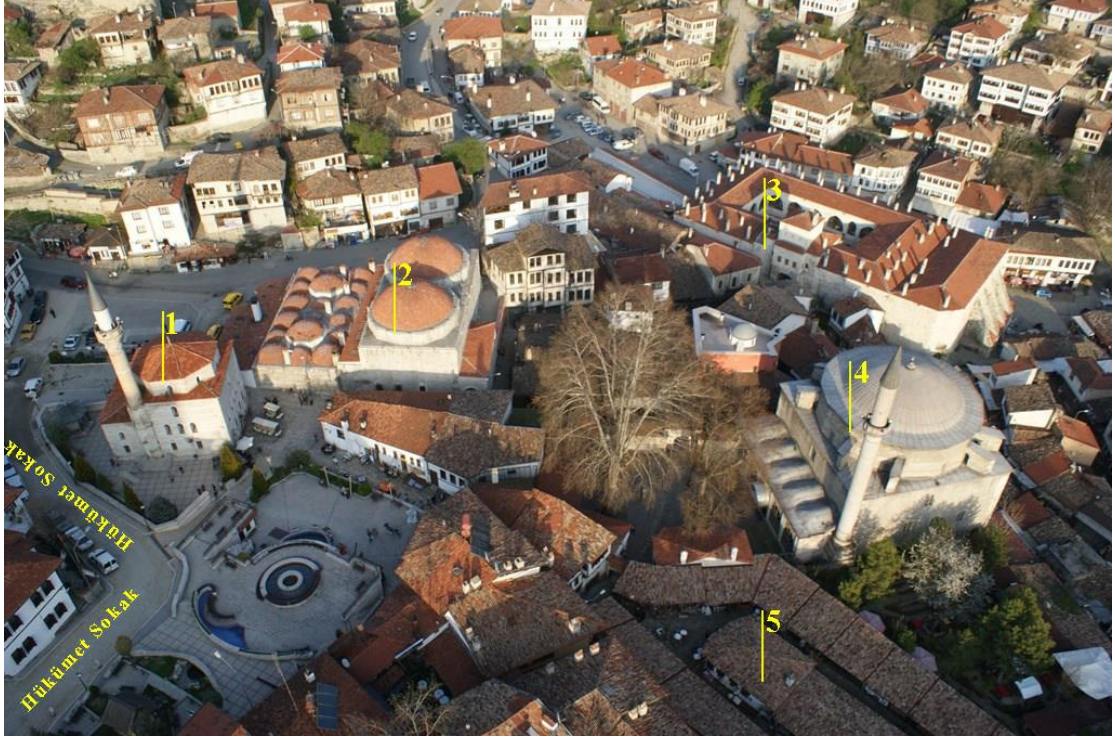
Hacısalihioğlu (1995: 134- 135), genellikle İslam şehirlerinde olduğu gibi Safranbolu'da da şehrin unsurlarını cami, pazar ve hamamın oluşturduğunu vurgulamıştır. Eski Safranbolu'nun bu işlevleri kapsayan ve şehir merkezi durumuna gelen Cinci Han, İzzet Mehmet Paşa Cami, Kazdağlı Cami, Köprülü Mehmet Paşa

Cami, Yeni Hamam (Cinci Hamamı) ve Arasta dükkânları (Şekil 4.2, Şekil 4.3) bunun bir göstergesi olarak görülebilmektedir. Bu düzende cami, şehrin ana merkezini oluşturmakta ve diğer fonksiyonlar da cami etrafında şekillenmektedir. Dolayısıyla cami siyasal, dinsel ve kültürel yaşantının merkezi konumundadır. Hamamlar da camiler gibi buluşma alanları olduğundan merkezi alanda cami yakınında yer almaktadırlar. Bu alanların toplulukları buluşturma potansiyeli ise pazar alanları, arastalar ve hanlar gibi birimlerin de bu yapıların çevresinde şekillenmesini sağlamıştır.

Kentin cadde ve sokaklarının faaliyet alanlarına göre isimlendirildiği dikkat çekmektedir. Ticari fonksiyonların, yer aldığı bölgeye göre cadde ve sokaklar isimlendirilirken kaleye doğru çıkan tek yol da 'Hükümet Sokak' olarak isimlendirilmiştir. Bu durum, devletin kent içindeki konumunu vurgulayan bir detaydır. Hükümet sokağın adını kale üzerinde bulunan hükûmet konağından almış olmasının kuvvetle muhtemel olmasının yanında yüzyıllardır kalenin yönetim merkezi durumunda olması da hükûmet konağı inşasından önce bu sokağın bu ismi almış olabileceğini de düşündürmektedir.

Şekil 4.2. Eski Safranbolu'da Çarşının Yerleşme Düzeni (Hacısalıhoğlu, 1995: 136)

Şekil 4.3. Safranbolu Çarşısı (1- Kazdağlı Cami, 2- Yeni Hamam-Cinci Hamamı, 3- Cinci Han, 4- Köprülü Mehmet Paşa Cami, 5- Arasta dükkânları) [URL 12]

Safranbolu’da ticari faaliyetlerin gerçekleştiği alanlardaki düzen de Osmanlı şehirlerinin bir örneğini oluşturmaktadır. Lonca düzenine dayanan iktisadi faaliyetler çarşı bölgesinde birbirine açılan sokaklar ile bağlı olup bu sokaklar, o bölgede gerçekleştirilen zanaat kolunun adıyla anılmaktadırlar. Sokaklar, daha önce de bahsedildiği gibi genel olarak Cinci Han’ı ve pazar meydanlarına çıkmaktadır. Safranbolu’da gerçekleştirilen en önemli ticari faaliyetlerden biri olan dericilik faaliyetleri gerçekleştirilen alanlar yani tabakhaneler (Şekil 4.4) de şehrin dokusuna uygun bir yerleşim göstermiştir. Deri üretimi ve diğer işlemler sırasında gereken alan, rahatsız edici koku ve su ihtiyacına bağlı olarak faaliyet alanları şehir dışına ve derelerin kıyısında kurulmuştur (Hacısalihoglu, 1995: 134-135).

Safranbolu Hükümet Konağı’nı içine alan Şekil 4.4’teki Eski Safranbolu haritası incelendiğinde, eski kent içindeki düzen rahatlıkla okunabilmektedir. Bölgenin iki yanından, kuzeyden güney doğrultusuna akan Gümüş ve Akçasu derelerinin oluşturduğu doğal sınırın içerisinde kalan kentte, bu su ögelerinin geçtiği güzergahlar

boyunca yerleşim alanları kurulmuştur. Safranbolu Hükûmet Konağı'nın inşasının yapıldığı eski kalenin bulunduğu tepelik alan, Gümüş Deresi kıyısından yükselmiştir. Bu alanın doğusunda, kentin 17. yüzyıldan sonra gelişen ticaret ağı ve yerleşim potansiyelinin yüksek olduğu alanlar bulunmaktadır. Bu alanda dini yapıların inşa edildiği, ticaretin gerçekleştirildiği yapıların ve alanların geliştiği ve Akçasu deresinin iki yanında yerleşim sahalarının kurulduğu görülmüştür. Bu yerleşim ile Eski Safranbolu'da kentleşmenin tam anlamıyla gerçekleştiği görülmüştür. Kentin fonksiyon alanlarının, haritada da görüldüğü üzere, bölgenin ihtiyacına göre fazla sayıda ve hacimce de büyük olması kentin yukarıda da bahsedilen bölgeler arası ticaretin önemli bir konumunu oluşturduğunu göstermektedir.

Safranbolu, zaman içinde Osmanlı Devleti'ndeki idari yapılanmaların değişmesi ile farklı idari statüler kazanmıştır. 19. yüzyılda son olarak 1870 yılında kaza yapılarak Kastamonu vilayetinin Kastamonu merkez sancağına bağlanmıştır. Kaza, 1927 yılında Zonguldak vilayetine bağlanmıştır. Safranbolu'ya bağlı olan Karabük bucağı 1937 yılı sonrasında gelişim göstererek 1953'te Safranbolu'dan ayrılarak ilçe haline getirilmiştir. Karabük 1995 yılında Türkiye'nin 78. ili olmuştur. Safranbolu da bir ilçe olarak Karabük'e bağlanmıştır (Acar, 2006: 5)

Bugün, Eski Safranbolu'nun vadi içindeki kısmı Osmanlı-Türk şehri özelliklerini yansıtmaktadır. Bu bölge, yönetim birimleri ile ticari fonksiyon birimlerinin bu bölgeden çıkması ile bugün esas şehir olmaktan çıkmıştır. Burada azalan bu fonksiyonların yanında bölgenin kentsel sit alanı ilan edilerek korumaya tabi tutulması, bölgenin 19. yüzyıl Osmanlı -Türk şehri özelliklerini koruyarak örnek teşkil etmesini sağlamıştır (Hacısalıhoğlu, 1995: 134).

4.2. SAFRANBOLU HÜKÛMET KONAĞI

Safranbolu Hükûmet Konağı, Eski Safranbolu kentinin geçmişinden bugüne izler taşıyan önemli bir yapıdır. Yapının kent içinde okunabilirliği yüksektir. Resmi işlerin yürütüldüğü bir yapı olmasının yanında bir temsil yapısıdır. Son yüzyıllarda Osmanlı mimari üslup biçimi olan neo-klasik üslubun yerelden tam bağımsız olmayan bir mimari örneğidir.

Şekil 4.5'te görülen kent silüetinde, Safranbolu Hükûmet Konağı'nın kentle olan ilişkisi okunabilmektedir. Kentin, özellikle 17. yüzyıldan sonra, gelişen silüetinde Safranbolu Hükûmet Konağı'nın ve konağın yanında yönetici merkez olgusunu bütünleştiren yapılar, hâkimiyet kurmuştur.

Şekil 4.5. Eski Safranbolu genel görünüşü (1- Safranbolu Hükûmet Konağı, 2- Eski cezaevi, 3- Saat Kulesi, 4- Kışla, 5- Kazadğlı Cami, 6- Yeni Hamam, 7- Cinci Han, 8- Köprülü Mehmet Paşa Cami, 9- Arasta Dükkânları, 10- İzzet Paşa Cami) [URL 13]

Eski Safranbolu kentine dair yapılan araştırmalar sonucunda, bugün mevcut olan konaktan önce Safranbolu'da bir hükûmet konağının bulunduğu bilgisine ulaşılmıştır. Acar (2006), Kastamonu vilayetine ait salnameler üzerine yaptığı çalışmada, salnameler içerisinde, bir Kastamonu kazası olan Safranbolu'ya ait bilgileri

derlemiştir. Osmanlı hakimiyetine geçtikten sonra, zaman içinde sancak merkezliği yapmasına karşın Safranbolu'nun idari yapı olarak kaza olduğu görülmüştür. H.1288/M.1871-72 yılında yayımlanan salnameden anlaşıldığı üzere, M.1869-70 yıllarında bir hükûmet konağı inşa edildiği (Acar, 2006: 3-10) veya kiralandığı görülmektedir. 1903 yılında yayımlanan son salnameye kadar yeni bir yapının inşa edildiği bilgisi bulunmadığından yayımlanan bütün salnamelerde hükûmet konağı olarak aynı yapıdan bahsedildiği çıkarılabilir.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivleri'nde yapılan taramalar sonucunda Safranbolu özelinde hükûmet konaklarına ait belgeler karşımıza çıkmıştır. H.16.04.1310/M.06.11.1892 tarihli "*Kastamonu'ya mülhak Safranbolu Hükûmet Konağı havlusuna Ziraat Bankası şubesine mahsus kâgir bir bina inşası hakkında Şura-yı Devlet kararı*" (Ek-1) adlı belgeden anlaşıldığı üzere, 1892 yılında bugünkü hükûmet konağından önce bir hükûmet konağı bulunmaktadır. Konak ile aynı avlu içerisine bir bankanın yapılması istenmiştir. Bu durum önceden de bahsedildiği gibi hükûmet konaklarının çevresinde kamu yapılarının inşasına özen gösterildiğini göstermektedir. H.09.04.1319/25.07.1901 tarihli "*Safranbolu Hükûmet Konağı kirası olarak tahsisi lazım gelen meblağa Kastamonu bütçesinden bir karşılık bulunup bulunamayacağının bildirilmesi*" (Ek-2) ve H.16.06.1319/M.29.09.1901 tarihli "*Safranbolu'da hükûmet konağı olarak kiralanan binanın kirasının bütçeye ilave edilerek tesviyesi*" (Ek-3) adlı belgelerden anlaşıldığı üzere, mevcut bina kiradır. H.03.08.1319/15.11.1901 tarihli "*Safranbolu Hükûmet Konağı'nın icra-yı tamiri kabil olamayacak surette harab olması cihetiyle isticar olunan hane kirasının tesviyesi*" (Ek-4) adlı belgede, H.09.08.1319/M.21.11.1901 tarihli "*Safranbolu'da hükümet konağı ittihaz olunmak üzere isticar olunan hanenin bedel-i icarının suret-i tesviyesi*" (Ek-5) adlı belgede, H.21.09.1319/M.01.01.1902 tarihli "*Safranbolu Hükûmet Konağının tamiri esnasında isticar olunan hanenin kira bedelinin maaş tevkifatından karşılanması*" (Ek-6) adlı belgede ve yine H.21.09.1319/M.01.01.1902 tarihli "*Zağferanbolu hükûmet konağının tamiri mümkün olamadığından hükûmet konağı olarak kiralanan hanenin kira bedelinin Kastamonu Vilayeti bütçesinden ödenmesi*" (Şekil Ek-7) adlı belgede görüldüğü üzere, mevcut yapının onarıma muhtaç vaziyete geldiği fakat onarım yapılamayacak kadar zarar gördüğü için yeni bir yapı

kiralanmıştır. H.25.10.1319/M.04.02.1902 tarihli “*Zağferanbolu Hükûmet Konağı'nın inşası için keşfinin yapılıp, inşaatının ne şekilde olacağını bildirilmesi*” (Şekil Ek-8) adlı belgeden, günümüze gelmiş konak için 1902 yılında çalışmaların başladığı anlaşılmaktadır. H.08.11.1319/M.17.02.1902 tarihli “*Zağferanbolu Hükûmet Konağı'nın kira bedelinin ödenmesi*” (Ek-9) adlı belge ve H.22.12.1319/M.01.04.1902 tarihli “*Safranbolu Hükûmet Konağı yapılmak üzere kiralanan hanenin kira bedelinin daireler üzerine taksim edilerek tesviye olunması gerektiği*” (Ek-10) adlı belge, H.17.02.1320/M.25.05.1902 tarihli “*Safranbolu'da hükûmet konağı olarak kiralanan binanın kira bedelini Dâhiliye bütçesinden ödemek mümkün olmadığından maliye bütçesinden ödenmesi isteği*” (Ek-11) adlı belge ve H.03.06.1320/M.06.09.1902 tarihli “*Zağferanbolu Hükûmet Konağı'nın kira bedelinin tesviyesi*” (Ek-12) adlı belge 1902 yılında hâlâ kiralık bir yapının kullanıldığını göstermektedir. H.11.03.1322/M.27.05.1904 tarihli “*Zağferanbolu'da inşasına lüzum görülen hükûmet konağıyla hapishanenin masraflarının tesviyesi*” (Ek-13) adlı belge ile konak inşası için ödemelerden bahsedildiği görülmektedir. Yine bu belgede bahsi geçen hapishanenin, bugün hâlâ ayakta olan eski cezaevi olduğu ve inşa yılının hükûmet konağı ile aynı olduğu görülmektedir. H.22.11.1323/M.18.01.1906 tarihli “*Safranbolu'da ianeten inşa edilen hükûmet konağının inşasından dolayı taltifleri gereken zevatin ne şekilde taltif edilecekleri*” (Ek-14) adlı belgeden de anlaşıldığı üzere 1906 yılında konağın inşası bitirilmiştir. “*İaneten inşa*” kavramı önemlidir çünkü “*iane*” sözcüğü “*Osmanlılar'da XIX. yüzyılda olağan üstü giderler için halktan toplanan malî yardımları ifade eden terim*” (URL 14) sözlük anlamına sahiptir. Bu durumda “*ianeten inşa*” ile konağın halkın yardımları ile inşa edildiği anlaşılmaktadır. H.19.11.1327/M.02.12.1909 tarihli “*Safranbolu Hükûmet Konağı inşaat masrafları. (Kastamonu)*” (Ek-15) adlı belgelerden de konağın inşa yılından yaklaşık 3 yıl sonra hâlâ konağın masraflarının söz konusu olduğu görülmektedir.

Arşivlerden tez kapsamında ele alınan bugünkü Safranbolu Hükûmet Konağı'nın inşasının hangi yıl gerçekleştiği tam olarak çıkarılamamakla beraber 1906 yılında bitirilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Resmi kaynaklarda konağın tam olarak hangi yıllarda inşa edildiğine dair farklı bilgiler mevcuttur. Karacakaya vd. (2013: 124) çalışmasına göre konağın ön cephesinde bulunan alınlık üzerinde 1320-1322 (H) tarihi

yazılmaktadır. Bu tarihler konak içerisinde yer alan kitabe çeviri metninde 1320- 1322 (Hicri)/ 1904- 1906 (Miladi) olarak yazılmaktadır. Buradaki tarihe, Yazıcı Metin'e (2019: 110) ve Karacakaya vd. (2013: 124) göre Safranbolu Hükûmet Konağı 1904- 1906 yılları arasında inşa edilmiştir. Yapı, II. Abdülhamid döneminde Kastamonu Valisi Enis Paşa ile İlçe Kaymakamı Ahmet Bey öncülüğünde yaptırılmıştır. Ulukavak (2020: 5) bu yapının 1942- 1950 gibi bir zaman diliminde cezaevi olarak kullanıldığını ifade etmiştir. Yapı, 1976 yılında çıkan yangına kadar hükûmet konağı işlevini sürdürmüştür. Dönemin idari değişiminin ürünü olan hükûmet konaklarının günümüzde hâlâ ayakta olan bir örneği olarak bu konak, ideoloji ve erkin Safranbolu'daki temsilidir.

Surlar, kaleler ve büyük kuleler gibi mimari ögeler, yüzyıllar boyunca bir şekilde devletin egemenlik sembolü olarak kullanılmışlardır. Egemenlik alanının en yüksek noktasına inşa edilen kaleler, hem savunmanın daha iyi gerçekleştirilebilmesi için önemli kontrol noktaları hem de yüksek ve kalın duvarları ile geçilemez etkisini yansıtan ögeler olmuştur. Bu bağlamda konak, çevresi ile bir yerleşke olarak, önceden kalenin yer aldığı tepelik alan üzerinde konumlandırılmıştır. Bu yerleşke (Şekil 4.6) içerisinde; Safranbolu Hükûmet Konağı (Şekil 4.6-1), eski bir mescit (Şekil 4.6-2), saat kulesi (Şekil 4.6-3), cezaevi (Şekil 4.6-4) ve yakınında da askeri bir yapı olarak jandarma binası (Şekil 4.6-5) bulunmaktadır. Bu yerleşim biçimi ile 19. yüzyılın idari düzeninde kurulmaya çalışılan yönetici merkezin Safranbolu'da da kale üzerinde kurulmaya çalışıldığı ve erkin kontrol altında tutmaya çalıştığı birimleri burada topladığı görülmektedir.

Osmanlı'nın hakimiyet alanı altında olan tüm vilayet, kaza, sancak ve diğer alt yerleşim birimlerinde, yerleşim biriminin büyüklüğüne bağlı olarak değişen yapı boyut farklılıkları ile hükûmet konaklarının inşasına önem verdiği görülmüştü. Safranbolu Hükûmet Konağı'nın inşa edildiği dönemde Safranbolu'nun kaza olması nedeniyle bu yapının orta ölçekli bir hükûmet konağı olduğu çıkarılabilir.

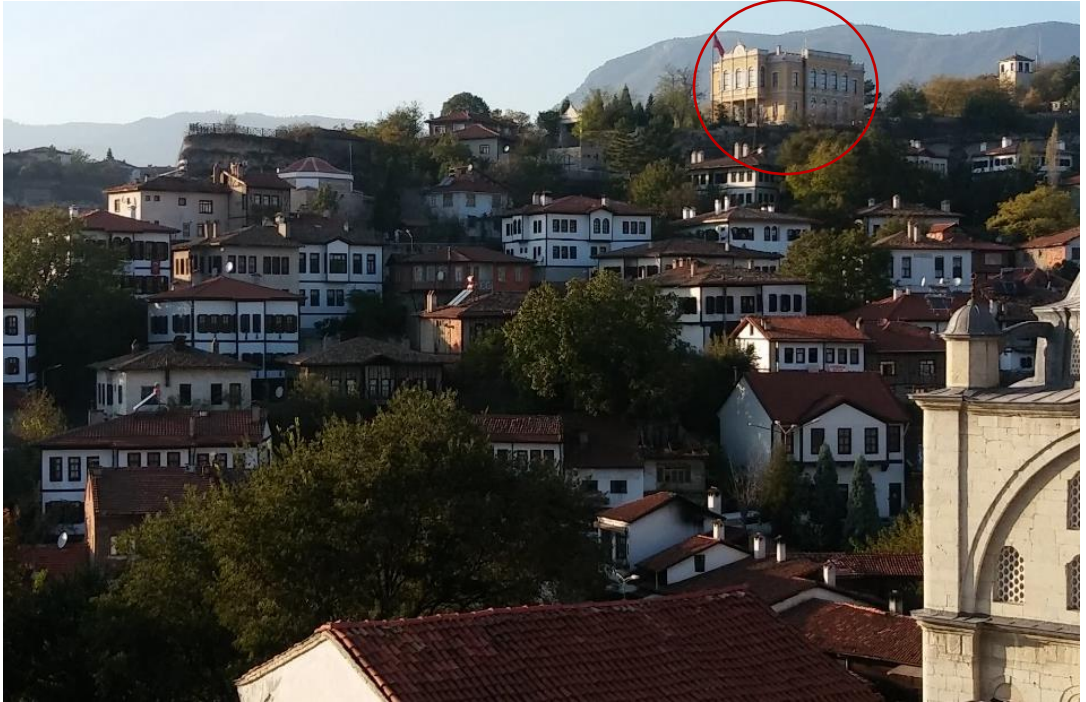

Şekil 4.6. Safranbolu Hükûmet Konağı yerleşkesi (1- Hükûmet konağı, 2- Mescit, 3- Saat kulesi, 4- Cezaevi, 5- Jandarma binası) [URL 12]

Kentsel mekâna yapılan ideolojik müdahale biçimleri olarak mimari yapılar, üstlendiği rolü sürdürmekte oldukça başarılıdır. Osmanlı'nın son dönem ürünlerinden olan bu konağın da kent içindeki konumunda ve mimari biçimlenişinde, iktidarın okunabilirliği açıktır. Safranbolu'nun eski yerleşim biriminde, yerleşime hâkim kurgusuyla, kale olarak adlandırılan alana inşa edilen konak, çevresindeki tüm açılardan rahatlıkla görülebilecek bir konumdadır (Şekil 4.5, Şekil 4.6). Safranbolu'nun kent tarihinde önemli bir yeri olan bu yapının, bugün yıkılmış vaziyette olan kaledeki temsili ile erkin görünürlüğü daha açık hale gelmiştir. Bu yer seçimi, bugün hâlâ dikkat çekmektedir. Kentin bu tepelik alanının farklı dönemler boyunca askeri ve idari vasfını koruması ile yapı, hiçbir çabaya ihtiyaç duymaksızın temsil ögesi haline gelmektedir.

Şekil 4. 7. Safranbolu Hükûmet Konağı [URL 12]

Şekil 4.8. Safranbolu Hükûmet Konağı'nın kent içindeki konumu [Özmen, 2020]

Şekil 4.9. Safranbolu Hükûmet Konağı'nın genel görünümü [URL 15]

Erkler, kendi çabaları ile oluşturulan kamusal mekânlar üzerinde, iktidarlarını daha güçlü şekilde ortaya koyabilme fırsatı yakalayabilmektedir. Kamusal mekânlar, iktidar sembollerinin okunabilirliğini sağlayarak hem halk hem de yabancı ziyaretçi için 'erkin somut ideolojik sergisi' olabilmektedir. Kamusal mekân kurgusunda, kamulaştırılma çabası içerisinde, meydanlar olabildiği gibi meydan fonksiyonu görebilen tepeler ve kale üstleri gibi alanlar da yerini almıştır. Osmanlı Devleti'nde de Tanzimat Dönemi ile gelen reformlar, kent alanlarını büyük ölçüde etkilemiştir. Bu bağlamda Safranbolu Hükûmet Konağı'nın ön cephesinde görülen meydan, kamusal işlev gören bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır (Şekil 4.10).

Şekil 4.10. Safranbolu Hükümet Konağı ve meydanı [Özmen, 2020]

Mimari özelliklerine bakıldığında bu yapı, dönemin klasik mimari anlayışı haline gelen ve kamu yapılarında sıklıkla kullanılan neo-klasik üsluplu bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Kareye yakın bir planı olan yapıda yüksek giriş, çift kollu merdiven ile sağlanmaktadır. Giriş cephesinde (Şekil 4.11), sütunlu giriş öne çıkarılarak giriş anıtsal bir hale getirilmiştir. Bu vurgu dönemin saray yapılarında da kullanılan neo-klasik tarzın kolon altı giriş biçimi olup, yapının büyüklüğünü daha dikkat çekici hale getirerek anıtsal görünümü de arttırmıştır. Sütunlu giriş üstünde cumba şeklinde çıkma ile vurgulanan alanda kaymakam odası bulunmaktadır. Arka cephe (Şekil 4.12) ve iki yan cephede de orta bölümlerde çıkmalar mevcut olup ön cephedeki kadar belirgin değildir. Yapının özellikle kemerli pencereleri ve giriş kapısı, yapıya oranla yüksektir. Bu yükseklikler yapının daha ihtişamlı görünmesini sağlamaktadır. Dikkat çeken bir diğer özellik ise cepheye yansıtılan kolon hizaları ve kat silmeleridir. Ön cephede bulunan sütunların üst katın kolon çıkmaları ile aynı hizada devam etmesi sütunların anıtsallık etkisini arttırmıştır.

Şekil 4.11. Safranbolu Hükûmet Konağı ön cephe [Özmen, 2020]

Şekil 4.12. Safranbolu Hükûmet Konağı arka cephe [Özmen, 2020]

Safranbolu Hükûmet Konağı yerleşkesinde, yerleşke kapısının (Şekil 4.13) yüksekliği de dikkat çekicidir. Bunun yanı sıra kapının biçimlenmesinin, yapının cephe alınlığı ile aynı biçimlenmeye sahip olması, bu kompleksin her detayına ayrı bir özen gösterildiği ve gösterişin her ölçekte önemli olduğunu göstermektedir. Dönemin kamu yapılarında sıklıkla kullanılan erk sembollerinin de konak üzerinde kullanıldığı görülmektedir. Yapının giriş kapısı üzerinde kitabe (Bkz. Şekil 4.13), ön cephe alınlığında arma (Bkz. Şekil 4.13), arka cephe alınlığında tuğra (Bkz. Şekil 4.13) bulunmaktadır. Konağın giriş kapısı üzerinde yer alan kitabe metninde şunlar yazılıdır;

“Semâ-yı irtikâtının şemsidir zat

Bütûn mülkü garîk-i nûr-ı umrân etdi ser-tâ-pâ

Enîs-i paşa-yı erhamdir vezîr-i eḫhamü’s-sani

Nice âsâr-ı a’zam eyledi te’sîs ü hem inşâ

Bu beytü’l-adl-i ra’nâda o eczâ-i himemendir

Ahâlî masrafın hahişle kıldı bahş u ihdâ

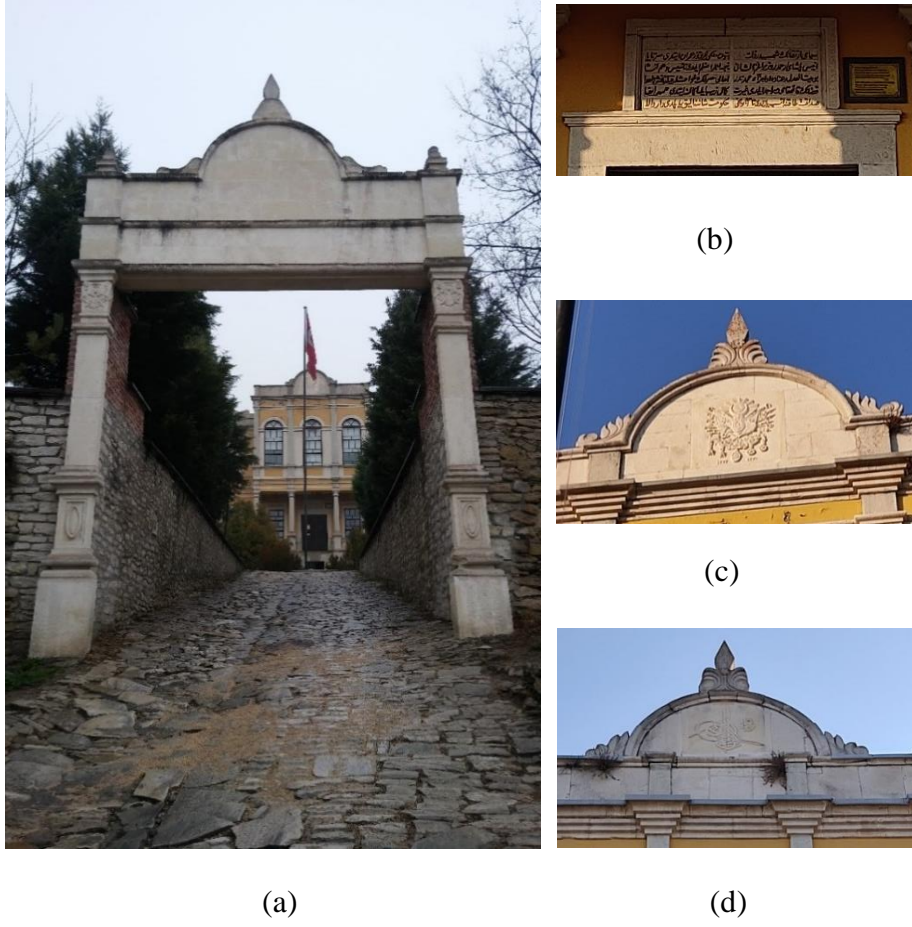
Kazânın ka’immakâmı Mîr Ahmed eyledi gayret

Kemâl-i zîb ile ikmâline etdi himem-i ifâ

Sadâkat tâkına enseb yazıldı tâm târihi

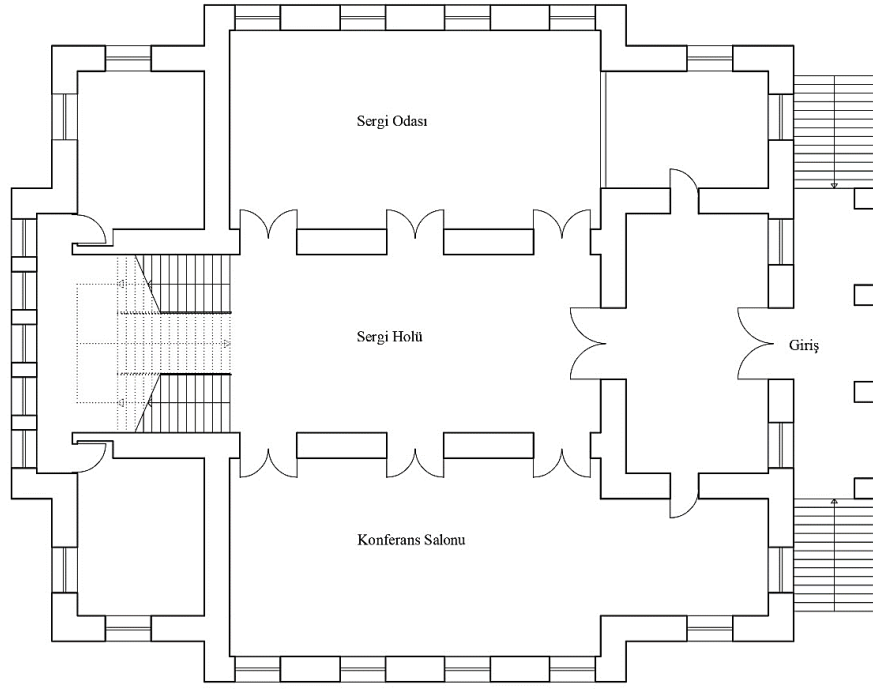
Hükûmet şânına elyak yapıldı dâr-ı vâlâ.” (Karacakaya vd., 2013: 125)

Bu metinden yapının, halkın bağışları ile yani arşiv belgelerinden anlaşıldığı gibi “ianeten” yapıldığı bilgisi görülmektedir. Konağı yaptıran Kaymakam Ahmet Bey’in emek gösterdiğine dair ifadeler de bulunmaktadır. Yine dönemin valisi Enis Paşa’dan da söz edilmektedir. Konağın, devletin şanına uygun bir biçimde yapıldığı da ifade edilmiştir. Bu kitabenin dilinden anlaşıldığı üzere konağın inşası ve mimarisi hükûmet için önemlidir. Yapıdan iftihar duyulması, yapının övünülecek bir temsil ögesi olarak görüldüğünü göstermektedir. Safranbolu kazasının böylesi modern ve gösterişli bir yapıya kavuşması Safranbolu’nun çehresini de değiştirecektir.

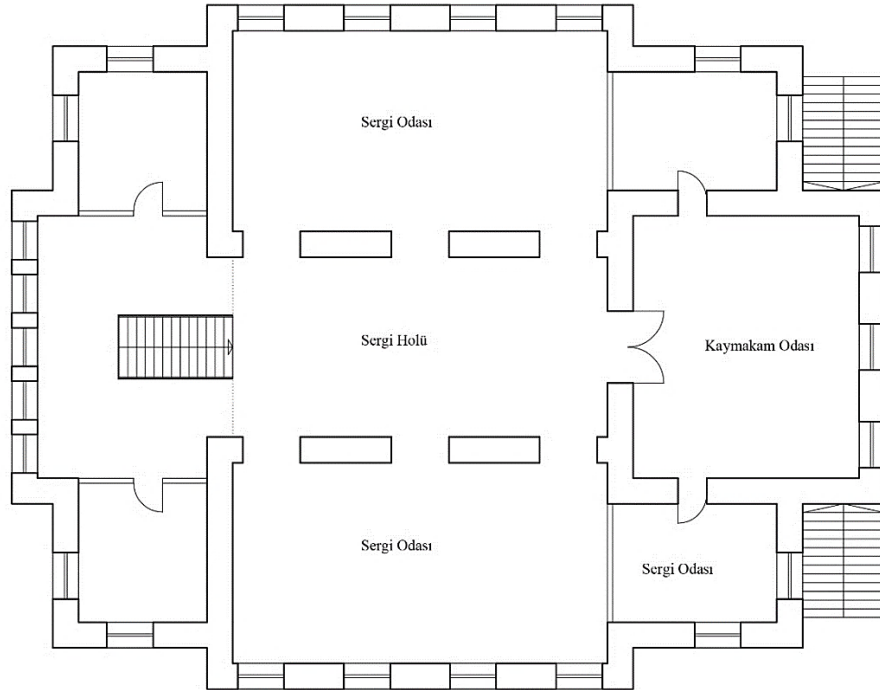

Şekil 4.13. a) Safranbolu Hükûmet Konağı yerleşkesi giriş kapısı, b) kitabe, c) arma, d) tuğra [Özmen, 2020]

Geleneksel Türk evinden referanslar olarak oluşturulan bazı hükûmet konaklarında plan şeması, sofa etrafında odaların biçimlenmesi ile benzerlik göstermektedir (Yazıcı Metin, 2019: 124). Safranbolu Hükûmet Konağı'nda da böyle bir biçimlenme söz konusudur. Kesme taş ile kâgir olarak inşa edilen yapı, yükseltilmiş giriş katı (Şekil 4.14, Şekil 4.16, Şekil 4.17), birinci kat (Şekil 4.15, Şekil 4.18, Şekil 4.19) ve bodrum katından (Şekil 4.20) oluşmaktadır. Konak, eğimli bir alana inşa edilmiştir. Ön cephede ortaya çıkan bodrum katı, arka cephede gömülmektedir. Konağın plan kurgusu orta hol etrafında oluşturulmuştur. Giriş katını ve birinci katı bağlayan merdivenin çift koldan bağlanması ve geniş olması, içeride büyüklük etkisini arttırmaktadır. Yapı içinde kat yüksekliği, iç kapılar ve pencerelerin yüksekliği dikkat çekici olup erkin, mimari ile güçlü ve ihtişamlı görünmeyi amaçladığı anlaşılmaktadır.

Şekil 4.14. Giriş katı planı (Ölçeksiz) [Ankara Bölge Koruma Kurulu Arşivi; Topçubaşı ve Eyüpgiller, 2010; Özmen, 2020]

Şekil 4.15. Birinci kat planı (Ölçeksiz) [Özmen, 2020]

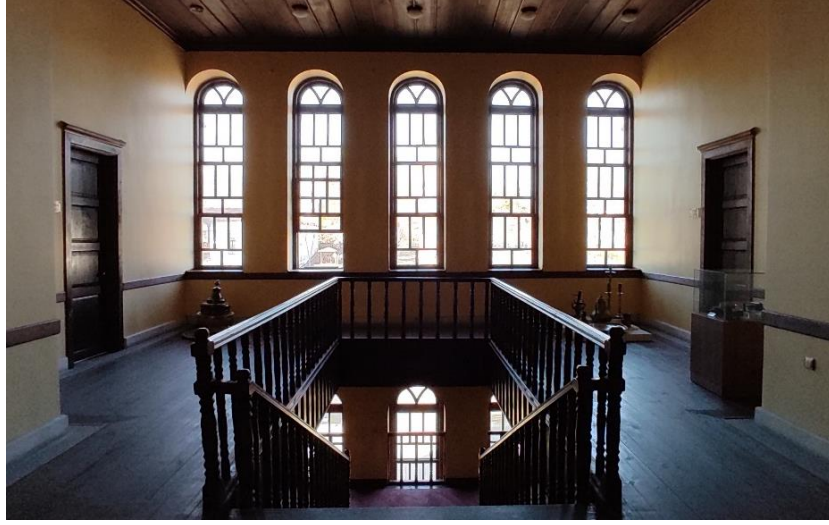
Şekil 4.16. Giriş katı [Özmen, 2020]

Şekil 4.17. Giriş katı [Özmen, 2020]

Şekil 4.18. Birinci kat [Özmen, 2020]

Şekil 4.19. Birinci kat [Özmen, 2020]

Şekil 4.20. Bodrum katı ve bodrum katı plan şeması [Özmen, 2020]

Safranbolu Hükümet Konağı, uzun yıllar işlevini sürdürmüş ve günümüze kadar ayakta kalabilmiş önemli bir tarihi yapıdır. 1976 yılında çıkan bir yangın sonucunda kullanılamaz hale gelmiştir (URL 16). Yangın sonucunda konak, özgün ahşap pencere

ve kapıları ile merdiven, tavan ve zemin kaplamalarını kaybetmiştir. Yapının taş iskeleti ise ayakta kalmıştır (Şekil 4.22, Şekil 4.23). Şekil 4.21’de (Ulukavak, 2017: 175) görülen 1976 tarihli gazete haberinde ve şu an konak içinde bulunan yine aynı yıla ait olduğunu düşündüğümüz gazete haberinde konakta çıkan yangından söz edilmektedir. Bu haberlerde konağın mimari değerine ve kent için önemine vurgu yapılmıştır. Ulukavak (2017: 174) bu yangın ile zarar gören eski kale alanını ve hükümet konağının önemini şu sözlerle anlatmıştır;

“Evet, sadece Hükümet Konağı’mız değil, tarihimiz yanmıştı, Safranbolu’nun Kalesi yanmıştı. Kale Safranbolulular için Devletin temsil edildiği yerd; Safranboluluların günlük konuşmalarında Kale’ye çıkmak demek, bir iş için Hükümet Konağı’na gitmek anlamındaydı. Safranbolu Kale’siz kalmıştı.”

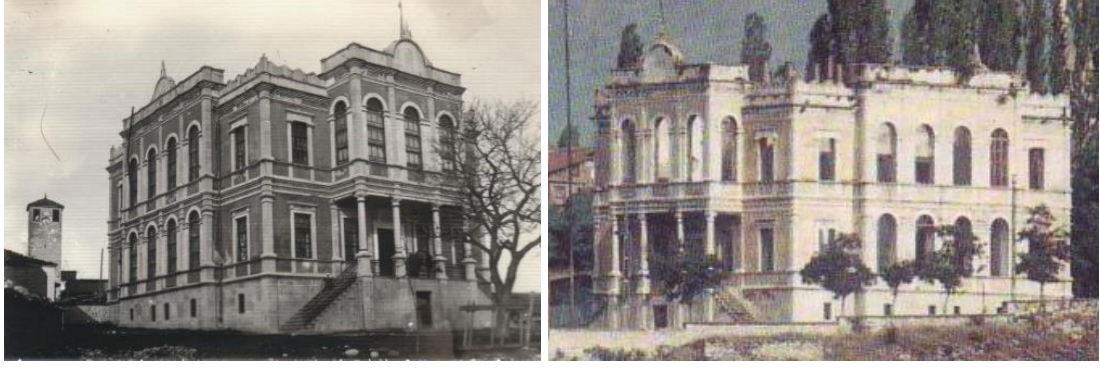
Bu yorumdan konağın ve konağın inşası için seçilen konumun halkın gözündeki imajı net bir şekilde okunabilmektedir. Devlet temsili vurgusunun, Osmanlı’dan sonra, 20. yüzyılda geçerliliğini koruduğu görülmektedir. Yapının yangın öncesi ve yangın sonrası durumu Şekil 4.22’de görülmektedir.

(a)

(b)

Şekil 4.21. a) 1976 tarihli Tercüman Gazetesi haberi, b) Farklı bir gazeteye ait haber [Ulukavak, 2017: 175; Kent Tarihi Müzesi bilgi panosu, 2020]

(a)

(b)

Şekil 4.22. a) Yangın öncesi Safranbolu Hükûmet Konağı, b) Yangın sonrası Safranbolu Hükûmet Konağı fotoğrafı [Ulukavak, 2017: 173, 177]

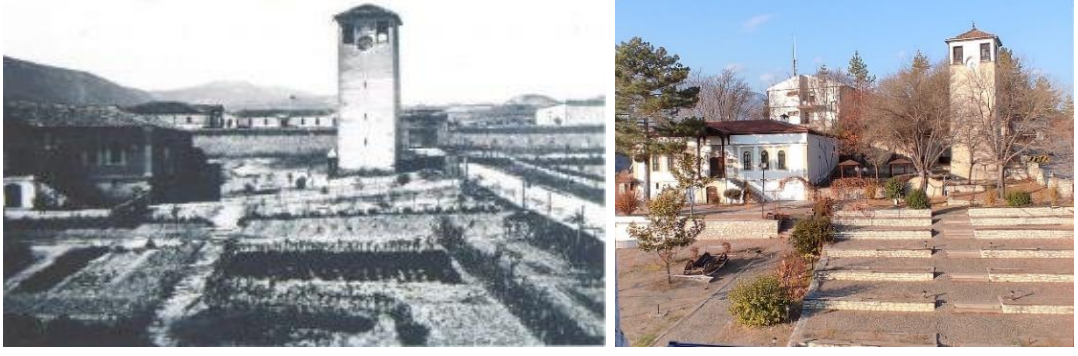

Şekil 4.23. Safranbolu Hükûmet Konağı'nın yangın sonrası görüntüleri [URL 17]

Bir süre dokunulmayan konak 2001 yılında başlayan restorasyon çalışmalarının 2006 yılında bitmesi ile aynı yıl “Kent Tarihi Müzesi” olarak kullanıma açılmıştır. Müze içinde, Safranbolu'nun tarihi hakkında belgeler, görsel öğeler, yöresel kıyafetler ve tarihi eşyaların sergilenmesinin yanı sıra, Safranbolu çarşısında bulunan yemenici,

ahşap işçiliği, bakırcı ve lokumcu gibi esnaf ve zanaatkârların çalışma ortamları, canlandırma tekniği ile gösterilmiştir (URL 16).

Safranbolu Hükûmet Konağı'nın bulunduğu yerleşkesi içinde, yönetici merkezin diğer ögeleri konumunda olan Safranbolu Saat Kulesi ve eski cezaevi bulunmaktadır. Acun'a (2011: 259) göre Safranbolu Saat Kulesi (Şekil 4.25), en eski saat kulelerinden biridir. Acun'un çalışması incelendiğinde bu kulenin Anadolu'daki ilk saat kulesi özelliği taşıdığı da görülebilmektedir. Hükûmet konağı yerleşkesi içerisinde yani kale üzerinde bulunan Safranbolu Saat Kulesi, III. Selim'in Safranbolulu sadrazamı İzzet Mehmet Paşa tarafından 1794-1797 yıllarında yaptırılmıştır. Halaç ve Özdemir İlhan'ın (2014) ifade ettiğine göre *“Yapıldıkları dönemde genellikle şehrin en yüksek yapıları olan saat kuleleri önemli kamu yapılarının yanına, odak noktası olan meydanlara ya da yerleşim biriminin en yüksek tepesine yerleştirilmişlerdir. Kentsel imge oluşturan saat kuleleri şehirleri ve kasabaları süsleyen birer anıt, sembol ve odak noktasıdır. Saat kuleleri zamanı göstermenin yanında, yangın ve gözetleme kulesi, sisli puslu havalarda yön gösterici olarak kullanıldığı gibi bazıları kaidelerindeki çeşmelerle sebil, altlarındaki odalarla da muvakkithane ve üzerlerinde taşıdıkları hava olaylarını ölçen rüzgârgülü ile çok fonksiyonlu yapılar olarak inşa edilmişlerdir. Ayrıca din ve devlet işlerinin ayrılmasına, devlet dairelerinin ezani saat yerine, Batıda olduğu gibi Güneş saatiyle çalışma düzenine girmesine neden olmuştur.”* Bu tanımlamalara uyan ve yönetici merkezin önemli bir yapı türü olarak hükûmet konağından önce kalede inşa edilmiş olan Safranbolu Saat Kulesi, erkin sivilleşme adımlarını göstermektedir. 1999 yılında restore edilen Safranbolu Saat Kulesi, ülkemizde bulunan saat kulelerinden çalışır durumda olan en eski saat kulesi unvanına sahiptir. Sivilleşmenin başladığı dönemin önemli bir örneği olan bu yapı, yerleşimin bütün bölgelerinden kolaylıkla görülmektedir. Aynı yerleşke içinde bulunan eski cezaevi, II. Abdülhamit Dönemi'nde 1906 yılında inşa edilmiştir (Bkz. Şekil 4.25) (URL 18). Erkin kontrol altında tuttuğu bir yapı olarak cezaevinde de dönemin mimari tasarım anlayışı hâkimdir. Bu yerleşkenin yanında daha sonraki dönemlerde inşa edilen ve jandarma yapısı olarak kullanılan bir yapı da bulunmaktadır.

Şekil 4.24. Safranbolu Saat kulesi ve eski cezaevi [URL 19; Özmen, 2020]

(a)

(b)

(c)

Şekil 4.25. a) ve b) Safranbolu eski cezaevi, c) Safranbolu Saat kulesi [Kent Tarihi Müzesi sergi panosu, 2020; Özmen, 2020]

BÖLÜM 5

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nde 18. yüzyılda başlayan değişimler 19. yüzyıla gelindiğinde hızlanmış ve bu değişimleri uygulamak isteyen devlet büyük adımlar atmaya başlamıştır. Bu dönem, Osmanlı için değişim ve dönüşümün sürecidir ve bu süreç, kendinden önceki dönemlerden farklı olarak birçok yeniliğe öncülük etmiştir. Batılılaşma çağının en etkili devri olarak Tanzimat, bu değişimlerin asıl dönüm noktasını oluşturmuştur.

Tanzimat dönemi ile devlet ideolojisinde değişimler meydana gelmiştir. Osmanlı hanedanı, artık görünür olmak ve hâkimiyeti altındaki topraklar üzerinde varlığını ilan etmek istemiştir. Bunun için, değişimler sadece askeri ve idari alanla sınırlı bırakılmamış, aynı zamanda halkın yaşamına da aksettirilmiştir. Erk, gücünün ve görünürlüğünün çeşitli yollar ile temsiline önem göstermeye başlamıştır. Somut temsil için en uygun alan olan mimarlık faaliyetleri Tanzimat ile hız kazanmış; mimari, erkin temsil ögesi haline gelmiştir. Kısacası, Osmanlı'nın son yüzyılı; askeri, siyasi ve ideolojik tutumunu Batı normlarına göre yeniden düzenlediği bir süreç olmuştur. Bu süreçte, mimarlık alanında ideolojik yaklaşımların varlığı görülmüştür. Mimari yapılanmanın erk etkisi altında olduğu bu dönemde, mevcut ideolojik karakter, kamu alanlarında sergilenmeye başlanmıştır. Bir başka deyişle, mimari üretimlerin, dönemin ideolojik karakterinin oluşumunda önemli rol üstlenmiştir. Devletin etki alanında olan kurumlar, çeşitli sivil veya özel teşkilatlar ve kentin kamusal mekânları, başta askeri ve siyasi olmak üzere, gerçekleşen her türlü dönüşümden pay almıştır.

Osmanlı'nın kuruluşundan yıkılışına kadar giden süreçte, temeli aynı fakat ideolojisi farklılaşabilen birçok dönem geçirdiği; her dönemin kendi içerisinde erkin ideolojisini barındırdığı görülmüştür. Devlet erkinin ifade edilme biçiminde, somut mimari ürünlerin önemli bir yer tuttuğu anlaşılmıştır. Bu yüzden erk, barındırdığı ideoloji ile

başta saray yapılarında olmak üzere devletin resmi yapılarında ifade bulmuş, padişahı ve devleti temsil eden çeşitli sembolik araçlar ile de bu ifadeyi pekiştirmiştir. Osmanlı'da devlet ideolojisinin kentsel mekâna ve yapı üretim sürecine olan etkisi, literatürde de görüldüğü gibi, son dönem Osmanlı ideolojisinin önemli bir göstergesi olarak ortaya çıkan hükûmet konaklarında görülmüştür. Devletin yeni ideolojisini ve erkini gösterme çabası olarak karşımıza çıkan hükûmet konaklarının gerek kentsel mekânda oluşturdukları yönetici merkez ile gerekse mimarileri ile devletin somut ideolojik varlıkları olduğu bilinmektedir.

Tanzimat sonrası dönemde mimarlığın devletin yeni temsil biçimine hizmet etmesi, mekân-erk-ideoloji arasında güçlü bir ilişkinin olması şeklinde doğrulanmaktadır. Devletin, büyük veya küçük ölçekli her türlü simgesel unsuru, ideolojik gösterge olarak kullandığı Tanzimat döneminde, ideoloji ile biçimlenen hükûmet konakları bu durumun en belirgin örneklerinden olmuştur. Merkezi hükûmetin, ülkenin en ücra köşesinde dahi varlığını hissettirmeyi ihmal etmediğı ve hükûmet konağı inşasına veya mevcut bir yapıyı hükûmet konağı olarak kullanmaya özen gösterdiğı bilinmektedir. Hükûmet konaklarının, dönemin mimari üslubu olan neo-klasik üslupla inşa edildiğı gibi dönemsel olarak mimari farklılaşmalar da yaşanmıştır. Mimari biçimlenmenin ötesinde, yapıların konumu için seçilen alan ve çevresinde konumlandırılan diğer yapı çeşitleri ile oluşturduğu bütünlük bakımından önemli bir temsil alanı oluşturmuştur. Bunun için genellikle kente hâkim yüksek tepeler veya geniş ve merkezi alanlar seçildiğı, bu seçimlerin yapıların varlığını dolayısıyla devletin varlığını ve hâkimiyetini pekiştirmeyi amaç edindiğı görülmüştür.

Yapılan çalışmada, örnek olarak incelenen hükûmet konakları ile Safranbolu Hükûmet Konağı arasında mimari benzerlikler ve farklılıklar gözlenmiştir. Safranbolu Hükûmet Konağı, kent içindeki kale alanında tepeye inşa edilen konaklara bir örnek niteliğindedir. Literatürdeki çalışmalar incelendiğinde, Batılılaşmanın getirdiğı neo-klasik üslubun, diğer kamu yapılarının olduğu gibi bu yapıların da cephesini biçimlendirdiğı görülmüştür. Yapıların kat yüksekliğinde, pencere-kapı biçimlenmelerinde, cephe ve sütun düzenlemelerinde neo-klasik üslup referans alınmıştır. Yapıların ön cephesinde genellikle, orta aks çıkması yapılmış ve sütunlar

yer almıştır. Safranbolu Hükûmet Konağı'nda da görülen bu biçimlenme, dört adet eşit aralıklı sütun ile taşınan bir çıkma (kaymakam odası) ile kurgulanmıştır. Konaklarda, sütun-kemer ayrıntıları ile düzenlenen yapı girişleri oldukça yüksek ve anıtsaldır. Kat yüksekliğinin insan ölçeğinden hayli yüksek olduğu hükûmet konaklarının plan şemalarında ise tek bir tipoloji belirlemenin yeterli ve doğru olamayacağı görülmüştür. Dikdörtgen veya kareye yakın bir dikdörtgen plan şemasına sahip olan konaklarda, odalar plan şemasına göre şekillenmiş bir orta koridorun çevresinde sıralanmıştır. Orta hol kullanılan örneklerin dışında, yapının ortasında bir avlunun kurgulandığı plan şemaları da görülmüştür. Safranbolu Hükûmet Konağı planında, odaların orta hole açıldığı kareye yakın dikdörtgen bir biçimlenme söz konusudur. Plan şemalarında genel olarak, giriş aksının karşısında yapının ana merdivenleri yer almıştır. Safranbolu Hükûmet Konağı'nda da görülen bu merdiven yerleşiminin, yapıda yükseklik ve büyüklük etkisini arttırdığı görülmüştür. Yapılarda, dönemin diğer kamu yapılarında da kullanılan devletin erk sembolleri yer almıştır. Ele alınan örnekler ile Safranbolu Hükûmet Konağı incelendiğinde, bir yapı tipolojisi olarak hükûmet konaklarında görülen benzerliklerin yerleşim biriminin büyüklüğü, konak projesine ayrılan bütçe, yerel malzemelerin kullanımı ve yerel yapım biçimleri ile farklılaştığı anlaşılmıştır. Mimari biçimlenmeler bir yana daha önceki bölümlerde ele alınan örnek konaklar ve Safranbolu Hükûmet Konağı hakkındaki söylemlerden, bu konakların buldukları yerleşim biriminin gösterişli yapıları olmasının amaç edinildiği ve devlet temsilinde önemli bir öge olduğu görülmektedir. Çalışmada incelenen diğer hükûmet konakları gibi, Safranbolu'da inşa edilen Safranbolu Hükûmet Konağı'nın da Osmanlı'da devletin güç simgesi olarak benzer bir anlayışla üretildiği doğrulanmıştır.

İdeoloji-erk-mimarlık bağlamında değerlendirilen Safranbolu Hükûmet Konağı'nın, kentli nezdinde idari varlığın sembolü haline gelmesi, Safranbolu kentinin iyi bir biçimde organize edilmesi ile gerçekleştirilmiştir. Safranbolu'nun, Osmanlı zamanında, idari statüsünün çok kez değişikliğe uğradığı ancak uzun süre kaza statüsünde olduğu bilinmektedir. Kent, konumu itibarıyla, Osmanlı'nın önemli ticaret merkezlerinden biri olmuştur. Bu bağlamda, Safranbolu kent tarihi Safranbolu Hükûmet Konağı'nın ideolojik temsilini anlamak için önemlidir. Safranbolu'nun güncel formunun başlangıcını oluşturan ve kentin ilk yerleşimini askeri ve idari

statüyle başlatılan tepelik alan olmuştur. Bu tepe noktasının, kalenin inşası ile başlayan hâkimiyet kurgusu, 21. yüzyıla kadar önemini kaybetmemiştir. Kentin el değiştirdiği her dönemde önemli bir nokta olan kale, Osmanlı'nın hâkimiyeti altına girdiği dönemde yine bir başlangıç noktası sayılmış, idari ve askeri alan olarak bu bölgenin kullanıldığı görülmüştür. Osmanlı'da devletin sembol ögesi haline gelen hükûmet konaklarından olan Safranbolu Hükûmet Konağı'nın inşası için bu alanın seçilmesi, ideolojik temsil alanlarının seçimine önem gösterildiğinin somut kanıtı olarak ortaya çıkmıştır. Aynı şekilde, yönetici merkez konumuna gelen bu alanda hükûmet konağı ile aynı döneme tarihlenen cezaevinin inşa edilmesi, erk mekanizmasının bu bölgede yoğun bir biçimde işlediğini ortaya koymuştur.

Safranbolu Hükûmet Konağı örneğiyle, hükûmet konağının devletin varlığını yansıttığı görülmüştür. İdari dönüşümlerin yaşandığı dönemde, 1869-1870 yılları arasında, hükûmet konağı olarak farklı bir yapı inşa edilmiş veya kiralanmıştır. O dönemde kullanılan hükûmet konağı hakkında yeterli bilginin bulunmaması yapı hakkında doğru bir yorum getirme şansını azaltmakla beraber, arşivlerden okunabildiği kadarıyla yapının ömrünün kısa olduğu anlaşılmıştır. 1906 tarihinde Safranbolu'da kalenin bulunduğu, yönetim ve askeri vasfını koruyan tepelik alana inşa edilen ve neredeyse Osmanlı Dönemi'nin en geç tarihli hükûmet konağı örneklerinden biri olan Safranbolu Hükûmet Konağı'nın, simge bir yapı olarak üretildiği doğrulanmıştır. Yapının üretildiği yerin seçiminde tepe noktada bulunan ve idari-askeri alan olan kale alanına yönelim, bu tespiti güçlendirmiştir. Sonuç olarak, 19. yüzyıl Osmanlı ideolojisinin mimari ürünlerinden olan Safranbolu Hükûmet Konağı'nın devletin varlığını simgelediği söylenebilmektedir.

Safranbolu Hükûmet Konağı özelinde dikkate değer bir diğer nokta, arşiv belgelerinde (Bkz. Ek-14) görülen ve yapının kitabesinde de vurgulanan "*ianeten inşa*" konusudur. Osmanlı Devleti'nde inşa edilen hükûmet konaklarının birçoğunda bu inşa yöntemi geçerli olmuştur. Bu inşa etme yönteminde, halktan maddi yardım talep edilerek hükûmet konağı yapıları üretilmektedir. Safranbolu Hükûmet Konağı'nın kitabesi incelendiğinde, "*ianeten inşa*" ifadesinin yanı sıra, kitabeye dönemin vali ve kaymakamının da adının yazıldığı ve bu kişilere konağın inşasına katkılarından dolayı

övgü içeren cümleler kurulduğu da görülmektedir. Bu yönüyle Safranbolu Hükûmet Konağı, bir yerel otoritenin kendi inisiyatifini telaffuz ettiği ender örneklerden biri olarak da karşımıza çıkmaktadır. Siyasi erk ve ideolojilerin hükûmet konakları aracılığıyla temsiliyetinde, inşa biçimi/süreci ve halkın yardımıyla halka güç gösterisinde bulunmak konuları üzerine tartışmayı derinleştirmek, literatüre daha detaylı ve nitelikli katkılar sağlayabilir.

KAYNAKLAR

Acar, M., “Kastamonu Vilâyeti Sâlnâmelerinde Safranbolu Kazâsı (H.1286/M.1869-H.1321/M.1903)”, *İstanbul Matbaacılık*, İstanbul, 3, 5, 10 (2006).

Acun, H., “Osmanlı İmparatorluğu Saat Kuleleri”, *Atatürk Kültür Merkezi Yayını: 402*, 259 (2011).

Aktüre, S., “Osmanlı Devleti’nde Taşra Kentlerindeki Değişimler” *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi- Cilt 4*, İletişim Yayınları, İstanbul, 891- 904: 896 (1985).

Aktüre, S., Şenyapılı, T., “Safranbolu’da Mekânsal Yapının Gösterdiği Nitelikler ve Koruma Önerilerinin Düşündürdükleri”, *O.D.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 2(1): 61-96: 61, 63- 64 (1976).

Akyürek, G., “Bilgiyi Yeniden İnşa Etmek: Tanzimat Dönemi Osmanlı Mimarlığı”, Doktora Tezi, *Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü*, İstanbul, 24-25 (2008).

Althusser, L., “İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları, 2. Basım”, Çev. Alp Tümertekin, *İthaki*, İstanbul, 16-17, 64, 69, 72, 77, 97 (2015).

Avcı, Y., “Osmanlı Hükûmet Konakları: Tanzimat Döneminde Kent Mekânında Devletin Erki ve Temsili”, *Tarih Vakfı Yurt Yayınları*, İstanbul (2017).

Aydınlı, S., “Türkiye’de Mimarlık ve İdeoloji: Ontolojik Sorgulama”, *Sempozyum: İdeoloji, Erk ve Mimarlık*, İzmir, 25 (1996).

Batur, A., “Batılılaşma Döneminde Osmanlı Mimarlığı”, Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi- Cilt 4, *İletişim Yayınları*, İstanbul, 1038- 1067, (1985).

Canbulat, İ. “Seyahatname ve Yazılı Kaynaklarda Safranbolu”, *Safranbolu Çarşısı*, s.98-121 (2020).

Çalışlar, H. C., “Mimaride Güç ve İktidarın Kullanımı”, Yüksek Lisans Tezi, *Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü*, İstanbul, 58, 103 (1999).

Deringil, S., “İktidarın Sembolleri ve İdeoloji II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909)”, Çev: Gül Çağalı Güven, *Doğan Kitap*, İstanbul, 34-35 (2014).

- Emecen, F., “Safranbolu”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 35.Cilt, s.481- 483 (2008).
- Eagleton, T., “İdeoloji”, Çev. Muttalip Özcan, *Ayrıntı Yayınları*, İstanbul, 17 (1996).
- Erdenen, O., “Osmanlı Devri Mimarları, Yardımcıları ve Teşkilâtları”, *Mimarlık*, 4 (1): 15- 18 (1966).
- Ergil, D., “İdeoloji Üzerine Düşünceler”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 38 (1): 69- 95, (2015).
- Findley, C. V., “Tanzimat”, Türkiye Tarihi Cilt IV- Modern Dünyada Türkiye 1839-2010, *Kitap Yayınevi*, İstanbul, 37- 69: 40, 44- 45, 50, 51 (2011).
- Göl, B., “Fiziksel Çevrede Egemen İdeoloji ve Direnç”, Yüksek Lisans Tezi, *İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü*, İstanbul, 9, 18 (2009).
- Gurallar Yeşilkaya, N., “From a Courtyard to a Square: Transformation of the Beyazıt Meydanı in the early nineteenth century İstanbul”, Doktora Tezi, *The Middle East Technical University The Graduate School of Natural and Applied Sciences*, Ankara (2003).
- Gurallar Yeşilkaya, N., “Halkevleri: İdeoloji ve Mimarlık” 2. Baskı, *İletişim Yayınları*, İstanbul, 19 (2003).
- Gurallar Yeşilkaya, N., “İdeoloji Mimarlık İlişkisi ve Türkiye’de Halkevi Binaları (1932- 1946)”, Yüksek Lisans Tezi, *Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü*, Ankara (1997).
- Hacısalihioğlu, İ. Y., “Şehir Coğrafyası Açısından Safranbolu- Karabük İkilemi” Doktora Tezi, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Beşerî ve İktisadî Coğrafya Anabilim Dalı*, 43- 45, 49- 50, 51, 52, 128, 133, 134-135, 136 (1995).
- Halaç, H. H., ve Özdemir İlhan, S., “Kentsel İmge Olarak Saat Kuleleri; II. Abdülhamit Han Dönemi Saat Kulelerinin İstanbul Dışı Türkiye Coğrafyasında Dağılımları ve Bir Tipoloji Denemesi”, *Humanities Sciences*, 9(4): 190- 200 (2014).
- Hekimoğlu Örs, B., “19. yy.’dan 20. yy.’a Modern Siyasal İdeolojiler”, 10. Basım, *İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları*, İstanbul, 9, 15, (2018).
- İnalcık, H., “Tanzimat Nedir?”, Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu, Mehmet Seyitdanlıoğlu- Halil İnalcık, *Phoenix Yayınevi*, Ankara, 13-35: 14 (2006).
- Karacakaya, R., Yücedağ, İ., Kılavuz, B. N., “Safranbolu Kitabeleri”, *Safranbolu Araştırmaları Merkezi Yayınları*, İstanbul, 124, 125 (2013).
- Konuk Halaçoğlu, N., “Tanzimat Sonrası, Osmanlı Rumeli Vilâyetleri Hükûmet Konaklarında İdeoloji ve Erk’in Mimari Temsili (1839-1922)”, Doktora Tezi, *Atılım Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü*, Ankara (2018).

Mardin, Ş., “İdeoloji”, *İletişim Yayınları*, İstanbul, 19. Baskı, 24- 25, 38, 129 (2018).

McLellan, D., “İdeoloji”, 1. Basım, Çev. Barış Yıldırım, *İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları*, İstanbul, 1-2 (2005).

Ortaylı, İ., “Batılılaşma Sorunu”, Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi- Cilt 1, *İletişim Yayınları*, İstanbul, 134- 138: 137 (1985).

Ortaylı, İ. “Söyleşi: Osmanlı’dan Bugüne Hükûmet Konakları”, Yön. Güven Birkan, *Mimarlık*, 22 (5): 3-15 (1984).

Ortaylı, İ., “Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi”, 6.Baskı, *Cedit Neşriyat*, Ankara, 280-281 (2017).

Rabinow, R., “Michel Foucault ile Söyleşi: Mekân, Bilgi ve Erk”, Çev. Mehmet Adam, *Mimarlık*, 22 (7-8): 12-17 (1984).

Tanör, B., “Anayasal Gelişmelere Toplu Bir Bakış”, Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi- Cilt 1, *İletişim Yayınları*, İstanbul, 10- 26, (1985).

Tanyeli, U., “Mimarlıkta İdeolojik Amentü”, *Mimarlık*, 27(4): 78- 81 (1989).

Tekeli, İ., “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Kentsel Dönüşüm” Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi- Cilt 4, *İletişim Yayınları*, İstanbul, 878- 890: 881 (1985).

Topçubaşı, M., Eyüpgiller, K. K., “19. yüzyılda Kastamonu Eyaleti’nde Hükûmet Daireleri”, *İTÜ Dergisi seri a: Mimarlık, Planlama, Tasarım*, 9(2): 108-120 (2010).

Turan, Ş., “Osmanlı Teşkilâtında Hassa Mimarları”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1(1): 157- 203 (1963)

Ulukavak, K. “Bir Safranbolulunun Penceresinden Safranbolu (Gözlemler-Derlemeler-Denemeler)” 2.basım, *Karabük Üniversitesi Yayınları*, Karabük, 84, 173, 174, 175, 177 (2017).

Ulukavak, K., “Safranbolu- Korumada Tarihsel Süreç”, *Safranbolu Araştırmaları Merkezi Yayınları*, Aralık, 5 (2020).

URL 1. <https://sozluk.gov.tr/>, Erişim tarihi: Eylül, 2020.

URL 2. <https://islamansiklopedisi.org.tr/mimarbasi>, Erişim tarihi: Haziran, 2020.

URL 3. <https://islamansiklopedisi.org.tr/sehremini>, Erişim tarihi: Haziran, 2020.

URL 4. <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/83225>, Erişim tarihi: Kasım, 2020.

URL 5. <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/tekirdag/gezilecekyer/tekirdag-valilik-binasi>, Erişim tarihi: Kasım, 2020.

URL 6. <http://www.eskiturkiye.net/65/amasya>, Erişim tarihi: Kasım, 2020.

URL 7. <http://www.eskiturkiye.net/4275/edirne-1878>, Erişim tarihi: Kasım, 2020.

URL 8. <http://www.eskiturkiye.net/835/edirne-pasakapisi-1900ler>, Erişim tarihi: Kasım, 2020.

URL 9. <http://www.eskiturkiye.net/4157/konya-hukümet-konagi-19-yuzyil>, Erişim tarihi: Kasım, 2020.

URL 10. <https://sinop.adalet.gov.tr/adliyemiz>, Erişim tarihi: Kasım, 2020.

URL 11. <https://islamansiklopedisi.org.tr/safranbolu>, Erişim tarihi: Kasım, 2020.

URL 12. <http://karabuk.gov.tr/safranbolu-ilcesi>, Erişim tarihi: Kasım, 2020.

URL 13. <https://safranboluturizmdanismaburosu.ktb.gov.tr/TR-155851/safranbolu.html>, Erişim tarihi: Kasım, 2020.

URL 14. <https://islamansiklopedisi.org.tr/iane>, Erişim tarihi: Kasım, 2020

URL 15. <https://www.bakka.gov.tr/haber/yenilenen-kent-tarihi-muzesi-ile-safranbolu-bir-baska-guzel/720>, Erişim tarihi: Ekim, 2020.

URL 16. <https://safranboluturizmdanismaburosu.ktb.gov.tr/TR-156232/kent-tarihi-muzesi.html>, Erişim tarihi: Kasım, 2020.

URL 17. <http://www.unalmuhendislik.com.tr/projeler-304/tamamlanan-projeler/detay/263946/safranbolu-eski-hukümet-konagi-restorasyon-yapim-isi>, Erişim tarihi: Kasım, 2020.

URL 18. <https://safranboluturizmdanismaburosu.ktb.gov.tr/TR-166061/kent-tarihi-muzesi-ve-tarihi-saat-kulesi.html>, Erişim tarihi: Kasım, 2020.

URL 19. <https://www.safranboluevleri.net/category/safranbolunun-tarihi/>, Erişim tarihi: Kasım, 2020.

Yazıcı Metin, N, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Hükûmet Konaklarının İnşa Süreci ve Mimarisi Devlet Kapısı”, *Kitabevi*, İstanbul, 30, 46-50, 76, 80-87, 110, 124-125, 159-171, 181, 182, 183, 184, 185 (2019).

Yazıcıoğlu, H., Al, M., “Safranbolu”, *Özer Matbaası*, Karabük, 42 (1982).

Yerasimos, S., “Tanzimat'ın Kent Reformları Üzerine”, Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu, Mehmet Seyitdanlıoğlu- Halil İnalçık, *Phoenix Yayınevi*, Ankara, 347- 362 (2006).

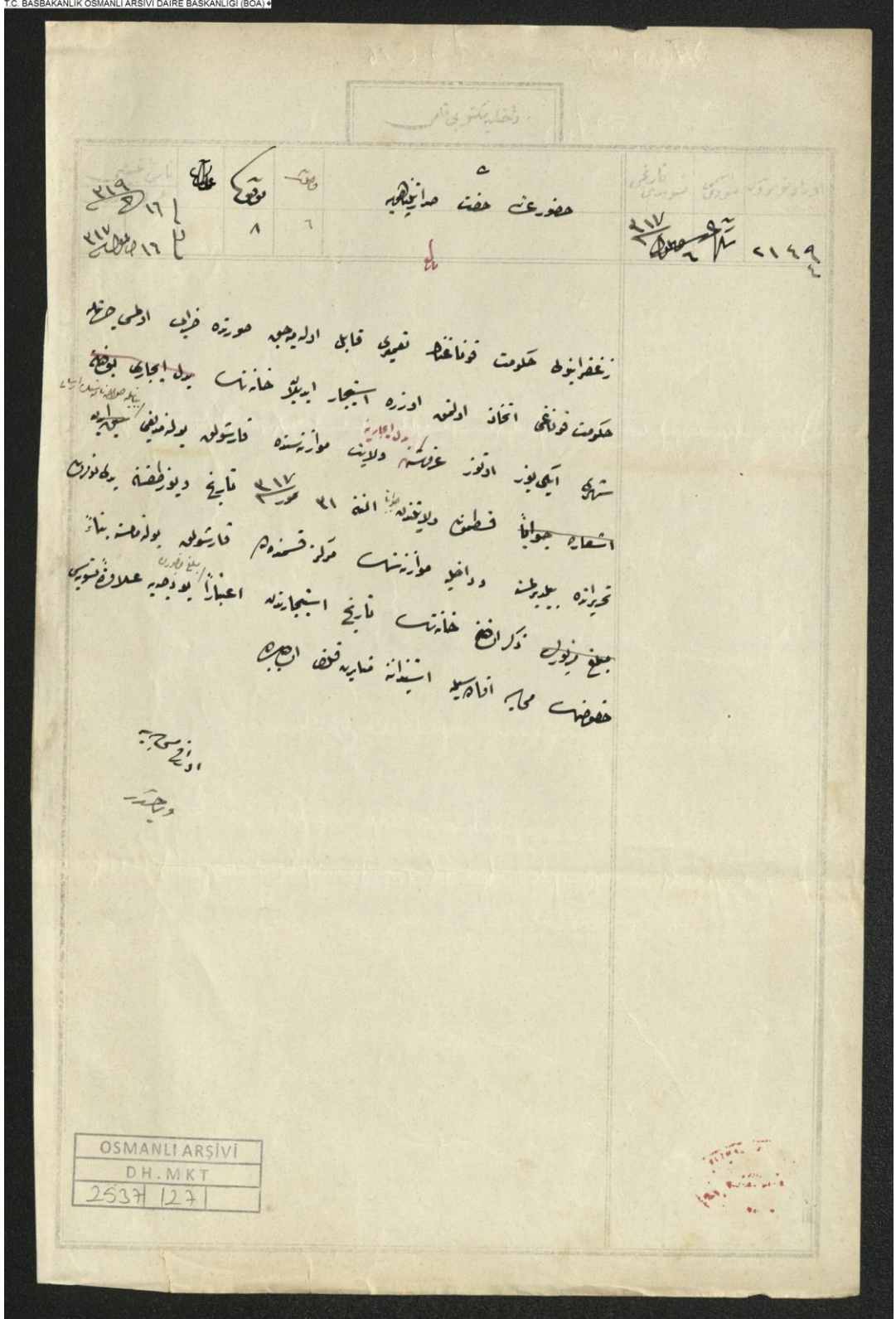
ARŞİV BELGELERİ

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Belgeleri:

- BEO., 1748- 131030, 09 Şaban 1319/ 21 Kasım 1901.
- DH.MKT., 2514- 29, 09 Rabiulahir 1319/ 25 Temmuz 1901;
2537- 127, 16 Cemazeyilahir 1319/ 29 Eylül 1901;
2567- 62, 28 Şaban 1319/ 10 Aralık 1901
2572- 81, 21 Ramazan 1319/ 01 Ocak 1902;
2572- 87, 21 Ramazan 1319/ 01 Ocak 1902;
2583- 130, 25 Şevval 1319/ 04 Şubat 1902;
2588- 126, 08 Zilkade 1319/ 16 Şubat 1902;
466- 19, 22 Zilhicce 1319/ 01 Nisan 1902;
511- 44, 17 Safer 1320/ 25 Mayıs 1902;
572- 83, 03 Cemazeyilahir 1320/ 06 Eylül 1902;
1042- 35 22 Zilkade 1323/ 18 Ocak 1906.
- DH.TMIK.S., 53- 40, 11 Rabiulevvel 1322/ 27 Mayıs 1904.
- İ.TNF., 1-14, 16 Rabiulahir 1310/ 06 Kasım 1892.
- ML.EEM., 887- 21, 19 Zilkade 1327/ 02 Aralık 1909.
- ŞD., 2713- 37, 03 Şaban 1319/ 15 Kasım 1901.

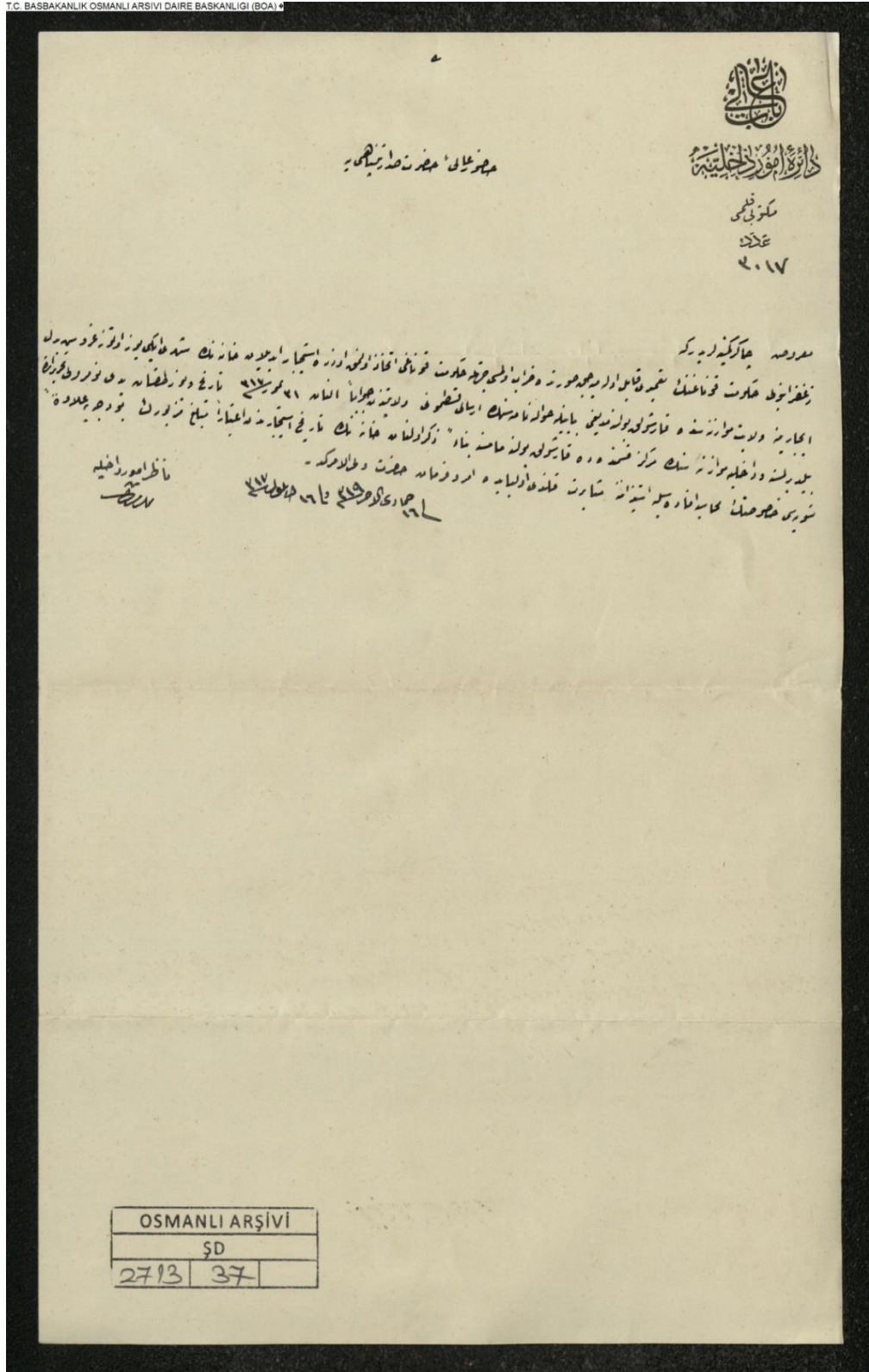
EK AÇIKLAMALAR

BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ BELGELERİ

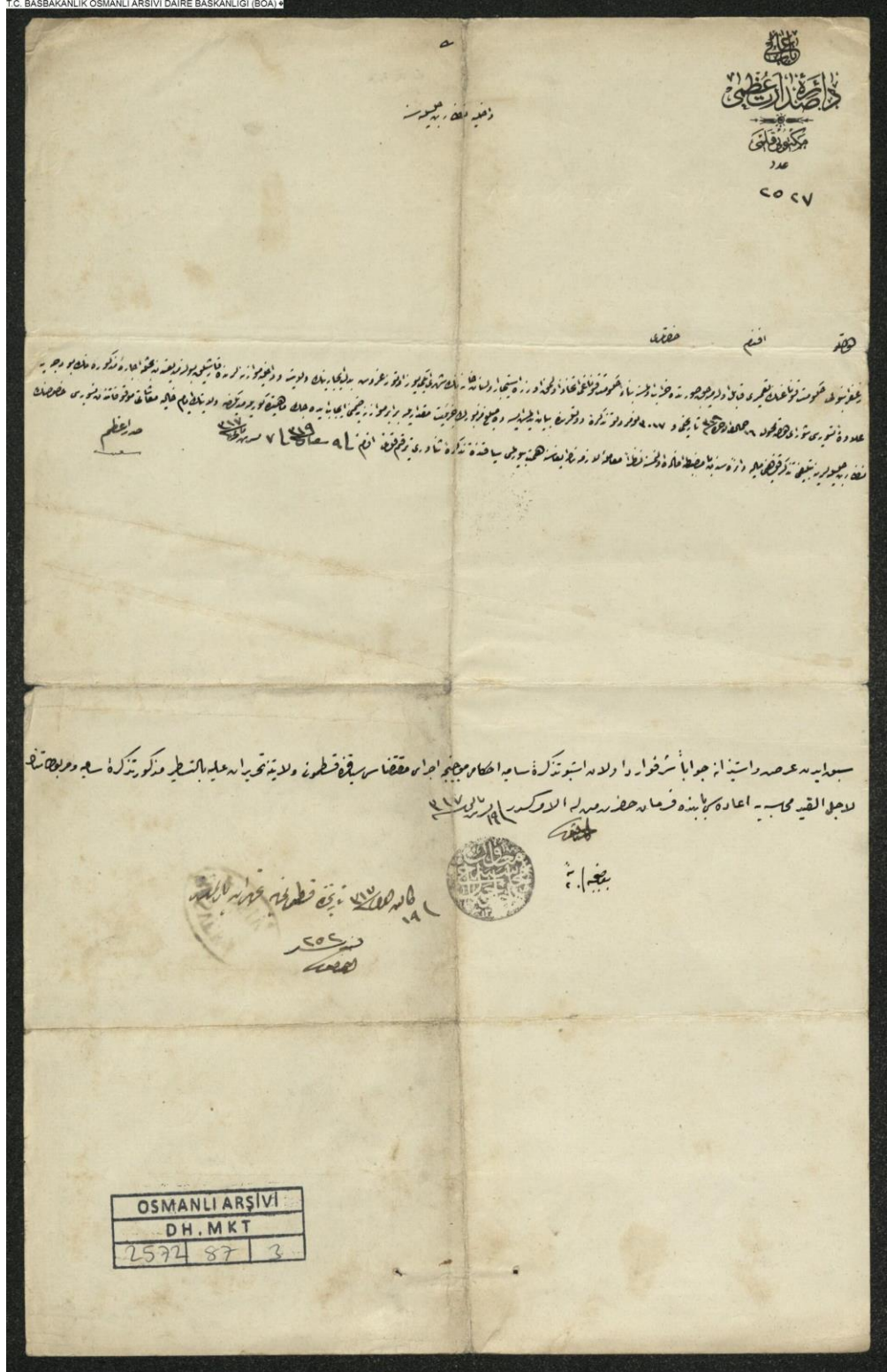
DH.MKT.02537.00127.001

Şekil Ek 3. Safranbolu'da hükümet konağı olarak kiralanan binanın kirasının bütçeye ilave edilerek tesviyesi [BOA.; DH.MKT., 2537- 127, 16 Cemazeyilahir 1319/29 Eylül 1901]

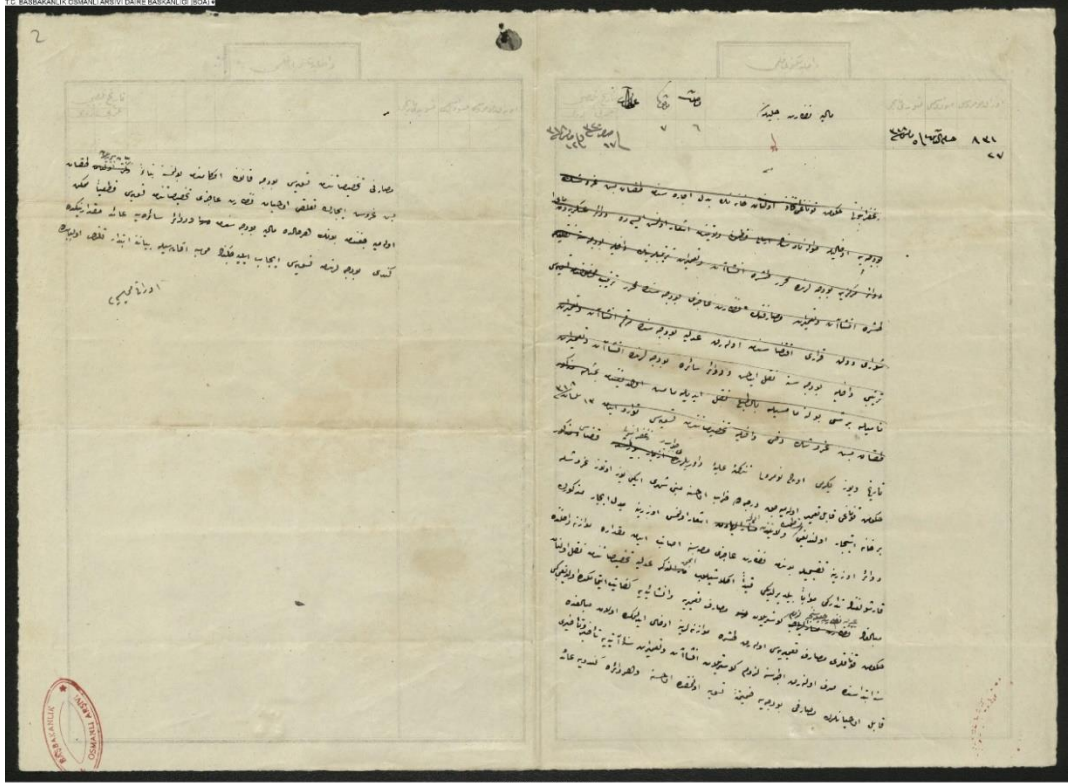
ŞD.02713.00037.001

Şekil Ek 4. Safranbolu Hükümet Konağı'nın icra-yı tamiri kabil olamayacak surette harab olması cihetiyle isticar olunan hane kirasının tesviyesi. (Dersaadet 20) [BOA.; ŞD., 2713- 37, 03 Şaban 1319/15 Kasım 1901]

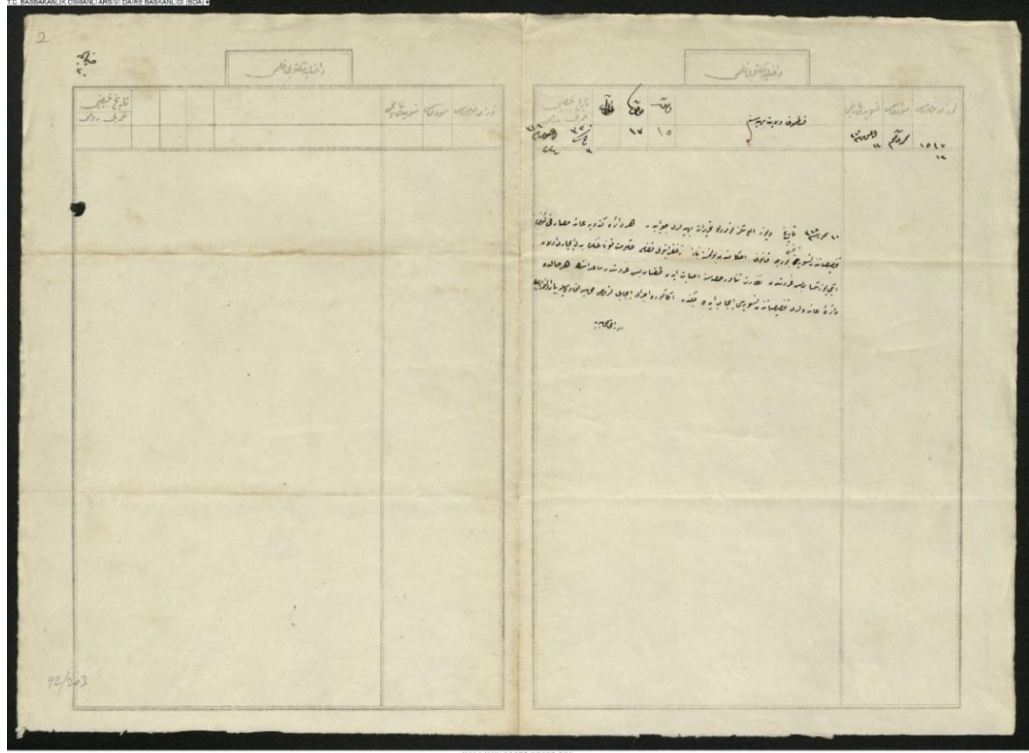
DH.MKT.02572.00087.002

Şekil Ek 7. Zağferanbolu Hükümet Konağı'nın tamiri mümkün olamadığından hükümet konağı olarak kiralanana hanenin kira bedelinin Kastamonu Vilayeti bütçesinden ödenmesi (2) [BOA.; DH.MKT., 2572- 87, 21 Ramazan 1319/01 Ocak 1902]

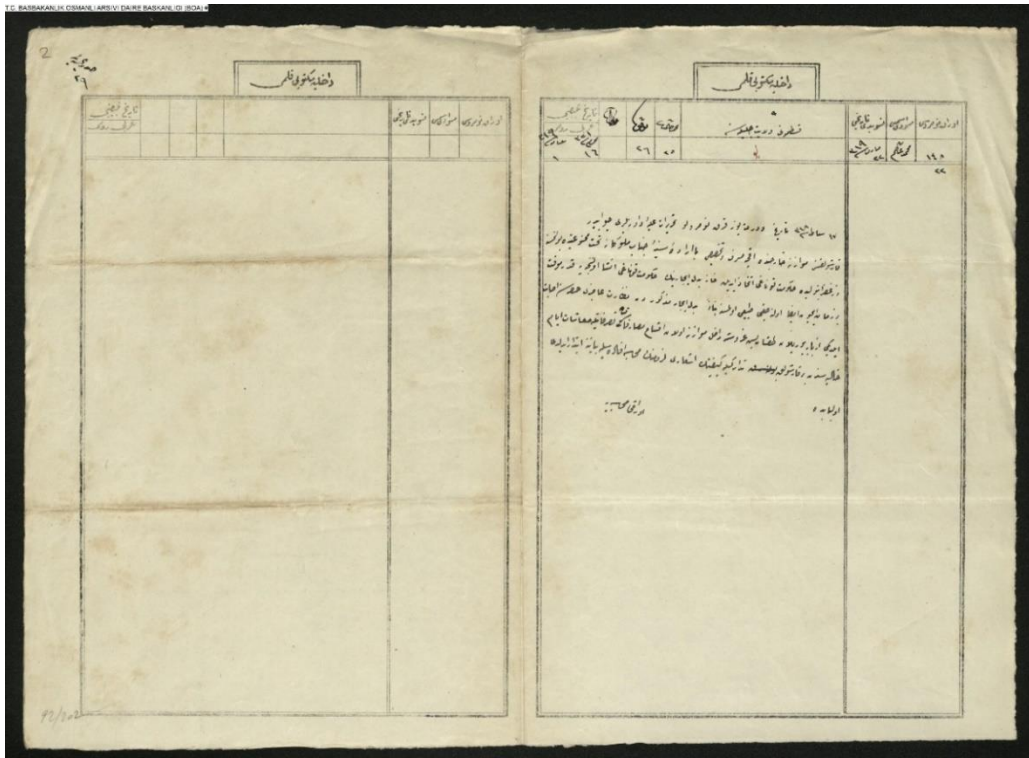

DH.MKT.00511.00044.001

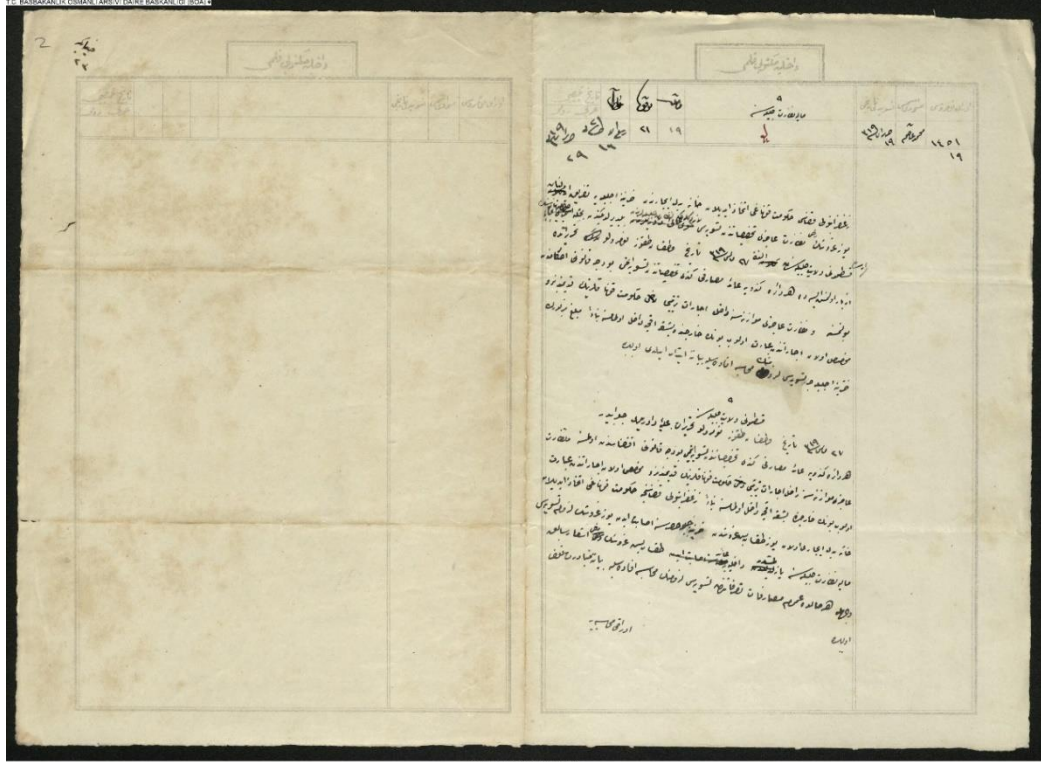
Şekil Ek 11. Safranbolu'da hükümet konağı olarak kiralananan binanın kira bedelini Dahiliye bütçesinden ödemek mümkün olmadığından maliye bütçesinden ödenmesi isteği [BOA.; DH.MKT., 511- 44, 17 Safer 1320/26 Mayıs 1902]

Şekil Ek 12. Zağferanbolu Hükümet Konağı'nın kira bedelinin tesviyesi (1) [BOA.; DH.MKT., 572- 83, 03 Cemazeyilahir 1320/06 Eylül 1902]

Şekil Ek 12. Zağferanbolu Hükümet Konağı'nın kira bedelinin tesviyesi (2) [BOA.; DH.MKT., 572- 83, 03 Cemazeyilahir 1320/06 Eylül 1902]

DH.MKT.00572.00083.003

Şekil Ek 12. Zağferanbolu Hükümet Konağı'nın kira bedelinin tesviyesi (3) [BOA.; DH.MKT., 572- 83, 03 Cemazeyilahir 1320/06 Eylül 1902]

OSMANLI ARŞIVI		
DH.TMIK.S		
53	40	3

۵۰

محمد انسا ارزويه سجاد و خالیه نفرنیه ایچ مضطبه

آینه مذکور حضرت زینب علیها السلام
 بدوم خانک خرابی دربار
 اور زبول دربار لایحه بریزد
 کبر دیانه کیش
 مروریج
 مروریج
 مروریج

همه خاک
 در خدمت حضرت زینب علیها السلام
 آینه طبعه ط فدر لایحه خرابی دربار
 جیوه
 مروریج
 مروریج

بجزه لرنک سرک رشیک اعظم
 حاجی ارشد بربیک
 آینه ایچ بول لایحه خرابی دربار
 مروریج
 مروریج

آینه جاننده اشغال ارزویه کبر دیانه کیش
 صفر در دست کیش
 جانک مفضل حضرت کیش
 بجزه نمود بایض
 مروریج
 مروریج
 مروریج

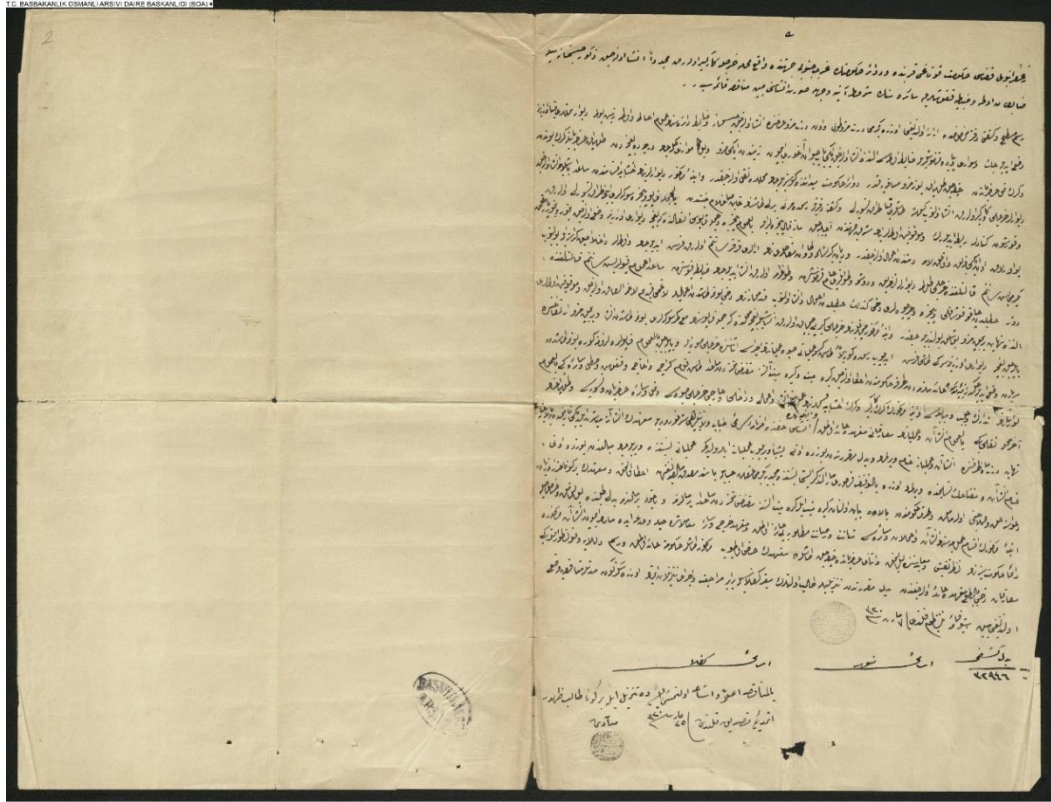
خاننده انسا ارزویه بنوید ارشد بول نفعانی
 بجزه لرنک ارشد بول جام دروس
 دربار اور زبول سرک اعظم ارشد بول
 مروریج
 مروریج
 مروریج

آینه لایحه و خالیه سجاد ارشد بول جام عالدوس
 آینه لایحه ارشد بول جام نفعانی
 آینه لایحه صفر حضرت بولجامه
 مروریج
 مروریج
 مروریج

نور تون
 محمد انسا ارزویه سجاد و خالیه نفرنیه همه انسا نه لردم کویتد خانده اید ارشد بول دساره سن
 شغل بول نفعانی حکومت در دست محمد انسا ارزویه سجاد و خالیه نفرنیه ایچ مضطبه
 طبعه بالیه بنیم فنانه حضرت انسا نه بریزد رضم فیانه حضرت خالیه سجاد و خالیه نفرنیه ایچ مضطبه
 حضرت دالارکده ۱۹۱۰
 مروریج
 مروریج
 مروریج

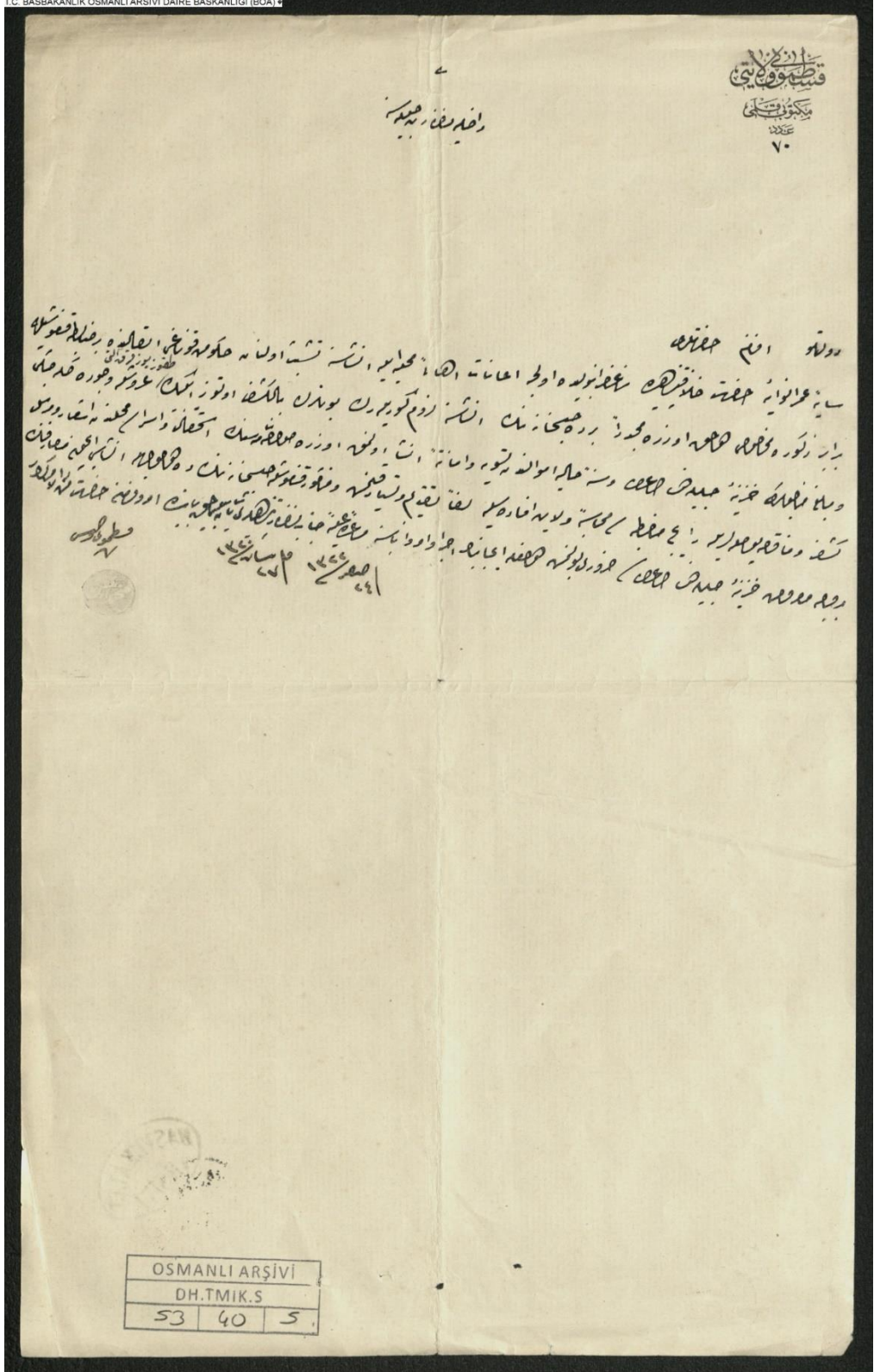
DH.TMIK.S.00053.00040.003

Şekil Ek 13. Zağferanbolu'da inşasına lüzum görülen hükümet konağıyla hapishanenin masrafının tesviyesi (2) [BOA.; DH.TMIK.S., 53- 40, 11 Rabiulevvel 1322/27 Mayıs 1904]

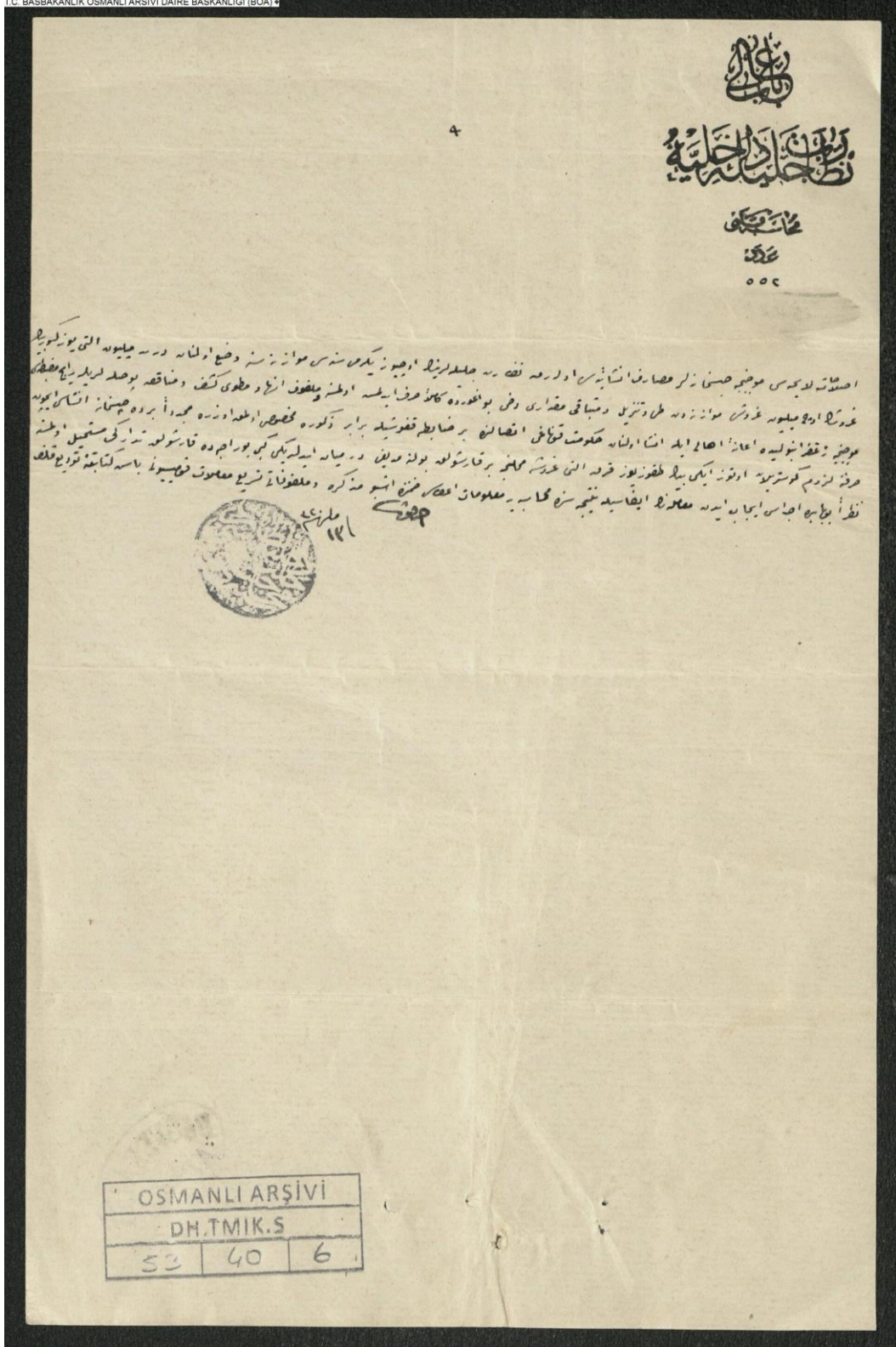
DH.TMIK.S.00053.00040.004

Şekil Ek 13. Zağferanbolu'da inşasına lüzum görülen hükümet konağıyla hapishanenin masrafının tesviyesi (3) [BOA.; DH.TMIK.S., 53- 40, 11 Rabiulevvel 1322/27 Mayıs 1904]

DH.TMIK.S.00053.00040.005

Şekil Ek 13. Zağferanbolu'da inşasına lüzum görülen hükümet konağıyla hapisanenin masrafının tesviyesi (4) [BOA.; DH.TMIK.S., 53- 40, 11 Rabiulevvel 1322/27 Mayıs 1904]

DH.TMIK.S.00053.00040.006

Şekil Ek 13. Zağferanbolu'da inşasına lüzum görülen hükümet konağıyla hapishanenin masrafının tesviyesi (5) [BOA.; DH.TMIK.S., 53- 40, 11 Rabiulevvel 1322/27 Mayıs 1904]

کتابخانه
موزه و مرکز اسناد
جمهوری اسلامی ایران
۲۶۰

دعوتنامه

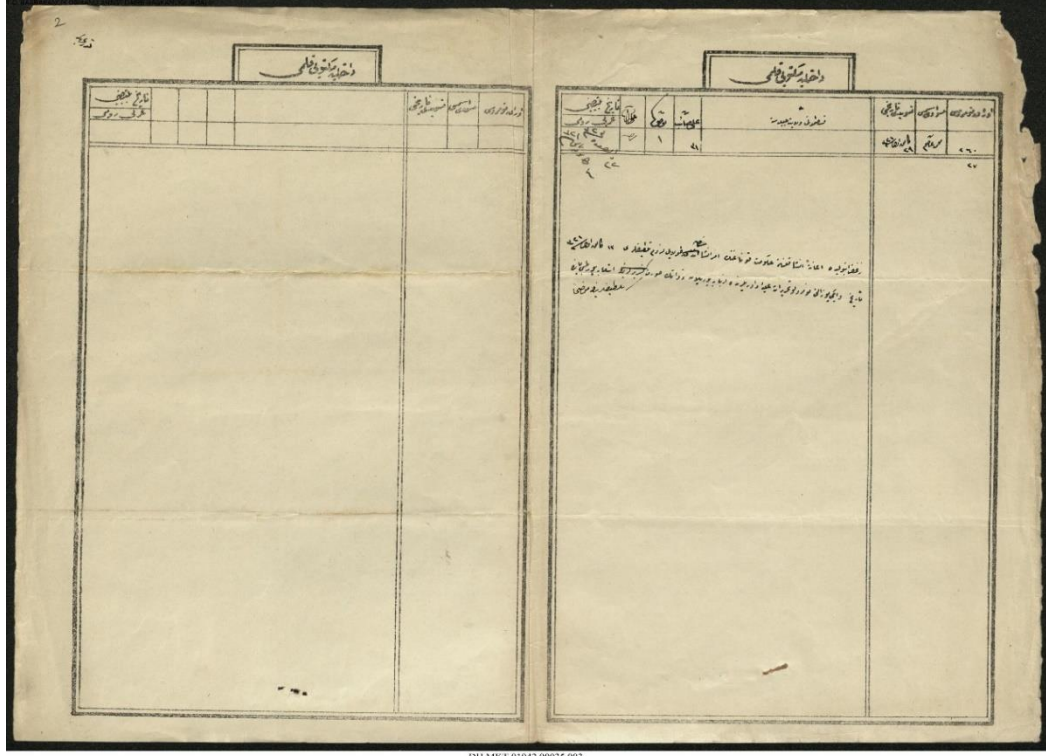
روزگار اقامت حضرت
سایه عمرانیه جناب شهباز عظیمیه رفیق بزرگ فقید مکرزنده فخر الهای مجید ملک اعانتی توفیقاً سیدم تاج کبیر و غایب منیه و دلنشین اولاد و بزرگه
انت و اقبالیه ولادت با کمال سعادت حضرت هفتاد و نه روز بعد از بروزنده تمام رسم شادی فرقیتمه اولاد حکومتی توانا ملک ایران استند
جدا خدمتای سعیدیه نایب قضاچی و فقی رفقا قدیدله ارشاده اوقاف و بی غنا و غیب ملک و مجلس اداره قضا اعصاب رفقا و همی و همی و همی
دیگر خدمتای و بزرگه نایب قضاچی و فقی رفقا قدیدله ارشاده اوقاف و بی غنا و غیب ملک و مجلس اداره قضا اعصاب رفقا و همی و همی و همی
بوسه نیشیا عمره و تقیم فقیه و خدمتای سعیدیه با ادریس رفقا قدیدله ارشاده اوقاف و بی غنا و غیب ملک و مجلس اداره قضا اعصاب رفقا و همی و همی و همی
عزیزی بی خدمتای سعیدیه خدمتای سعیدیه نایب قضاچی و فقی رفقا قدیدله ارشاده اوقاف و بی غنا و غیب ملک و مجلس اداره قضا اعصاب رفقا و همی و همی و همی
انای مجی مولی ایدان بر صورتی تالیف در برابر حضوره دلالت و سعاده جناب سعیدیه نایب قضاچی و فقی رفقا قدیدله ارشاده اوقاف و بی غنا و غیب ملک و مجلس اداره قضا اعصاب رفقا و همی و همی و همی

۱۹۰۶
۱۰۴۲ ۳۵ ۲

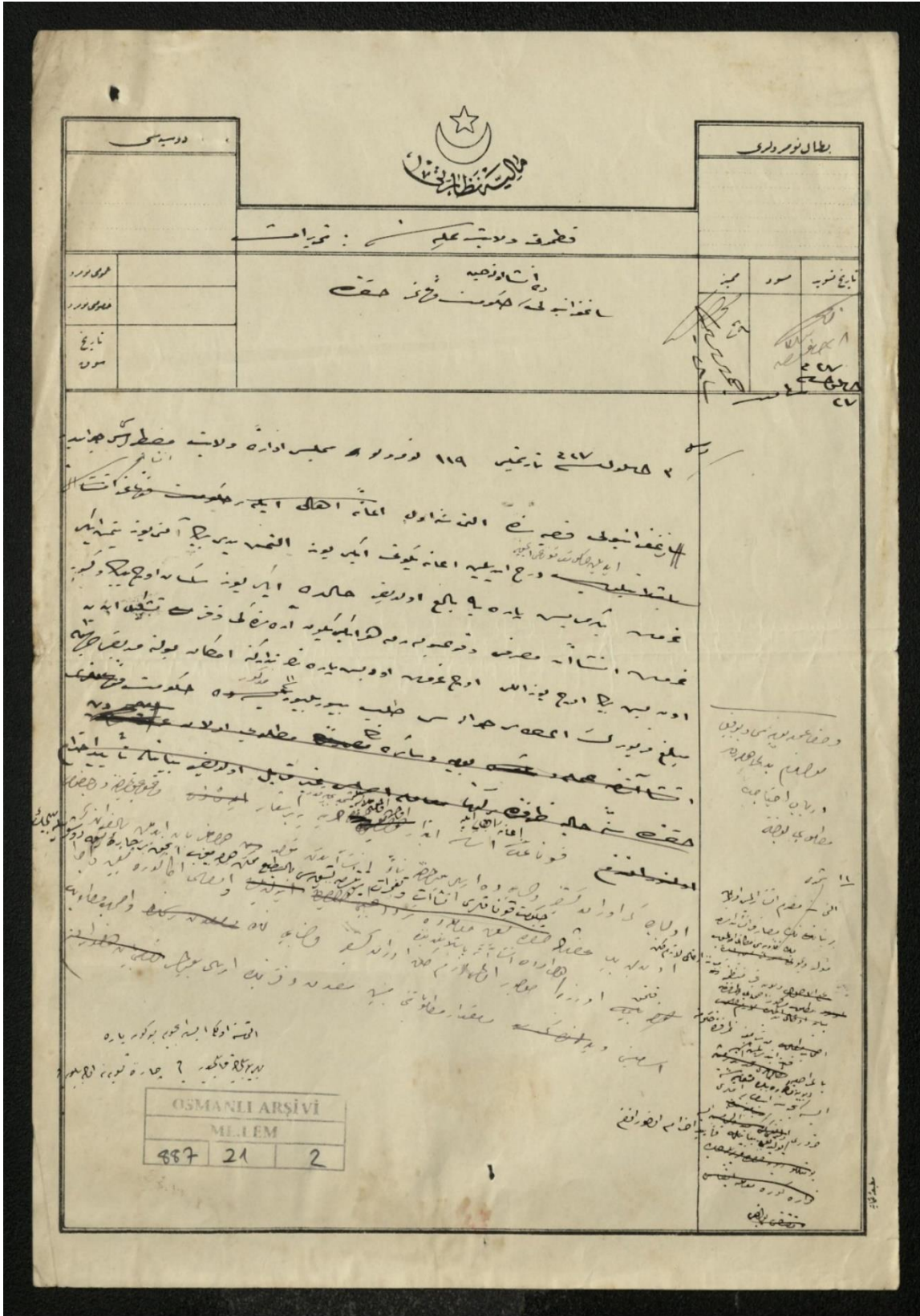
OSMANLI ARŞIVI
DH. MKT
1042 35 2

DH.MKT.01042.00035.002

Şekil Ek 14. Safranbolu'da ianeten inşa edilen hükümet konağının inşasından dolayı taltifleri gereken zevatın ne şekilde taltif edilecekleri (2) [BOA.; DH.MKT., 1042- 35 22 Zilkade 1323/18 Ocak 1906]

Şekil Ek 14. Safranbolu'da ianeten inşa edilen hükümet konağının inşasından dolayı taltifleri gereken zevatın ne şekilde taltif edilecekleri (3) [BOA.; DH.MKT., 1042- 35 22 Zilkade 1323/18 Ocak 1906]

ML.EEM.00887.00021.002

Şekil Ek 15. Safranbolu Hükümet Konağı inşaat masrafları. (Kastamonu) (2) [BOA.; ML.EEM., 887- 21, 19 Zilkade 1327/02 Aralık 1909]

قانون نظامی

قانون نظامی

شعبه

عدد

۶۴

مدرسه

اداره برادر

مدرسه ایستادگی و تعلیم و تربیت و کتب و اسناد و غیره
 در این مدرسه که در سال ۱۲۷۰ قمری در شهر ساfranbolu
 تاسیس گردید و در آنجا در سال ۱۲۷۱ قمری در شهر
 ساfranbolu در آنجا در سال ۱۲۷۲ قمری در شهر
 ساfranbolu در آنجا در سال ۱۲۷۳ قمری در شهر
 ساfranbolu در آنجا در سال ۱۲۷۴ قمری در شهر
 ساfranbolu در آنجا در سال ۱۲۷۵ قمری در شهر
 ساfranbolu در آنجا در سال ۱۲۷۶ قمری در شهر
 ساfranbolu در آنجا در سال ۱۲۷۷ قمری در شهر
 ساfranbolu در آنجا در سال ۱۲۷۸ قمری در شهر
 ساfranbolu در آنجا در سال ۱۲۷۹ قمری در شهر
 ساfranbolu در آنجا در سال ۱۲۸۰ قمری در شهر

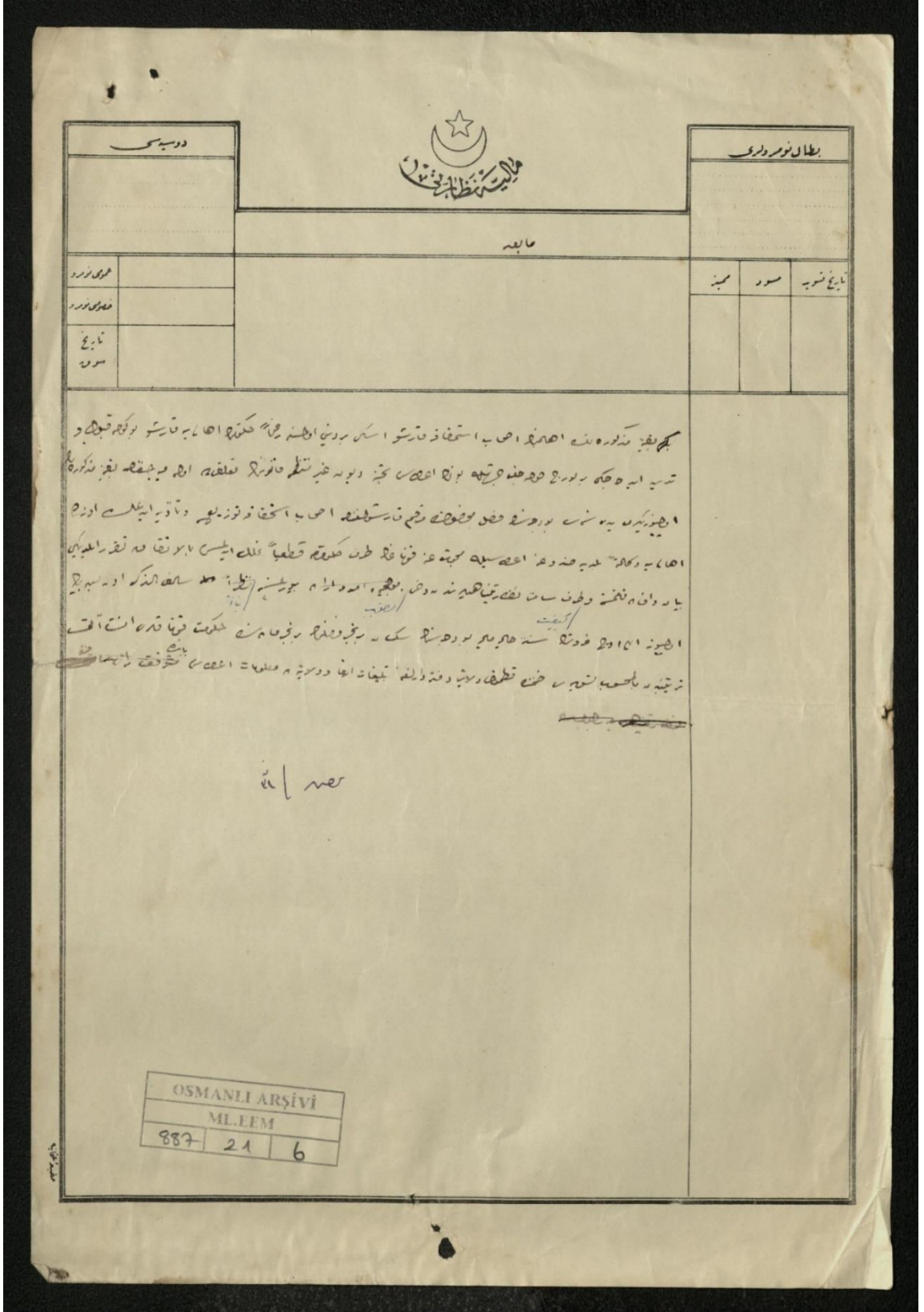
تقدیم ایجاب دارد
 در سال ۱۲۷۴ قمری

۱۲۷۴
 صفحه ۱۷۱
 تاریخ ۱۹ آذر ۱۲۷۴

OSMANLI ARŞIVI		
Mİ LEM		
887	21	5

ML.EEM.00887.00021.005

Şekil Ek 15. Safranbolu Hükümet Konağı inşaat masrafları. (Kastamonu) (5) [BOA.; ML.EEM., 887- 21, 19 Zilkade 1327/02 Aralık 1909]

ML.EEM.00887.00021.006

Şekil Ek 15. Safranbolu Hükümet Konağı inşaat masrafları. (Kastamonu) (6) [BOA.; ML.EEM., 887- 21, 19 Zilkade 1327/02 Aralık 1909]

ÖZGEÇMİŞ

Sema Tuba ÖZMEN, Mardin’de doğdu; ilk ve orta öğrenimini aynı şehirde tamamladı; Nusaybin Anadolu Lisesi’nden 2012 yılında mezun olduktan sonra aynı yıl Gaziantep Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümüne (İngilizce) girdi. Hâlâ, 2019 yılında başladığı Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı yüksek lisans eğitimine devam etmektedir.